

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกบาลีของคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่” โดยการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่างๆ จากเอกสารหลักการทางวิชาการของนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในด้านการบริหาร การศึกษา มาสนับสนุนการอ้างอิงประกอบการศึกษาวิจัยให้ตรงตามวัตถุประสงค์ ในการศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่ ให้มีความสอดคล้องตามสาขาวิชา บริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาตามลำดับขั้นตอน จะได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

๒.๒ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

๒.๑.๑ แนวทางการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ ในมาตรา ๙ ยังได้กล่าวถึง การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ในหมวด ๔ ตั้งแต่ มาตราที่ ๒๒ ถึง มาตรา ๓๐ กล่าวถึงการจัดการศึกษาไว้ ดังนี้^๑

^๑ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

๑. การจัดการศึกษาต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน ประสบการณ์การเรียนรู้ให้ยึดหลัก ดังนี้

๑) ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นต้องจัดสภาวะแวดล้อม บรรยากาศรวมทั้งแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้หลากหลาย เพื่อเอื้อต่อความสามารถ ของแต่ละบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ ที่สอดคล้องกับความถนัด และความสนใจเหมาะสมแก่วัย และศักยภาพของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และเป็นการเรียนรู้กันและกัน อันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาตนเองชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยการประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง บุคคล ชุมชน และทุกส่วนของสังคม

๒) ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การเรียนการสอนมุ่งเน้นประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงต้องจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น มีนิสัยรักการเรียนรู้ และเกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒. มุ่งปลูกฝังและสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ให้กับผู้เรียนโดยเน้นความรู้ คุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และบูรณาการความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างสมดุล รวมทั้งการฝึกทักษะ และกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ โดยให้ผู้เรียน มีความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒) ความรู้ และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการรู้จักประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต อย่างมีความสุข

๓. กระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ของสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๒) ให้มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

๖) ผู้เรียนและผู้สอนเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

๗) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือ กับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน ตามศักยภาพ

๔. การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดบทบาท ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของรัฐและสถานศึกษาต่าง ๆ ดังนี้

๑) รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

๒) ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษา

๓) ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

๔) หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ ต้องมีลักษณะหลากหลายเหมาะสม กับแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ วิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และ ความรับผิดชอบ ต่อสังคม

๕) ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และ

สถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชน

๖) ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอน ที่มีประสิทธิภาพรวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน ในแต่ละระดับการศึกษา

๕. การประเมินผลการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงวิธีการประเมินผลการจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบ ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสม ของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา นอกจากนั้นการประเมินผลผู้เรียนยังต้องเกี่ยวข้องกับหลักการสำคัญคือ

- ๑) ใช้วิธีการที่หลากหลายในการประเมินผู้เรียน
- ๒) ใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อ
- ๓) ใช้วิธีการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน
- ๔) มุ่งการประกันคุณภาพโดยสถานศึกษาทำการประเมินผลภายในทุกปี และรายงานการประเมินต่อต้นสังกัด และสาธารณชน
- ๕) สถานศึกษาได้รับการประเมินภายนอกอย่างน้อย ๑ ครั้ง ทุก ๕ ปี

๒.๑.๒ การจัดการศึกษาโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

มาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการ เกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ออกกฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ในกฎกระทรวงนี้

โรงเรียน หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

สำนักศาสนศึกษา หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

สำนักเรียน หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียนคณะจังหวัด ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

ข้อ ๒ ให้สถาบันพระพุทธศาสนามีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แก่พระภิกษุและสามเณร ในโรงเรียนสาธิตศาสนศึกษา และสำนักเรียน

การจัดตั้งยุบรวมเลิกและการดำเนินการของโรงเรียน สำนักศาสนศึกษาหรือสำนักเรียน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

ข้อ ๓ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณร ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนด โดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

ก) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น

ข) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็น การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

ข้อ ๔ ให้โรงเรียนสาธิตศาสนศึกษา และสำนักเรียนได้รับการสนับสนุน ในด้านวิชาการ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษา

ข้อ ๕ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ที่โรงเรียนสาธิตศาสนศึกษาหรือสำนักเรียนตั้งอยู่ ในเขต พื้นที่ส่งเสริมสนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พระ ปริยัติธรรมแผนกธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ข้อ ๖ ให้มีคณะกรรมการโรงเรียนคณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการ สำนักเรียน ทำหน้าที่กำกับดูแลการจัดการศึกษา ของโรงเรียนสาธิตศาสนศึกษาและสำนักเรียน แล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน และมหาเถรสมาคมรวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนระบบ การประกันคุณภาพภายใน เพื่อ พัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษา

องค์ประกอบจำนวนคุณสมบัติหลักเกณฑ์วิธีการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ตลอดจนการประชุม และการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการนักเรียน ให้เป็นไปตามระเบียบ ที่มหาเถรสมาคมกำหนด

๒.๑.๓ ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (learning theory) การเรียนรู้คือกระบวนการ ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็ก และผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยา ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวดกวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อที่ผู้สอนจะสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ตรงกับความสามารถ และได้เต็มศักยภาพของผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้เหล่านี้ เป็นเครื่องมือสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ที่ครูสอนจะนำมาประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาเด็ก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Bloom (Bloom's Taxonomy)

Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น ๖ ระดับ ดังนี้^๒

๑. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (knowledge) ซึ่งเป็นระดับล่างสุด
๒. ความเข้าใจ (Comprehend)
๓. การประยุกต์ (Application)
๔. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
๕. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่าง ๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ ได้ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่
๖. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้ และตัดสินได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐาน ของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

^๒ นิรันดร์. ข้อมูลเพื่อการค้นคว้า:สังคมศาสตร์และจิตวิทยา.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.idis.ru.ac.th/report/index.php?topic=๒๗๙๖.๐;wap๒> [๑๔ ต.ค. ๒๕๕๔].

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นย่อย ๆ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ^๓

๑. พฤติกรรมควรชี้ชัด และสังเกตได้
๒. เจื่อนใจ พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ
๓. มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner) ประกอบด้วย^๔

๑. ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์
๒. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน
๓. ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ
๔. ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
๕. ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง
๖. เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor) คือ^๕

๑. ความต่อเนื่อง (continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรม และประสบการณ์บ่อย ๆ และต่อเนื่องกัน

๒. การจัดช่วงลำดับ (sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่ง ที่มีความยาก ดังนั้น การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๓. บูรณาการ (integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็น ในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็น และได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียน เป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ ในสถานการณ์ต่างๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้เรียน กับสถานการณ์ที่แวดล้อม

ทฤษฎีการเรียนรู้ ๘ ขั้น ของกาเย่ (Gagne) คือ^๖

๑. การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๒. การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ

๓. การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว

๔. ความสามารถในการจำ (Retention Phase)

๕. ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)

๖. การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)

๗. การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)

๘. การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็วจะทำให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากแนวคิดนักการศึกษาของกาเย (Gagne) ประกอบด้วย^๗

๑. ผู้เรียน (learner) มีระบบสัมผัส และระบบประสาทในการรับรู้

๒. สิ่งเร้า (stimulus) คือ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

๓. การตอบสนอง (response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

๔. การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย (Gagne)

๕. เราความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้การ์ตูน หรือ กราฟิกที่ดึงดูดสายตา

๖. ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง

๗. บอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนสนใจ ในบทเรียน เพื่อให้ทราบว่าบทเรียน เกี่ยวกับอะไร

๘. กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้ เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียนโดยการตั้งคำถาม เกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหานั้น ๆ

๙. เสนอเนื้อหาขั้นตอนนี้ จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อ ชนิดต่าง ๆ ในรูป กราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ

๑๐. การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๑๑. การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด

๑๒. การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัดโดยมีคำแนะนำ

๑๓. การสอบเพื่อวัดระดับความเข้าใจ

๑๔. การนำไปใช้กับงานที่ทำในการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อ ต่าง ๆ ที่ควรจะรู้เพิ่มเติม

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น ได้กล่าวถึง กระบวนการของการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิด การเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านพฤติกรรม ความคิด ได้ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู ที่เข้าใจกระบวนการ ของการเรียนรู้ว่า ประกอบด้วยขั้นต่าง ๆ ของการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้โดยผ่านการจำ การเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ การเรียนรู้แบบการประยุกต์ และการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นต้นแล้วจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ และความสามารถของผู้เรียนโดยการสร้างรูปแบบ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจต่อผู้เรียน การสอนด้วยรูปแบบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ และการสร้างบรรยากาศการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่เป้าหมาย ของการจัดการศึกษาได้อย่างแท้จริง

๒.๑.๔ ทฤษฎีการสอน

๑. ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (Multiple Intelligence)

ในการเรียนการสอนนั้น มักจะเน้นความสามารถของสมอง ในด้านของการใช้ภาษา การใช้ทักษะทางคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงเหตุผล ซึ่งทำให้นักเรียนไม่สามารถพัฒนาความสามารถได้เท่าที่ควร ยกตัวอย่างนักเรียนบางคน มีความสามารถหลายด้าน เช่น ศิลปะ ดนตรี หรืออื่นๆ แต่กลับต้องเรียนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ที่ไม่ชอบ เมื่อผลการเรียนไม่ดี ผู้ปกครอง ครู เข้าใจว่า “เด็กโง่” แต่ความจริงถ้าพัฒนาให้ถูกด้าน นักเรียนคนนั้นอาจจะมีความสามารถมากกว่า ที่เห็นทั่วไป เพื่อเป็นการตอบโจทย์นี้ “ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา” (Multiple Intelligence) จึงถือกำเนิดขึ้นมาในวงการศึกษ

การ์ดเนอร์ (Gardner) ได้ให้ความหมายของเขาวนปัญญาใหม่ว่า “ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหา เพื่อจะหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้”^๘

^๘ การ์ดเนอร์ (Gardner) อ่างในทศนาแวมมณี, ศาสตร์การสอน:องค์ความรู้เพื่อ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

การ์ดเนอร์นั้น มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสติปัญญาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. เซวณปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษา และทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่างหลากหลายถึง ๘ ประเภทด้วยกัน แต่การ์ดเนอร์เอง ก็กล่าวว่าอาจจะมีมากกว่า ๘ ประเภท โดยคนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไป ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถที่แตกต่างกันออกไปนี้ เมื่อผสมผสานออกมา แล้วจะก่อให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัวบุคคล

๒. เซวณปัญญาไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงถาวรตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมที่เหมาะสม

การ์ดเนอร์เองได้อธิบายถึงเซวณปัญญาไว้ว่า ประกอบด้วยความสามารถ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และตามบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล

๒. ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีประสิทธิภาพ และสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม

๓. ความสามารถในการแสวงหาหรือตั้งปัญหาเพื่อหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้

๑.๑ องค์ประกอบของทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (เซวณปัญญา ๘ ด้าน)

พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว ได้อธิบายเซวณปัญญาซึ่ง การ์ดเนอร์ได้เสนอไว้ ๘ ด้าน อย่างละเอียด ดังนี้^๙

๑. สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence)

๒. สติปัญญาในการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical Mathematical Intelligence)

๓. สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily Kinesthetic Intelligence)

๔. สติปัญญาด้านการมองเห็นและมิติสัมพันธ์ (Visual/Spatial Intelligence)

๕. สติปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence)

๖. สติปัญญาด้านการเข้ากับผู้อื่น (Interpersonal Intelligence)

๗. สติปัญญาด้านการรู้จักและเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence) ๘.

สติปัญญาด้านการเป็นนักธรรมชาติวิทยา (Nationalism Intelligence)

^๙ พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว, “พหุปัญญา (Multiple Intelligence)”. ศึกษาสาร, ๓๐ (๑) (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๙-๑๑๙.

๑.๒ การประยุกต์ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญากับการสอนในชั้นเรียน

ทิสนา แคมมณี กล่าวว่า การมองและเข้าใจเชอร์ปัญญาในความหมาย ที่ต่างกันย่อม ก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่าปัญญา ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอน ขยายขอบเขตไปอย่าง กว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญาไปใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลาย ดังนี้^{๑๐}

๑. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชอร์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน ดังนั้นในการ จัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่สามารถส่งเสริมเชอร์ปัญญาหลาย ๆ ด้านมิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเชอร์ปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นในอดีตเรามักจะมีการเน้นการ พัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์ หรือด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะอันเป็น การพัฒนาสมองซีก ซ้ายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเชอร์ปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มีเชอร์ปัญญาด้านอื่นสูง จะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนา ในด้านที่ตนมีความสามารถ หรือถนัดเป็นพิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้านจะช่วยให้ผู้เรียน ทุกคนมีโอกาส ที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพ หรือความสามารถ เฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

๒. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเชอร์ปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน ดังนั้น จึง จำเป็นที่จะต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีเชอร์ปัญญาด้านดนตรีสูง จะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็วต่าง จากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็ก ที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูง ควรต้องแตกต่างไป จากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

๓. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชอร์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสาน ของความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) หรือ ลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เอกลักษณ์ของ แต่ละบุคคลทำให้แต่ละ คนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (Diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ ส่วนรวม ดังนั้น กระบวนการคิดที่ว่าคนนี้โง่ หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จะควรจะเปลี่ยนไป การสอนควร เน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของ ตนภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่นรวมทั้งเห็นคุณค่า และเรียนรู้ ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้อย่างมี ความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองเห็นคุณค่า ในตนเอง ในขณะเดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่น และอยู่ ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

^{๑๐} ทิสนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙-๙๐.

๔. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบ เพื่อวัดความสามารถทางเชาวนปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญ คือไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้น ๆ ตามปกติ วิธีการประเมินผลการเรียนการสอนที่ดี ควรมีการประเมินหลายๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวนปัญญาด้านนั้นๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหา หรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวนปัญญาด้านนั้นอีกวิธีหนึ่ง คือการให้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวนปัญญา หลาย ๆ ด้านและสังเกตดูว่า ผู้เรียนเลือกใช้เชาวนปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับเชาวนปัญญาด้านใดมากเพียงไร

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญาข้างต้น เชื่อความบุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่ากัน และมีความสามารถแตกต่างกันไป ซึ่งการจัดการศึกษาแผนกบาลี ก็ควรคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนทั้งในด้านความสามารถทางสมอง ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้นแล้ว จัดการเรียน การสอนให้หลากหลาย ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยให้ครอบคลุมความสามารถ ของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน การสอนที่เน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน และที่สำคัญ คือการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรวัดความสามารถของผู้เรียนในหลาย ๆ ด้าน นอกจากการวัดด้านความจำแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนได้อย่างสูงสุด

๒. ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT

ระบบการสอนแบบ ๔ MAT เกิดขึ้นจากแนวคิดนักการศึกษาคนสำคัญ ชาวอเมริกา ชื่อ ซูซานมอร์ริส (Susan Moris) และเบอร์นิส แม็คคาร์ธีย์ (Bernice Mc Carthy) เมื่อปี ๑๙๘๐ จึงถือว่ามีใช้เป็นรูปแบบการสอน ที่แปลกใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่ที่เพิ่งได้รับความสนใจ และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีพหุปัญญา (Muktiple Intelligences) ของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ที่เข้ามา และได้รับความสนใจกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักการศึกษาไทยในปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT จะได้ประเด็นหลัก ของแนวคิดซึ่งสรุปได้เป็น ๓ ประเด็น ดังนี้^{๑๑}

^{๑๑} ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ, การจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียน : วารสารศูนย์ศึกษาการพัฒนาครูปีที่ ๒ ฉบับที่๗. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/๒๐๒๐๐๙> [๑๖ ต.ค. ๒๕๕๔].

๑. แบบฉบับหรือลีลาการเรียนรู้ของผู้เรียนมีความแตกต่างกันตามความแตกต่างระหว่างบุคคลมี ๔ แบบ ได้แก่

๑.๑ ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย อยากรู้ อยากเห็น ชอบเรียนรู้ด้วยการสังเกต และสัมผัส ชอบเรียนรู้จากการฟัง การเฝ้าดู การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชอบงานทำร่วมกับผู้อื่น จึงมักชอบตั้งคำถามว่าทำไม

๑.๒ ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) เป็นผู้สนใจข้อเท็จจริง ชอบเรียนรู้จากการรับข้อมูล และสิ่งต่าง ๆ จากครูหรือจากคนอื่น ๆ เป็นคนช่างวิเคราะห์ ชอบเรียนรู้ด้วยวิธีการ คิดไตร่ตรอง

๑.๓ ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) เป็นผู้สนใจในวิธีการต่าง ๆ อยากรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นทำงานอย่างไร ชอบที่จะได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นการเรียนรู้จากสามัญสำนึก ที่สัมผัสได้ เช่น จับต้อง ুবคลำ ทดลอง ทำของจริง ฝึกปฏิบัติ

๑.๔ ผู้เรียนแบบที่ ๔ (IF) ชอบค้นหาคำตอบเป็นไปได้อย่างไร ถ้าไม่เป็นอย่างนี้จะเป็นอย่างอื่นได้หรือไม่ จึงสนใจในการค้นหาสิ่งใหม่ด้วยตนเองด้วยการทดลองพิสูจน์เรียนรู้ จากความรู้สึกของตนเอง เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ชอบที่จะลองทำดู และค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตนเอง

๒. ลีลาการสอนหรือวิธีการสอนของครูจึงต้องมี ๔ แบบเพื่อตอบสนอง ความแตกต่างระหว่างบุคคลเช่นกัน

บทบาทที่ ๑ ครู คือ ผู้กระตุ้นสร้างแรงจูงใจ ครูจะต้องเป็นผู้ช่วย/กระตุ้น การเรียนรู้ และสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนโดยการให้เขาได้สังเกต คิดไตร่ตรองสัมผัส ครูนำประสบการณ์จริงไปสู่การคิดกระตุ้นให้เขาได้ฟังได้เห็น และอยากคิดอยากตั้งถามซึ่งคำถามที่เกิดขึ้นมีหลากหลายมากมาย แต่สิ่งที่ควรเกิดขึ้นกับผู้เรียนมากที่สุด คือ คำว่า ทำไมวิธีการสอน อาจใช้สถานการณ์จำลองการอภิปราย การให้สังเกตสิ่งต่างๆ การตั้งคำถามบทบาทนี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุดเจตนาของ ๔ MAT ในชั้น WHY จะเป็นการกระตุ้นช่วยเหลือให้นักเรียนได้สังเกตได้ฟังแล้ว ทั้งปรตินาให้นักเรียนขบคิดจนเกิดการตั้งคำถามถามให้ได้ว่า ทำไมกับครูหรือกับตนเองหรือกับใครๆ เพื่อเขาจะได้มี ความกระตือรือร้น และมีแรงจูงใจในการแสวงหาคำตอบหรือความรู้ในชั้น What หรือ ชั้น How ได้ต่อไป

บทบาทที่ ๒ ครู คือ ผู้สอนผู้บอกความรู้ บทบาทของครูเป็นผู้ป้อนความรู้ ป้อนความจริงให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ครูจะต้องให้ความรู้เนื้อหาที่ลึกซึ้งให้นักเรียน ครูเป็นผู้สอนผู้แจ้งให้ทราบบทบาทที่ ๒ นี้จะทำให้ผู้เรียนแบบ ที่ ๒ (WHAT) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุด

บทบาทที่ ๓ ครู คือ โค้ชหรือผู้ฝึกสอนครูจะปล่อยให้ให้นักเรียนลงมือทำจาก ของจริง และฝึกปฏิบัติจากของจริงด้วยตนเองครูเพียงแต่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และจัดเตรียมสื่ออุปกรณ์ให้นักเรียน เป็นเพียงผู้ชี้แนะแนะนำ เพื่อให้นักเรียนลงมือปฏิบัติงานให้สำเร็จครูจึง

เปรียบเสมือนโค้ชหรือผู้ฝึกสอน ครูจำเป็นจะต้องออกแบบกิจกรรมให้ได้ เพื่อให้ให้นักเรียนกระหายอยากลงมือปฏิบัติบทบาทที่ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) จะมีความสุขความสบายใจมากที่สุด

บทบาทที่ ๔ ครู คือ ผู้ประเมินผลผู้ร่วมเรียนรู้ผู้แก้ไขครูจัดสถานการณ์ ให้ นักเรียนได้ค้นหา คิดค้น และทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวของเขาเองโดยการกระตุ้นและกำหนด สถานการณ์ต่าง ๆ ให้เขาได้คิดค้น หรือค้นพบสิ่งใหม่ ๆ เช่นถ้าไม่เป็นอย่างนี้แล้วจะเป็นอย่างไร ได้อีก มันจะเป็นแบบอื่นได้หรือไม่ ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ มันจะเกิดอะไรขึ้นหรือถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดอะไร ขึ้น หรือถ้ามันเป็นอย่างนั้นแล้วจะทำอย่างไร ตัวอย่างเช่นครูสอนการเพาะถั่วงอก ด้วยกระดาษทิชชู เมื่อถึงขั้น IF อาจตั้งคำถามว่าจากเมล็ดถั่วงอกมันจะงอกออกมาภายในกี่วันจะมีใบกี่ใบหรือถ้าไม่ใช่ กระดาษทิชชูจะใช้วัสดุอื่นได้หรือไม่ หรือถ้ามันไม่งอกเพราะอะไรจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเพาะในห่อกับ เพาะกลางแจ้งถ้าเพาะในห่อไม่มีแสงเป็นอย่างไร ถ้าเพาะกลางแจ้งถั่วงอกจะเป็นอย่างไร ครูจะ กระตุ้นให้นักเรียนลองผิดลองถูกและเรียนรู้เองสอนกันเองค้นพบความรู้ด้วยตนเองครูเพียงแต่เป็นผู้ ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียน และทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินความรู้ และผลงานนักเรียนว่าเป็นอย่างไร และคอยแก้ไขแนะนำผลงานของนักเรียนเท่านั้นในขั้น IF นี้ นักเรียนจะสามารถประมวลความรู้ที่ได้รับ ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ หรือนำเอาความรู้ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

๓. รูปแบบการสอนทั้ง ๔ แบบจะมี ๘ เทคนิคเพื่อพัฒนาสมองทั้ง ๒ ซีก คือ เริ่มจาก เทคนิค ขวา-ซ้าย ขวา-ซ้าย ซ้าย-ขวา ซ้าย-ขวา ตามลำดับต่อเนื่องกันไป ๘ ขั้นตอน

ในความคิดของผู้จัดทำ คิดว่าทฤษฎีนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT เข้ากันได้กับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเน้นผู้เรียน เป็นศูนย์กลาง และการจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยใช้ กระบวนการสอนที่เน้นการพัฒนาสมองทั้งสองซีก ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตัวเองได้ อย่างสมบูรณ์ครบทุกด้าน และบรรลุถึงความสำเร็จในการเรียนรู้ตามวิธีที่ตนเอง มีความถนัด ซึ่งหาก ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามารถนำไปใช้ ในการเรียนการสอน ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ก็ จะสามารถพัฒนานักเรียนให้เป็นคน เก่ง ดี และมีความสุขเต็มตามศักยภาพของแต่ละคนได้อย่าง เต็มที่

๒.๑.๕ แนวคิดด้านหลักสูตร

หลักสูตรเป็นหลักและหัวใจที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจะ ประสบความสำเร็จไม่ได้ หากขาดหลักสูตรที่ดี หลักสูตรเป็นเหมือนเข็มทิศกำหนดทิศทางสำหรับครู เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ดังนั้น การเข้าใจหลักสูตร ในประเด็นต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องจึงมีความสำคัญมาก ในเรื่องของหลักสูตรนี้ มีนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญได้ให้ทัศนะไว้ ดังนี้

๑. ความหมายของหลักสูตร

ภิญโญ สาร ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง บรรดาประสบการณ์ต่างๆ ที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนตามลำดับชั้น ตามความต้องการของนักเรียน ตามวัยของนักเรียนตามความสนใจของนักเรียน และตามความต้องการของสังคม ทั้งนี้รวมทั้งประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งภายในและภายนอกเวลาเรียนตามปกติในโรงเรียน^{๑๒}

สุจิต เพียรชอบ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า การจัดรายวิชาทั้งหมด กิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนักเรียนได้รับภายใต้การดูแล และแนะนำของโรงเรียนไม่ว่า กิจกรรม หรือประสบการณ์นั้นจะเป็นใน หรือนอกโรงเรียน^{๑๓}

อึ้ง บัศวรี ได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้ว่า คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงถึงจุดหมายการจัดเนื้อหา กิจกรรม และประมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้^{๑๔}

ชูศรี สุวรรณโชติ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ทุกชนิด ที่ครูสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข และเจริญงอกงาม^{๑๕}

จากความหมายของหลักสูตรข้างต้นอาจจะสรุป ได้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้ได้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ตามที่โรงเรียนกำหนดความมุ่งหมายไว้ เพื่อให้เป็นคนดี และคนเก่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒. ความสำคัญของหลักสูตร

การจัดการศึกษาจะบรรลุตามเป้าหมายตามที่ตั้งไว้นั้น จำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องอาศัยการมีหลักสูตรที่ดีเหมาะสมกับตัวผู้เรียน หากขาดหลักสูตรที่ดี และเหมาะสมก็เป็นการยากที่จะจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จได้ ฉะนั้นหลักสูตรจึงเป็นหัวใจที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การจัดการศึกษา

^{๑๒} ภิญโญ สาร, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๒๖.

^{๑๓} สุจิต เพียรชอบ, **การพัฒนาหลักสูตรและการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒.

^{๑๔} อึ้ง บัศวรี, **ทฤษฎีหลักสูตร : การออกแบบและการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๓๑), หน้า ๗.

^{๑๕} ชูศรี สุวรรณโชติ, **หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

ดำเนินไปข้างหน้าสู่เป้าหมายได้อย่างราบรื่น มีนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญ ด้านหลักสูตรได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

สันต์ ธรรมบำรุง ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้^{๑๖}

๑. หลักสูตรเป็นแผนปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้แนะแนวทางการปฏิบัติงาน ของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลไว้เป็นแนวทาง

๒. หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน อันเป็นส่วนรวม ของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

๓. หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำการเกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติตาม

๔. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอน ในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ และยังเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ ของการศึกษาของรัฐให้แก่สถานศึกษาด้วย

๕. หลักสูตรเป็นแผนการดำเนินงานของผู้บริหารการศึกษา ที่จะอำนวยความสะดวก และควบคุมดูแลติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลด้วย

๖. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงาม และพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา

๗. หลักสูตรจะกำหนดลักษณะ และรูปร่างของสังคมในอนาคตได้ว่า จะเป็นไปในรูปแบบใด

๘. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติ ที่จะ เป็นประโยชน์ต่อสังคมซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ที่ได้ผล

๙. หลักสูตรจะเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือ ในการพัฒนาคน ประเทศใดที่มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงย่อมได้กำลังคน ที่มีประสิทธิภาพสูง

สมพงษ์ สิงหะพล กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตร ไว้ว่าหลักสูตร ถือเป็นหัวใจ ของการศึกษาของชาติ ที่นำมาเป็นกรอบ และแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ในระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของหลักสูตรถือเป็นความจำเป็น และข้อบังคับที่ทุกส่วนของระบบการศึกษาต้องจัด ดำเนินการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายนั้น อีกนัยหนึ่งหลักสูตรนับเป็นแม่บท ของการจัดการศึกษาของ ชาติ และการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน หากขาดหลักสูตรของการศึกษาแล้วก็จะเหมือนกับ

^{๑๖} สันต์ ธรรมบำรุง, หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๙.

การจัดการศึกษาชาติทิศทางการดำเนินการ หลักสูตรการศึกษาของไทยนั้นเนื่องจากเราถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมและการศึกษาไทย หลักสูตรจึงสามารถเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของประเทศได้ในระดับหนึ่ง โดยเป็นระดับแรกของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพตามที่สังคมต้องการ

กาญจนา คุณารักษ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตร ไว้ว่าหลักสูตรนั้น เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ปรัชญาหรือความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา บรรลุผลสมความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เพราะหลักสูตรมีความสำคัญในการช่วยพัฒนาบุคคล ในทุก ๆ ด้าน กล่าว คือ ผู้เรียนอยู่ในวัยที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต หลักสูตรมีส่วนช่วยในการสร้างคุณลักษณะของผู้เรียนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต นอกจากนั้นหลักสูตรยังมีความสำคัญ ต่อสังคม การเมือง และเศรษฐกิจอีกด้วย เพราะผู้พัฒนาหลักสูตรสามารถที่จะกำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชาในหลักสูตร เพื่อวางรากฐานทางความคิดและความประพฤติของผู้เรียนให้มีคุณธรรม มีความสำนึกในสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองที่ดี ทำให้ผู้เรียนเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม หลักสูตรจะช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง ตลอดจนรู้จักกำหนดทิศทางการประกอบอาชีพตามที่ตนสามารถและถนัด ทำให้เยาวชนในวันนี้เป็นผู้ใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ และมีการเพิ่มผลผลิตสูงในอนาคต นับเป็นกำลังทางสมอง และทางเศรษฐกิจของชาติที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญในทุก ๆ ด้านทั้งนี้เพราะหลักสูตรเป็นพาหนะที่จะนำความมุ่งหมายของการศึกษาออกไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จ หากไม่มีหลักสูตร ความมุ่งหมายของการศึกษาก็จะอยู่แค่เพียงในกระดาษ เป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่มีการปฏิบัติ หลักสูตรเปรียบเหมือนหางเสือที่จะคอยบังคับหรือกำหนดทิศทางในการเรียนการสอนให้เป็นไป ตามความมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตรทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเมื่อประเทศชาติ ต้องการที่จะสร้างคุณลักษณะของประชาชนในชาติให้เป็นอย่างไร รัฐบาลก็สามารถที่จะกำหนด จุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชา ที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เยาวชนเป็นไปตามที่ชาติต้องการได้^{๑๗}

จากแนวคิดของนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรข้างต้นสามารถสรุปความสำคัญของหลักสูตรได้ว่า หลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่ง ในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาแผนกบาลีหรือแผนกใดๆ ก็ตามเพราะหลักสูตรเป็นเหมือนหางเสือที่คอย ควบคุมการจัดการศึกษาให้ดำเนินไปในทิศทาง ที่กำหนดไว้ได้ตามที่ต้องการ ฉะนั้น หากจัดหลักสูตรได้เหมาะสม ทันสมัย และสอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน ได้มากเท่าใด การจัดการศึกษาย่อมจะบรรลุผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และได้ประสิทธิภาพสูงสุดมากเท่านั้น

^{๑๗} กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการพัฒนา, (พิมพ์ ครั้งที่ ๒ นครปฐม : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

๓. องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตร มีความสำคัญทำให้เห็นโครงสร้างของหลักสูตร ทั้งระบบว่า หลักสูตรประกอบด้วยอะไรบ้าง ซึ่งจะเป็นแนวทางให้นักการศึกษา และผู้มีส่วน เกี่ยวข้องกับหลักสูตรได้ใช้องค์ประกอบในส่วนต่างๆ เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังที่นักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้ทัศนะถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ดังนี้

เสริมศรี ไชยศรี กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ๓ อย่าง คือ^{๑๘}

๑. ความมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์
๒. เนื้อหา หรือประสบการณ์ ที่ต้องการให้เด็กได้รับรวมทั้งวิธีการจัด
๓. การประเมินผล

ภิญโญ สาร กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ๓ ประการ คือ^{๑๙}

๑. มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ ทั้งเฉพาะระดับชั้น และเฉพาะวิชา

๒. มีเนื้อหาวิชาที่ได้คัดเลือก และจัดระเบียบวางลำดับไว้แล้วอย่างเหมาะสมตาม ทฤษฎีการเรียนรู้ และทฤษฎีการสอน

๓. มีโครงการ หรือคำแนะนำในการวัด หรือประเมินผลของการเรียน การสอนไว้ด้วย

อึ้ง บัวศรี ให้ทัศนะองค์ประกอบของหลักสูตรสรุปได้ ๔ ประการ คือ^{๒๐}

๑. เป้าประสงค์และนโยบายการศึกษา หมายถึง สิ่งที่รัฐต้องการตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา

๒. จุดหมายของหลักสูตร หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจาก เรียนจบแล้ว

๓. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชา หรือกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์

๔. จุดประสงค์ของวิชา หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังเรียน วิชานั้น

๕. เนื้อหาหมายถึงสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะ และความสามารถที่ต้องการให้มีรวมทั้งประสบการณ์ ที่ต้องการให้ได้รับ

^{๑๘} เสริมศรี ไชยศรี, ระบบหลักสูตร-การสอน, (เชียงใหม่ : พระสิงห์การพิมพ์ , ๒๕๒๖), หน้า ๕.

^{๑๙} ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: องค์การการค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๙.

^{๒๐} อึ้ง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร, การออกแบบและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา ๒๕๓๑), หน้า ๘-๙.

๖. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะและความสามารถหลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหา ที่กำหนดไว้

๗. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอน ที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้

๘. การประเมินผล หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอน และหลักสูตร

๙. วัสดุหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอน หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นฟิล์ม แถบวีดิทัศน์ ฯลฯ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยีการศึกษา และอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพการเรียนการสอน

กาญจนา คุณารักษ์ ให้ทัศนะว่าหลักสูตรมีองค์ประกอบ ๖ ประการ คือ^{๒๑}

๑. ความมุ่งหมายของหลักสูตร
๒. เนื้อหาวิชาและประสบการณ์
๓. วิธีการสอนและการจัดดำเนินการ
๔. วัสดุอุปกรณ์การสอน
๕. กิจกรรมการเรียนการสอน
๖. การประเมินผล

บุญชม ศรีสะอาด ได้ให้ความเห็นว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบพื้นฐาน ๔ อย่าง คือ^{๒๒}

๑. จุดประสงค์
๒. สาระความรู้ประสบการณ์
๓. กระบวนการเรียนการสอน
๔. การประเมินผล

สุทัศน์ สุขประเสริฐ ให้ความเห็นว่า หลักสูตรไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ก็ตามควรมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^{๒๓}

๑. ความมุ่งหมาย (Objectives) ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสอนและ เพื่อกำหนดว่าต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนอย่างไร หรือจะให้การศึกษาเพื่ออะไร

^{๒๑} กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการพัฒนา, (พิมพ์ครั้งที่ ๒ นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^{๒๒} บุญชม ศรีสะอาด, โครงการตำราคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสารคาม การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวิริยาสาน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

^{๒๓} สุทัศน์ สุขประเสริฐ, การประเมินหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖-๑๗.

๒. เนื้อหาวิชา (Contents) เป็นการเลือกสรรและจัดเนื้อหาวิชาความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่ความมุ่งหมาย ที่ได้กำหนดไว้

๓. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) เป็นการนำเอาหลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดผล

๔. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการหาคำตอบว่าการดำเนินการ ของหลักสูตร เป็นไปตามความมุ่งหมาย หรือไม่เพียงใด

จากทัศนะของนักการศึกษาดังกล่าวมา สามารถสรุปถึงองค์ประกอบ ของหลักสูตร ได้ว่า หลักสูตรที่ดี มีความเหมาะสมกับผู้เรียน และทำให้การจัดการศึกษาบรรลุผล ได้ตามที่ต้องการ ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑. จุดประสงค์ เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา เพื่อให้ทราบว่าการจัดการศึกษานั้นผู้เรียนได้รับผลเป็นเช่นไร

๒. เนื้อหาวิชาเป็นการเลือกสรรเนื้อหาวิชาที่เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมาย ที่ได้กำหนดไว้อย่างดี

๓. การนำหลักสูตรไปใช้เป็นการนำเนื้อหาของหลักสูตรไปดำเนินการสอนเพื่อให้บรรลุผลตามที่ต้องการ

๔. การประเมินผลเป็นการตรวจสอบ เพื่อประเมินดูว่าหลักสูตรที่นำไปใช้นั้นเป็นไปตามความมุ่งหมายที่วางไว้ หรือไม่อย่างไร

๔. การนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง ในการพัฒนาหลักสูตร เพราะเป็นการนำอุดมการณ์ จุดหมายของหลักสูตร เนื้อหาวิชา และประสบการณ์การเรียนรู้ ที่ถ่วงรองอย่างดีแล้ว ไปสู่ผู้เรียน ขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้มีความสำคัญยิ่งกว่าขั้นตอนใดๆ ทั้งหมด เป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของหลักสูตร ถึงแม้หลักสูตรจะสร้างไว้ดีเพียงใดก็ตาม ยังไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จหรือไม่ ถ้าหากว่าการนำหลักสูตร ไปใช้ดำเนินไปอย่างไม่ถูกต้องหรือไม่ดีเพียงพอ ความล้มเหลวของหลักสูตรก็จะเกิดขึ้น อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้นการนำหลักสูตรไปใช้จึงมีความสำคัญที่ผู้เกี่ยวข้องในการ นำหลักสูตรไปใช้จะต้องทำความเข้าใจกับ วิธีการขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ตามความมุ่งหมายทุกประการ มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า การนำหลักสูตรไปใช้ ดังนี้

สันต์ ธรรมบำรุง กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง การที่ผู้บริหารโรงเรียน และครูนำโครงการของหลักสูตรที่เป็นรูปเล่มนั้นไปปฏิบัติให้บังเกิดผล รวมถึงการบริหารงาน

ด้านวิชาการของโรงเรียน เพื่ออำนวยความสะดวกให้ครู และนักเรียนสามารถสอน และเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๔}

สัจด์ อุทรานันท์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการนำ หลักสูตรไปใช้ว่า เป็นขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน ได้แก่การจัดเอกสาร ประกอบหลักสูตร การเตรียมบุคลากร การบริหารและบริการหลักสูตร และการนิเทศการใช้ หลักสูตร^{๒๕}

ธำรง บัวศรี กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง กระบวนการเรียน การสอน สำหรับสอนเป็นประจำทุกวัน^{๒๖}

สุมิตร คุณานุกร กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้เป็นกระบวนการ ที่ทำให้หลักสูตร กลายเป็นการปฏิบัติจริง และเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร และมีกิจกรรมที่จะ กระทำได้ ๓ ประการ คือ^{๒๗}

๑. การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน
๒. การจัดปัจจัยและสภาพต่างๆ ภายในโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมาย ของหลักสูตร
๓. การสอนของครู

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่าแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่าการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีการนำหลักสูตร ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาไปสู่ผู้เรียน การจะพัฒนาผู้เรียนให้ไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษา ได้ตรงตาม จุดมุ่งหมายนั้น ต้องอาศัยการจัดทำหลักสูตรที่ดี มีความทันสมัย สอดคล้องกับความสามารถของ ผู้เรียน และผู้เรียนนำ ความรู้ไปใช้ได้จริง

๒.๑.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอน

การเรียนและการสอน เป็นคำที่มักใช้คู่กันเรียกรวมกันว่า การเรียนการสอน ทั้งนี้ เพราะ คำทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการสอน และการเรียน ต่างเป็นกระบวนการ ที่เกี่ยวเนื่องกัน การสอนเป็นการตั้งใจกระทำให้เกิดการเรียนรู้ และการสอนที่ดีย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ผู้สอนเป็นผู้มี บทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้ และมีทักษะจะ

^{๒๔} สันต์ ธรรมบำรุง, หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๐.

^{๒๕} สัจด์ อุทรานันท์, พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร, (พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มิตรสยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๐.

^{๒๖} ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร, การออกแบบและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖๕.

^{๒๗} สุมิตร คุณานุกร, หลักสูตรและการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๐.

ช่วยให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความหมาย มีคุณค่า เป็นการประหยัดเวลา และป้องกันการสูญเปล่า ดังนั้นผู้สอนจึงควรมีความรู้พื้นฐาน เกี่ยวกับการเรียนการสอนในเรื่อง ดังต่อไปนี้^{๒๘}

๑. ความหมายของการเรียนการสอน

การบริหารโรงเรียนทั้งหมดการเรียนการสอนเป็นงานที่มีความสำคัญมากที่สุดส่วนงานอย่างอื่นเป็นงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้การเรียนการสอนมีคุณภาพและอำนวยความสะดวกให้กับการเรียนการสอน การเรียนการสอนเป็นภารกิจหลักของการจัดการศึกษาลงานด้านวิชาการเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงมาตรฐานและคุณภาพของสถานศึกษาว่าจัดการศึกษาบรรลุผลตามวัตถุประสงค์เพียงใดการเรียนการสอนมีความหมายตรงกับงานวิชาการมีผู้รู้ และนักวิชาการด้านการศึกษาให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

กรรณิการ์ ภิญญาคง กล่าวว่า การเรียนการสอน เป็นพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ระหว่างครู และนักเรียน และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน^{๒๙}

พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ ให้ความหมายการเรียนการสอนในรูปของ การถ่ายทอดสิ่งที่เป็นหลักการทฤษฎี โดยอาศัยเทคนิควิธีจะผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และประสิทธิภาพในการสอน^{๓๐}

โฮว์ และตันแคน ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมของบุคคลซึ่งมีหลักการและเหตุผลเป็นกิจกรรม ที่บุคคลได้ให้ความรู้ของเขอย่างสร้างสรรค์ และเพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้ ดังนั้น การสอนจึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่างๆ ๔ ด้าน คือ^{๓๑}

๑. ด้านหลักสูตร เป็นการศึกษาถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาความเข้าใจจุดประสงค์ของแต่ละกลุ่มวิชาการตั้งจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ให้ชัดเจนตลอดจนการเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

๒. ด้านการเรียนการสอนเป็นขั้นตอนของการเลือกวิธีสอน และเทคนิค การสอนที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

๓. ด้านการวัดผลเป็นขั้นของการเลือกวิธีวัดผลที่เหมาะสม และขั้นของการวิเคราะห์ผล

^{๒๘} อารณ ใจเที่ยง, **หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๒๙} กรรณิการ์ ภิญญาคง, “พฤติกรรมกรเรียนการสอนที่พึงประสงค์”, **กองทุนสงเคราะห์การศึกษา เอกชน**, (มกราคม ๒๕๓๕) : หน้า ๓.

^{๓๐} พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์, “บรรยากาสกรเรียนการสอนปัจจัยสำคัญต่อประสิทธิภาพการสอน”, **กองทุนสงเคราะห์การศึกษาเอกชน**, (มกราคม ๒๕๓๖) : หน้า ๗.

^{๓๑} John B. Hough and Thomas K. Duncan, **Teaching : Description Analysis** (Massachusetts : Addison-Wesley, ๑๙๗๐), pp. ๒-๔.

๔. ด้านการประเมินผลการสอนเป็นขั้นตอนในการประเมินผลการสอนทั้งหมด ตั้งแต่การวางแผนจุดประสงค์การเรียนรู้ การเลือกเนื้อหา วิธีสอน ตลอดจนความเที่ยงตรง และเชื่อถือได้ของการวัดผลที่ครูได้กระทำไว้

จากความหมายของการเรียนการสอนข้างต้น อาจจะสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กิจกรรมระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน ที่ผ่านการถ่ายทอดสิ่งที่เป็นหลักการทฤษฎีโดยอาศัยเทคนิควิธีการ ที่จะทำให้การเรียนการสอน และผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้

๒. องค์ประกอบของการเรียนการสอน

การเรียนการสอนจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านทุกสิ่ง ทุกอย่าง เกี่ยวข้องกับการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การสอนประสบผลสำเร็จได้ จัดเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนทั้งสิ้น มีนักการศึกษาหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

สุพิน บุญชูวงศ์ กล่าวถึงองค์ประกอบของการสอนไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๓๒}

๑. ครูเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ บุคลิกภาพ และความสามารถของครูผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนควรมีบุคลิกภาพที่ดี และรู้จักเลือกใช้วิธีสอน ที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้

๒. นักเรียน หรือผู้เรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญ เท่ากับผู้สอนความสำเร็จในการศึกษาเป็นเป้าหมายสำคัญของผู้เรียน ผู้สอนจึงควรเป็นผู้แนะแนว แนะนำ และจัดมวลประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้มากที่สุด

๓. สิ่งที่จะสอนได้แก่เนื้อหาวิชาต่างๆ ครูจะต้องจัดเนื้อหาให้มีความสัมพันธ์กัน น่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น และสภาพแวดล้อมต่างๆ ของการเรียน การสอน

ลำพอง บุญช่วย กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ๗ ประการ ดังนี้^{๓๓}

๑. ครูผู้สอน

๒. ผู้เรียน

๓. หลักสูตร

๔. วิธีสอน

๕. วัตถุประสงค์ของการสอน

๖. สื่อการสอน

๗. การประเมินผล

^{๓๒} สุพิน บุญชูวงศ์, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔-๕..

^{๓๓} ลำพอง บุญช่วย, **การสอนเชิงระบบ**, (ปทุมธานี : วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

กล่าวโดยสรุปองค์ประกอบของการเรียนการสอนมีทั้งองค์ประกอบรวม และองค์ประกอบย่อย องค์ประกอบรวมเป็นส่วนสร้างให้เกิดการสอน ส่วนองค์ประกอบย่อยเป็นส่วนเสริมให้การสอนมีความสมบูรณ์มีประสิทธิภาพ และมีคุณค่าแก่ผู้เรียน

๓. หลักพื้นฐานในการเรียนการสอน

ในการดำเนินงานทุกอย่างจำเป็นต้องมี หลักการเป็นเครื่องยึดถือ เพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ในการสอนก็เช่นเดียวกันจำเป็นต้องมีหลักการสอน เพื่อให้งาน การสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ดังนั้น หลักการสอนจึงเป็นความรู้พื้นฐานที่สำคัญสำหรับผู้เป็นครู แม้ว่าผู้สอนแต่ละคนจะมีเทคนิคการสอนเฉพาะตนแต่ก็จะยึดหลักการพื้นฐานเดียวกัน ในเรื่องของหลักการพื้นฐานสำหรับการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้หลายท่าน ดังนี้

สันต์ ธรรมบำรุง กล่าวถึงหลักการจัดการเรียนการสอนไว้ ๑๐ ประการได้แก่^{๓๔}

๑. การเตรียมตัวนักเรียนก่อนสอน
๒. การให้แบบอย่างหรือให้เห็นผลงานที่ต้องการให้นักเรียนทำเมื่อจบบทเรียน
๓. การตั้งใจ
๔. การให้นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการเรียน
๕. การแนะแนวทางนักเรียน
๖. การฝึกฝน ฝึกหัด
๗. การรู้ผลของตนเอง
๘. การจัดลำดับขั้นของสิ่งที่เรียน
๙. ความแตกต่างระหว่างบุคคล
๑๐. การสอนของครู

ปรีชา คัมภีรปรกรณ์ กล่าวถึงหลักการสอนว่า ควรจะประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ^{๓๕}

๑. มีวัตถุประสงค์ในการสอนที่แน่นอน
๒. มีวิธีการสอนที่ดี
๓. มีวิธีการประเมินผลที่ดี

^{๓๔} สันต์ ธรรมบำรุง, การสอนสังคมศึกษา, เอกสารการนิเทศการศึกษานับที่ ๑๒๒๑ หน่วยศึกษานิเทศกรรมกรมการฝึกหัดครู, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖-๖๐.

^{๓๕} ปรีชา คัมภีรปรกรณ์, หลักการสอน, เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน หน่วยที่ ๘ - ๑๕ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ กล่าวถึงหลักพื้นฐานในการสอนไว้ ๔ ประการคือ^{๓๖}

๑. หลักการเตรียมความพร้อมพื้นฐาน ได้แก่ การเตรียมตัวผู้สอนด้านความรู้ ด้านทักษะการสอน และด้านการแก้ปัญหาการสอน

๒. หลักการวางแผน และเตรียมการสอน ได้แก่ การเตรียมเขียนแผน การสอน ผลิตสื่อ เตรียมแบบทดสอบ และซ่อมสอน

๓. หลักการใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ เช่น หลักความแตกต่างระหว่างบุคคล หลักการเร้าความสนใจ หลักการเสริมแรง ฯลฯ

๔. หลักการประเมินผล และรายงานผลซึ่งเกี่ยวกับการกำหนดจุดประสงค์การสอน การสร้าง และใช้เครื่องมือประเมิน การตีความหมาย และรายงานผลการประเมิน

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ต้องอาศัยกระบวนการของการจัดการเรียนการสอนที่ดี ทั้งด้านการวางแผนการสอน การใช้หลักจิตวิทยาเข้ามาช่วยในการสอนเป็นต้น จึงจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี โดยที่ครูผู้สอนเป็นผู้ มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้ และมีทักษะจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยความหมาย เป็นการประหยัดเวลา และป้องกันการสูญเปล่า

๒.๑.๗ แนวคิดด้านสื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูจะต้องดำเนินการ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดการรับรู้ได้ดีโดยมีสื่อการเรียนการสอน เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความสนใจทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ด้านความรู้ความเข้าใจทักษะปฏิบัติ และทัศนคติได้ตามที่ครูต้องการ และยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักเรียนสามารถเข้าใจเรื่องที่สอนได้ชัดเจนขึ้น ในเรื่องของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้หลายท่าน ดังนี้

๑. ความหมายของสื่อการเรียนการสอน

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้จากครูผู้สอน หรือจากแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุ ถึงวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้^{๓๗}

^{๓๖} ชัยยงค์ พรหมวงศ์, การวางแผนการสอน, เอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพครู หน่วยที่ ๑ - ๘ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕-๓๙.

^{๓๗} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของคำว่า สื่อการเรียนรู้ว่า หมายถึง วิธีการหรือกระบวนการวัสดุของจริงเครื่องมือที่จัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งมีสาระที่เป็นประโยชน์ต่อประสบการณ์การเรียนรู้ สำหรับนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้เป็นไปตามหลักสูตรกำหนดไว้^{๓๘}

ชม ภูมิภาค กล่าวถึง สื่อการเรียนการสอนว่า หมายถึง ระบบการนำวัสดุอุปกรณ์และวิธีการมาเป็นตัวกลางในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน^{๓๙}

นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางหรือสิ่งต่างๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ และเทคนิควิธีการรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกิดการพัฒนา และสามารถนำความรู้ที่ได้รับนั้นไปใช้ในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข และมีประสิทธิภาพ^{๔๐}

ปองสุข คุ่มภัย ได้สรุปความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง อะไรก็ได้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง เป็นพาหะ เป็นตัวช่วย หรือเครื่องมือช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เนื้อหาสาระความเข้าใจจากผู้สอนไปยังผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ^{๔๑}

ฐานิย์ ธรรมเมธา ได้สรุปความหมาย ของสื่อการเรียนการสอน และสื่อการศึกษาไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้จากผู้สอน หรือแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน ทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนที่ตั้งไว้^{๔๒}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ใช้เป็นตัวกลาง หรือช่องทางในการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันและทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนตั้งไว้

^{๓๘} กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ศูนย์พัฒนาหนังสือชุดผี กอบรมวิทยากรแกนนำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ เรื่องการพัฒนาสื่อการสอน ชุดที่๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าไปรษณีย์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๔๗.

^{๓๙} ชม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๔๐} นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี, ชุดฝึกหัดอบรมครู, ประมวลสาระเรื่องเทคโนโลยี การศึกษาเพื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า๑๖.

^{๔๑} ปองสุข คุ่มภัย, การศึกษาสภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนของอาจารย์ในโปรแกรมวิชานิติศาสตร์กรณีศึกษา : สถาบันราชภัฏ ๖ แห่งในเขตกรุงเทพมหานคร, (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระเจ้าเกล้าธนบุรี, ๒๕๔๕), หน้า๘.

^{๔๒} ฐานิย์ ธรรมเมธา, สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๔๓.

๒. คุณค่าและความสำคัญของสื่อในกระบวนการเรียนการสอน

สื่อการสอนนับว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญในการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน หรือเป็นสื่อสำหรับผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ในเรื่องคุณค่าและความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้ ดังนี้

สันทัต ภิบาลสุข และพิมพ์ใจ ภิบาลสุข ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๔๓}

๑. การที่จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น สื่อการสอนจึงมีความสำคัญในการปรับปรุงการสอน เพื่อให้สนองความต้องการของผู้เรียน

๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการย้ายจากถิ่นอื่นๆ ไปเรียนรวมกันในชุมชน หากครูรู้จักใช้สื่อการสอน และ มีเทคนิคที่ดีพอ

๓. เรียนที่มีประสบการณ์ หรือพื้นฐานภูมิหลังที่ดีแล้ว ย่อมต้องการครูที่มีวิธีสอนที่ดี สื่อการสอนจะช่วยให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมายได้

๔. นักเรียนที่อยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้อาจได้ประโยชน์จากสื่อการสอนที่ครูจัดเตรียมไว้

ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่า สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษาในลักษณะ ดังต่อไปนี้^{๔๔}

๑. ด้านการสอน สื่อสามารถช่วยสอนแทนครูได้

๒. ด้านผู้เรียน สื่อสามารถเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ตามลำดับความสามารถ

๓. ด้านผู้บริหาร สื่อการเรียนการสอนจะช่วยเพิ่มคุณภาพการศึกษา ลดงบประมาณทางการศึกษา ควบคุมมาตรฐานการเรียนการสอนของครู บริหารหลักสูตรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

๔. ด้านหลักสูตรสื่อสามารถช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนและผู้สอนมีทัศนคติที่ดี ต่อการใช้หลักสูตรสามารถทำให้หลักสูตรเปิดกว้างได้ รวมทั้งให้หลักสูตรเกิดการยืดหยุ่น

^{๔๓} สันทัต ภิบาลสุข และพิมพ์ใจ ภิบาลสุข, การใช้สื่อการสอน พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พีระพันธ์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๓.

^{๔๔} ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม, การเลือกและการใช้สื่อการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรินต์เฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐-๑๒.

ฐาปนีย์ ธรรมเมธา ได้สรุปคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๔๕}

๑. ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้สอนในด้านการเตรียมการสอน หรือเนื้อหา การสอนโดยจัดให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากสื่อการสอน เช่น ใช้บทเรียนโปรแกรมชุดการสอน
๒. การใช้สื่อการสอนเป็นการช่วยสร้างบรรยากาศในการสอนให้น่าสนใจ แทนที่จะฟังผู้สอนบรรยายอย่างเดียว ผู้เรียนจะได้เห็นผู้สอนใช้สื่อประกอบการบรรยายทำให้เนื้อหานั้น น่าสนใจมากยิ่งขึ้น
๓. สื่อช่วยสร้างความมั่นใจในการสอนของผู้สอนให้มากขึ้นด้วย เช่น กรณีผู้สอนจำเนื้อหา หรือลำดับการสอนไม่ได้ ผู้สอนอาจดูได้จากสื่อที่เตรียมมา กรณีผู้สอนพูดไม่เก่ง หรือผู้สอนเป็นอาจารย์ใหม่ สื่อการสอนจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้สอน
๔. เมื่อผู้สอนเห็นคุณค่าของสื่อการสอน ย่อมเป็นการกระตุ้นให้ผู้สอนตื่นตัวในการเตรียมการผลิต เลือก หรือจัดหาสื่อการสอน ตลอดจนเทคนิคใหม่ๆ มาใช้ในการสอน
๕. สื่อการสอนช่วยกระตุ้นและเร้าความสนใจให้กับผู้เรียน ทำให้เกิดความสุขสนาน และไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน
๖. สื่อการสอนช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหา บทเรียนที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนได้ง่าย และรวดเร็วขึ้นตลอดจนช่วยสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นอย่างรวดเร็ว และถูกต้อง
๗. สื่อช่วยแก้ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ในแง่ความสนใจ ระดับสติปัญญา และศักยภาพแห่งความคิดสร้างสรรค์
๘. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้นทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน
๙. สื่อช่วยดึงประสบการณ์นอกห้องเรียนที่อยู่ไกล มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ระยะเวลา และสถานที่มาสู่ห้องเรียนได้

วาสนา ขาวหา กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีความจำเป็นต่อการเรียนการสอน ในฐานะเป็นตัวกลาง ที่จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ ดังนี้^{๔๖}

๑. การเพิ่มจำนวนนักเรียน สื่อการสอนมีความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการสอน เพื่อให้เพียงพอแต่ความต้องการของผู้เรียน
๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน

^{๔๕} ฐาปนีย์ ธรรมเมธา, **สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (นครปฐม: ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๔๖} วาสนา ขาวหา, **สื่อการเรียนการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕-๑๖.

๓. สื่อการสอนช่วยทำให้ครูสอนได้ดีขึ้น และช่วยทำให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมาย

๔. สื่อการสอนสำเร็จรูปช่วยให้นักเรียนอยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้สามารถเรียนได้ทัดเทียมผู้มีฐานะดีกว่า

ไชยยศ เรืองสุวรรณ ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่าสื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า หรือลักษณะพิเศษต่างๆ ภายในตัวสื่อเอง และมีผลดีต่อการจัดการเรียน การสอน ซึ่งคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนโดยทั่วไปสรุปได้ ดังนี้^{๔๗}

๑. ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของผู้เรียน
 ๒. ทำให้เนื้อหาวิชาความรู้ที่สอนมีความหมายต่อนักเรียนมากขึ้น
 ๓. เร้าความสนใจของผู้เรียน ทำให้ครูสามารถสอน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้กว้างขวางมากขึ้น
 ๔. เป็นเครื่องมือชี้แนะการตอบสนองของผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยใช้เทคนิคแบบใดก็ตาม
 ๕. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ ทางกายภาพได้
 ๖. ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการเรียนต่างๆ เช่น การแก้ปัญหา
 ๗. เป็นเครื่องมือสำหรับครูในการวินิจฉัยผลการเรียน และช่วยในการสอนซ่อมเสริม
- จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า และประโยชน์ต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก คือ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนให้สูงขึ้น ด้านปริมาณ และประหยัดเวลาในการเรียนรู้ ตลอดจนสื่อบางชนิดสามารถทดแทนการสอนของครูได้สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายได้

๓. ประเภทของสื่อการเรียนการสอน

สื่อการสอนมีอยู่หลายลักษณะหลายประเภท ซึ่งผู้รู้ทางเทคโนโลยีทางการศึกษาหลายท่าน ได้จัดแบ่งแตกต่างกันออกไป ในเรื่องประเภทของสื่อการสอนนี้ ได้มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ดังนี้

^{๔๗} ไชยยศ เรืองสุวรรณ, เทคโนโลยีทางการศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

จรัสพรรณ ศิลาวรรณ กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนสามารถจัดแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ^{๔๘}

๑. สื่อการสอนประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สื่อที่มีขนาดเล็กที่ผลิตขึ้นมาจากวัสดุต่าง ๆ บางทีก็เรียกสื่อประเภทนี้ว่า (Software)

๒. สื่อการสอนประเภทอุปกรณ์หรือเครื่องมือ (Equipments) หมายถึง สื่อที่เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ ซึ่งอาจจะประกอบไปด้วยกลไกทางไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ต่าง ๆ เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพโปรเจกต์ เครื่องรับโทรทัศน์ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง เครื่องเล่นและบันทึกภาพวิดีโอ เครื่องช่วยสอนแบบ ต่าง ๆ ตลอดจนคอมพิวเตอร์ กระดาษขอลูก แผ่นป้ายสำลี แผ่นป้ายนิเทศ แผ่นป้ายไฟฟ้าและอื่นๆ เป็นต้น

๓. สื่อประเภทเทคนิควิธีการหรือกิจกรรม เป็นสื่อการสอนที่ไม่ใช่เป็นการใช้วัสดุหรือเครื่องมือเท่านั้นแต่เป็นกิจกรรมหรือวิธีการที่อาจจะต้องใช้วัสดุ หรือเครื่องมือประกอบหรือไม่มีเลยก็ได้ ที่กำหนดขึ้นมา เพื่อเป็นสื่อกลางที่จะให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน เช่น การสาธิต การจัดนิทรรศการ การแสดงละคร การแสดงหุ่น การศึกษานอกสถานที่ การแสดงบทบาทสมมติ รวมทั้งกิจกรรมที่เสนอบทเรียนหรือวิธีการเป็นการส่งเสริม ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยพฤติกรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้ประสบการณ์ ที่สมบูรณ์ตามเป้าหมายของการศึกษาอย่างแท้จริงได้

ชม ภูมิภาค แบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๔๙}

๑. ประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สิ่งที่เป็นสิ่งของทั้งหลายรวมทั้งรูปภาพ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ด้วย

๒. ประเภทอุปกรณ์ (Equipments) ได้แก่ สิ่งที่อยู่อาศัยเครื่องมืออุปกรณ์ ต่าง ๆ เช่น วีดิโอ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

๓. ประเภทวิธีการ (Methods) เป็นสื่อประเภทของกระบวนการและ การกระทำ เช่น การสาธิต การทดลอง นิทรรศการ เกม บทบาทสมมติ เป็นต้น

^{๔๘} จรัสพรรณ ศิลาวรรณ, การศึกษาสถานภาพสื่อและการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เรือนจำกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, (การศึกษานิเทศศาสตร์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๔๙} ชม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕-๒๖.

กรมวิชาการ กล่าวว่า สื่อการเรียนรู้สามารถจำแนกออกตามลักษณะได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๕๐}

๑. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง หนังสือ และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่แสดงหรือ เรียบเรียงสาระความรู้ต่างๆ โดยใช้หนังสือที่เป็นตัวเขียน หรือตัวพิมพ์

๒. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้นใช้ควบคู่กับเครื่องมือโสตทัศนวัสดุ หรือเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ๆ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน วีซีดี เป็นต้น

๓. สื่ออื่นๆ นอกเหนือจากสื่อ ๒ ประเภทดังกล่าวแล้วยังมีสื่ออื่น ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสื่อดังกล่าวมาสื่อดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

๓.๑ บุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ในสาขาต่างๆ ซึ่งสามารถถ่ายทอดสาระความรู้ แนวคิด และประสบการณ์ไปสู่บุคคลอื่น เช่น บุคลากรในห้องเรียนแพทย์ ตำรวจ และนักธุรกิจ เป็นต้น

๓.๒ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมตัวผู้เรียน เช่น พืชผัก ผลไม้ ปรากฏการณ์ และห้องปฏิบัติการ

๓.๓ กิจกรรมกระบวนการ หมายถึง กิจกรรม หรือกระบวนการที่ผู้สอนและผู้เรียนกำหนดขึ้นเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ใช้ในการฝึกทักษะ ซึ่งต้องใช้กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียน เช่น บทบาทสมมติ การสาธิต การจัดนิทรรศการ การทำโครงงาน และเกม ฯลฯ

๓.๔ วัสดุเครื่องมือและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบการเรียนรู้ เช่น หุ่นจำลอง แผนภูมิ แผนที่ตาราง สถิติ รวมถึงสื่อประเภทเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆ เช่น อุปกรณ์ทดลองวิทยาศาสตร์ และเครื่องมือช่าง

นอกจากนี้สื่อการสอนยังจำแนกได้ตามทรัพยากรการเรียนรู้ (Learning Resources) เป็น ๖ ระบบ ได้แก่

๑. คนได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ เริ่มแต่ครู และบุคลากร ในสถานศึกษาจนถึงบุคคลในสังคม ที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ

๒. วัสดุ ทั้งที่บรรจุเนื้อหาวิชาการ และเพื่อการบันเทิงสามารถนำมาเป็นแหล่งวิชาการได้ เช่น หนังสือ สไลด์ และเทปโทรทัศน์ เป็นต้น

๓. อาคารสถานที่ อาจจะเป็นในรูปของสนามกีฬา ตัวอาคาร ห้องประชุมและสถานที่สาธารณะต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาได้

^{๕๐} กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือการพัฒนาสื่อการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๘.

๔. เครื่องมือและอุปกรณ์ นอกจากเครื่องมือทางโสตทัศนูปกรณ์แล้ว เครื่องใช้ในสำนักงานและงานอุตสาหกรรม หรือก่อสร้าง เริ่มตั้งแต่เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่ตะปู ไขควง เหล่านี้ เป็นต้น

๕. กิจกรรม อาจจะเป็นการจัดขึ้นร่วมกับแหล่งวิทยาการอื่นๆ หรือวิธีการเรียนที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ได้แก่ การสอนแบบโปรแกรม ทัศนศึกษา การเล่นเกมส์ และการแสดงละคร

๖. ธรรมชาติ สิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในรูปของปรากฏการณ์ วัตถุ และลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งความรู้ สามารถนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้ เช่น ฟ้า ร่อง แผ่นดินไหว แร่ต่าง ๆ หุบเขา และน้ำตก

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ ทั้งนี้เพราะว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่จะให้ประสบความสำเร็จได้ตามต้องการนั้น จำเป็นต้องอาศัยสื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิด ความสนใจในการเรียน และไม่รู้สึกรู้สึกเกิดความเบื่อหน่าย นอกจากนี้สื่อยังช่วยทำให้ครูจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประหยัดเวลาในการอธิบาย เพราะสื่อบางชนิดจะทำให้ให้นักเรียนเข้าใจในเรื่องที่ครูสอนได้อย่างชัดเจน และเห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้นจึงควรแสวงหา สื่อใหม่ๆ และพัฒนาสื่อให้เหมาะสมหลากหลายนำมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอน ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอน มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๑.๘ แนวคิดด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

การเรียนการสอนย่อมมีการกำหนดเป้าหมาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ ที่กำหนดไว้การที่ผู้เรียนจะบรรลุเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูผู้สอนเป็นสำคัญ ฉะนั้นครูผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในกิจกรรมการเรียนการสอน จึงจะสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ในเรื่องของกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอน

ทัศนีย์ ศุภเมธี กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่กระทำขึ้น เพื่อให้การเรียนการสอนในครั้งนั้นๆ ได้ผลดี หมายถึง การสอนของครูเป็นไปอย่างมีความหมาย นักเรียนได้ทั้งความรู้ และความสนุกสนานเพลิดเพลิน^{๕๑}

วไลพร คุณุณทย กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง สภาพการณ์ของการจัดประสบการณ์ และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

^{๕๑} ทัศนีย์ ศุภเมธี, พฤติกรรมการสอนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพน่าสนใจ และผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้^{๕๒}

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมาย ของกิจกรรมการเรียนไว้ว่า หมายถึง การดำเนินการต่างๆ ในโรงเรียน ทั้งโดยครู และนักเรียน เช่น การสอนให้นักเรียนค้นคว้า อภิปราย การบรรยาย การอบรม การสาธิต การปฏิบัติงาน การจัดนิทรรศการ และการศึกษาสถานศึกษา^{๕๓}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมาย ได้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การปฏิบัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนดำเนินไป อย่างมีประสิทธิภาพ และการเรียนรู้ของผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การสอน ที่กำหนดไว้

๒. ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนเพราะ กิจกรรมทั้งของผู้เรียน และผู้สอนที่เหมาะสมจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง ในเรื่อง ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังนี้

วารี ธีระจิตร ได้กล่าวถึง ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน ที่มี ต่อการเรียนรู้ไว้ ดังนี้^{๕๔}

๑. กิจกรรมสร้างความสนใจของเด็ก
๒. กิจกรรมจะเปิดโอกาสให้นักเรียนประสบความสำเร็จ
๓. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย
๔. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความความรับผิดชอบ
๕. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความและส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
๖. กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเรียนได้มีการเคลื่อนไหว
๗. กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเรียนรู้รู้สึกสนุกสนาน
๘. กิจกรรมจะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล
๙. กิจกรรมจะช่วยขยายความรู้และประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวาง
๑๐. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมความงอกงามและพัฒนาการของเด็ก

^{๕๒} วไลพร คุณทัตย์, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : กองส่งเสริมวิทยฐานะครูกรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๐) หน้า ๑๙.

^{๕๓} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๒.

^{๕๔} วารี ธีระจิตร, **การพัฒนาการสอนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะครู ศาสตราจารย์พาสกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

๑๑. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมทักษะ
๑๒. กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังเจตคติที่ดี
๑๓. กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้เด็กรู้จักทำงานเป็นหมู่
๑๔. กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจบทเรียน
๑๕. กิจกรรมจะช่วยเสริมให้เด็กเกิดความซาบซึ้งความงามในเรื่องต่างๆ

๓. หลักการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอนมีความสำคัญดังกล่าว ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงควรคำนึงถึงหลักการ ต่อไปนี้^{๕๕}

๑. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร
 ๒. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน
 ๓. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัย ความสามารถ และความ ในใจของ
ผู้เรียน
 ๔. จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาวิชา
 ๕. จัดกิจกรรมให้มีลำดับขั้นตอน
 ๖. จัดกิจกรรมให้น่าสนใจ
 ๗. จัดกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรม
 ๘. จัดกิจกรรมโดยใช้วิธีการที่ท้าทายความคิดความสามารถของผู้เรียน
 ๙. จัดกิจกรรมโดยใช้เทคนิควิธีการสอนที่หลากหลาย
 ๑๐. จัดกิจกรรมให้มีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน และเป็นกันเอง
 ๑๑. จัดกิจกรรมแล้วต้องมีการวัดผลการใช้กิจกรรมนั้นทุกครั้ง
- กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ควรดำเนินการ เพื่อประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง โดยมุ่งพัฒนาความเจริญทุกด้านแก่ผู้เรียน เราให้ผู้เรียน ได้แสดงออก ได้มีส่วนร่วม ร่วมฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ วิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง และจัดโดยมีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน ตลอดจนจัดให้เหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียน

๔. รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยทั่วไปแล้วแบ่งได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่^{๕๖}

^{๕๕} อารมณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๒-๗๕.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕-๗๖.

๑. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลางเป็นกิจกรรมที่ครู เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติกิจกรรม ครูเป็นผู้มีบทบาทในการเรียนการสอนมากกว่านักเรียน

๒. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกิจกรรมที่ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนอย่างแท้จริง ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางนี้ แยกย่อยออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๒.๑ กิจกรรมที่ยึดกลุ่มนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกิจกรรมที่แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มให้ปฏิบัติงานโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่นซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) กิจกรรมกลุ่มใหญ่ และ ๒) กิจกรรมกลุ่มย่อย

๒.๒ กิจกรรมที่ยึดนักเรียนเป็นรายบุคคล เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความแตกต่างระหว่างบุคคล มุ่งให้นักเรียนได้ปฏิบัติงานตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของแต่ละคน

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่าแนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่จะทำให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ จำต้องอาศัยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นหัวใจอันสำคัญ ทั้งนี้ เพราะกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี และมีความเหมาะสมกับผู้เรียน จะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ฉะนั้นครูผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ชัดเจน และหลากหลาย จึงจะจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ อย่างที่ต้องการ

๒.๑.๙ แนวคิดด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของการจัดการศึกษาเพราะการวัดผล และประเมินผลจะแสดงผลการตรวจสอบการเรียนการสอนของผู้เรียนว่าเป็นไปตามผลการเรียนรู้มาตรฐานการเรียนรู้ และจุดหมายของหลักสูตรเพียงใดซึ่งจะเป็นข้อมูลของผู้สอนในการใช้ประกอบการปรับปรุง และพัฒนาผลการเรียนการสอนต่อไปในเรื่องการวัดผลและประเมินผลนี้ ได้มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของการวัดผลและประเมินผล

อำนาจ เลิศขยันดี กล่าวว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการกำหนดรายละเอียดของข้อมูลให้เป็นตัวเลข ภายใต้กฎเกณฑ์ในการกำหนดตัวเลขแทนปริมาณ ของสิ่งที่จะวัดตามคุณลักษณะ ส่วนการประเมินผล หมายถึง กระบวนการตัดสินใจข้อมูลที่ได้จากการวัดผลอย่างมีหลักเกณฑ์^{๔๗}

^{๔๗} อำนาจ เลิศขยันดี, คู่มือการสร้างข้อทดสอบและการประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : อำนาจการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

สมบุรณ์ ชิตพงษ์ การวัดผล หมายถึง การกำหนดสิ่งที่มีความหมายแทนคุณลักษณะคุณภาพ ของสิ่งที่ต้องการวัดโดยสิ่งที่กำหนดนั้นอาจอยู่ในรูปของภาษาตัวเลขสัญลักษณ์ก็ได้ ส่วนการประเมินผล หมายถึง การนำสิ่งที่ได้จากการวัดมาตัดสิน ตีราคา ซึ่งการที่จะตัดสินหรือตีราคาสิ่งใดได้ นั้นจำ เป็นจะต้องอาศัยหลักเกณฑ์ ที่เกี่ยวข้อง เพราะผลการประเมินจะอยู่ในรูปของความเหมาะสม หรือไม่เหมาะสม ดีหรือเลว ใช้ได้ หรือ ใช้ไม่ได้ เป็นต้น^{๕๘}

วนิดา เดชตานนท์ กล่าวว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการในการกำหนด หรือหาจำนวนปริมาณอันดับแทนคุณลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือแทนพฤติกรรมความสามารถ ของบุคคล โดยใช้เครื่องมือช่วยในการวัดผล การวัดจะอยู่ในรูปของตัวเลข หรือคะแนน หรือ บรรยายลักษณะสิ่งนั้นทำให้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่วัดว่ามีจำนวน หรือปริมาณเท่าใด หรือมีลักษณะอย่างไร เช่น กระดานดำยาว ๓ เมตร ๕๐ เซนติเมตร เด็กชายแดงได้ คะแนนวิชาคณิตศาสตร์ ๓๐ คะแนน เป็นต้น^{๕๙}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการ ที่กำหนด จำนวนตัวเลขให้กับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลตามความมุ่งหมาย และเปรียบเทียบลักษณะความ แตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้นๆ เช่น การวัดความสามารถทางสมองด้านต่างๆ ผลที่ได้จากการวัดผลจะเป็นตัวเลขเป็นการวัดเชิงปริมาณ^{๖๐}

เตือนใจ เกตุษา ได้ให้ความหมายของการวัดผลว่า หมายถึง การรวบรวม ข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียน ซึ่งจำเป็นต้องใช้เครื่องมือหลายๆ ชนิด มาวัดดูว่าหลังจากที่นักเรียนเรียน ไปแล้ว อาจจะเป็น ๑ อาทิตย์ ๑ เดือน หรือ ๑ ภาคเรียน เขาสัมฤทธิ์ผลในสิ่งที่เรียนไปแล้วมากน้อยเพียงใด^{๖๑}

จากความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการที่จะกำหนดคุณลักษณะความรู้ความสามารถของนักเรียน โดยการตีค่าเป็นตัวเลข หรือ สัญลักษณ์ตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยเครื่องมือ และวิธีการวัดหลายๆ อย่างประกอบกัน

^{๕๘} สมบุรณ์ ชิตพงษ์, การวัดและการประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, ๒๕๓๖), หน้า๔๘๕.

^{๕๙} วนิดา เดชตานนท์ ,การประเมินผลการเรียน, พิมพ์ครั้งที่๓, (นครราชสีมา : ภาควิชาทดสอบและวิจัย การศึกษาคณะครุศาสตร์สถาบัน นราธิวาส ภูนครราชสีมา, ๒๕๔๐), หน้า๔.

^{๖๐} ปรียาพร วงศ์ อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๖.

^{๖๑}เตือนใจ เกตุษา, การประเมินผลการสอน, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์ ,๒๕๓๕), หน้า ๑.

อเนก เพียรอนุกุลบุตร ให้ความหมายว่า การประเมินผล เป็นการวินิจฉัย ตีราคา บ่งคุณค่าโดยสรุป โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งว่า ดี เลว ดีด้อย ประการใด^{๖๒}

สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา ได้อธิบายความหมาย ของการประเมินผล การศึกษาไว้ว่า เป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่าความจริง และการกระทำ บางทีขึ้นอยู่กับ การวัดเพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่ส่วนมาก มักเป็นการรวมการวัดหลายๆ อย่างต่างๆ กันเพื่อวินิจฉัยคุณค่าหรือตัดสินคุณลักษณะต่างๆ ที่ได้มาจากการวัดหลายๆ อย่าง^{๖๓}

ขวาล แพรัตกุล ได้สรุปความหมาย ของการประเมินผลไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ครู นำทุกๆ รายการที่ทราบจากการวัดไปใช้ คือ ครูนำผลต่างๆ จากการวัดผลเหล่านั้นมารวมกัน เพื่อนำไปใช้ในการวินิจฉัย ตีราคาคุณค่า และชี้ขาดลงเป็นผลสรุปว่า เด็กคนนั้นมีคุณภาพสูงหรือต่ำ สมควรสอบได้หรือตก ซึ่งการประเมินค่าที่ดีต้องตั้งบนรากฐานของการวัด ที่ดี^{๖๔}

จากการให้ความหมาย การประเมินผลของนักการศึกษา อาจสรุปได้ว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการตัดสินคุณค่าของสิ่งของหรือการกระทำใดๆ โดยเปรียบเทียบกับ เกณฑ์มาตรฐานในแง่ ของการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียน หมายถึง กระบวนการที่ใช้ตัดสินใจว่าผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตามเป้าหมายของการสอนหรือไม่เพียงใด

๒. องค์ประกอบของการประเมินผล

ไพศาล หวังพานิช กล่าวว่า การประเมินผลมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ คือ^{๖๕}

๑. ผลการวัดทำให้ทราบสภาพความจริงของสิ่งที่จะประเมินว่ามีปริมาณเท่าไร มีคุณสมบัติอย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์

๒. เกณฑ์การพิจารณาในการที่จะตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือเลว ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้นั้น จะต้องเป็นหลัก หรือบรรทัดฐานที่ต้องการโดยนำผลการวัดนั้นมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ ที่กำหนดไว้ หรือมาตรฐานที่ต้องการ เกณฑ์การพิจารณาในการประเมินผลการศึกษานั้น คือจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง

^{๖๒} อเนก เพียรอนุกุลบุตร, การวัดและประเมินทางการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

^{๖๓} สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา, การประเมินผลการเรียนการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๓.

^{๖๔} ขวาล แพรัตกุล, เทคนิคการวัดผล, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (พระนคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๑๔๑.

^{๖๕} ไพศาล หวังพานิช, การวัดผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔.

๓. การตัดสินใจ เป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบระหว่างผลการปฏิบัติซึ่งได้รับจากการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ว่า สูงต่ำกว่ากันขนาดไหน ทั้งนี้การตัดสินใจที่ดีต้องอาศัยการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ทุกแง่มุม และการกระทำทุกอย่างยุติธรรมโดยอาศัยสภาพ และความเหมาะสมต่างๆ ประกอบหรือต้องมีคุณธรรมที่ดี

๓. หลักการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

พิชิต ฤทธิ์จัญญ แสดงทัศนะว่า เพื่อให้การวัดผล และประเมินผลการศึกษาเป็นไปอย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับจิตวิทยาการเรียนรู้ควรยึดหลักในการปฏิบัติดังนี้^{๖๖}

๑. วัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย
๒. ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ
๓. คำนึงถึงความยุติธรรม
๔. การแปลผลให้ถูกต้อง
๕. ใช้ผลของการวัดและการประเมินให้คุ้มค่า

๔. ความมุ่งหมายของการประเมินผล

พิชิต ฤทธิ์จัญญ กล่าวไว้ว่า การประเมินผลการเรียนการสอนมีความมุ่งหมายหลายประการ ซึ่งครูสอนอาจเลือกให้ให้ตรงกับความต้องการ ดังนี้

๑. เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน
๒. เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน
๓. เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน
๔. เพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่อง
๕. เพื่อตัดสินผลการเรียน
๖. เพื่อจัดตำแหน่งหรือจัดประเภท
๗. เพื่อเปรียบเทียบระดับพัฒนาการ
๘. เพื่อพยากรณ์หรือทำนาย
๙. เพื่อประเมินค่า

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับการวัดผล และประเมินผลนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีการวัดผลทั้งในระดับชั้นเรียนของแต่ละสำนัก และการประเมินผลใน ส่วนกลางของแผนกบาลีสยามหลวง การวัดผล และประเมินผลดังกล่าว เป็นการตรวจสอบคุณภาพของครูผู้สอน และผู้เรียนว่ามีผล ของการเรียน

^{๖๖} พิชิต ฤทธิ์จัญญ, หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : เข้าส์ออฟ เคอร์มีส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๓.

การสอนเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ หรือไม่เพียงใด และยังเป็นเครื่องมือที่ผู้สอนจะใช้สำหรับการปรับปรุง และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๒.๒.๑ บทบาท และหน้าที่ของสำนักเรียน

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีนั้น มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณตามยุคตามสมัย การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในอดีตมิได้จัดเป็นรูปโรงเรียน แต่จัดการสอนกันเองภายในวัด สมัยก่อน พระสงฆ์สาวกศึกษาเล่าเรียนด้วยการท่องจำปากเปล่าเป็นกลุ่มเป็นคณะฯ ละหนึ่งหมวดบ้าง สองหมวดบ้าง เรื่อยมาจนถึงการสังคายนาครั้งที่ ๕ เมื่อปี พ.ศ.๔๓๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นการจารึกพระไตรปิฎกเป็นอักษรลงในใบลาน นับเป็นครั้งแรกที่ใช้อักษรเป็นเครื่องจดพระพุทธรวณะ ด้วยภาษาบาลีหรือภาษามคธ^{๖๗}

หลังจากนั้นพระสงฆ์โดยเฉพาะฝ่ายเถรวาท จึงหันมาศึกษาภาษาบาลีจากพระไตรปิฎก เป็นความรู้พื้นฐานก่อน เพื่อเป็นการรักษาพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้คลาดเคลื่อนไม่ให้เกิดการศึกษาปริยัติ อันตรธานไปเพราะถากการศึกษาปริยัติอันตรธานไปนับเป็นเหตุเสื่อมเบี่ยงเบนแห่งพระพุทธศาสนา^{๖๘}

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น เริ่มดำเนินการมาเป็นรูปธรรมตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๕ ก็ว่าได้ เพราะเป็นการจารึกภาษาบาลีลงในพระไตรปิฎกดังที่กล่าวแล้ว โดยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในประเทศไทยแต่ละสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงปัจจุบัน จึงนับว่ามีความสำคัญต่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมคำสอนยังทรงอยู่ พระพุทธศาสนาก็คงดำรงอยู่ จึงควรศึกษาให้เข้าใจถึงการจัดการศึกษาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ดังนี้

ภาษาบาลี หรือ ภาษามคธ เป็นภาษาที่จารึกพระไตรปิฎก ด้วยเป็นภาษาที่คนชมพูทวีป ในสมัยพุทธกาลนิยมใช้กันทั่วไป จึงเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น หลังจากพุทธปรินิพพานมีการทำปฐมสังคายนา พระเถระได้ตกลงกันใช้ภาษาบาลีสำหรับจดจำพระไตรปิฎก พระสงฆ์สายเถรวาทจึงต้องศึกษาภาษาบาลีให้เข้าใจลึกซึ้ง และสามารถเทียบเคียงสอบทานกับพระไตรปิฎกที่เก็บไว้ในสถานที่ต่างกันได้ เพื่อรักษาการแปลความหมายจากพระพุทพจน์ในพระไตรปิฎกให้ถูกต้องไม่บิดเบือน พระสงฆ์ไทย น่าจะมีการศึกษาภาษาบาลีมาตั้งแต่สมัย

^{๖๗} พัฒน พึ่งผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒.

^{๖๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗.

เริ่มแรกที่พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย มีหลักฐานปรากฏในสมัยทวารวดี มีหลักฐานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมบาลีอย่างเป็นระบบในสมัยอยุธยา^{๖๙}

การศึกษาบาลีรุ่งเรืองยิ่งในสมัยล้านนา มีการแต่งคัมภีร์บาลีขึ้นมากมาย คัมภีร์ที่แต่งในครั้งนั้น ยังใช้เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันด้วย การศึกษาภาษาบาลีตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบมานั้น มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ให้การสนับสนุนตลอดมา มีการอุทิศพระราชมณเฑียรเป็นที่เล่าเรียนศึกษาของพระสงฆ์ มีการยกย่องและถวายนิยัตยภัตรแก่พระสงฆ์ผู้มีความรู้ภาษาบาลี จนถึงแม้พระมหากษัตริย์ไทยบางพระองค์ที่ทรงเป็นปราชญ์เชี่ยวชาญในภาษาบาลี สามารถลงบอกบาลี (สอน) แก่พระสงฆ์สามเณรด้วยพระองค์เองก็มีตลอดมา จนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การทดสอบบาลี หรือการสอบสนามหลวงจัดว่าเป็นการวัดความรู้ชั้นสูงของคณะสงฆ์ไทยโดยพระบรมราชูปถัมภ์ สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่พระปริยัติธรรมบาลีได้ องค์พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณจะยกย่องและให้เกียรติถวายสมณศักดิ์โดยเฉพาะ อนึ่ง การเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐให้ความสำคัญมาตลอด ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชสุทนต์ ตรีสุวโนธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรมว่า “การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ด้วยอยู่ในพระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก” ในปัจจุบันมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีอย่างเป็นระบบ โดยแม่กองบาลีสนามหลวงรับผิดชอบดูแลโดยภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาล

๒.๒.๒ วิวัฒนาการการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ก. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สมัยสุโขทัย

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ถือได้ว่าเป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดสมัยนั้น เพราะได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชซึ่งพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษา คัมภีร์พระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง แม้ตัวพระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นิมนตพระมาแสดงธรรมบนพระแท่นมณีศิลาในวันพระ และวันโกน^{๗๐}

ต่อมา พ.ศ.๑๘๙๐-๑๙๑๑ ในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท การศึกษาของคณะสงฆ์ยังเจริญรุ่งเรืองอยู่เพราะพระองค์ยังทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดุจเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาจนได้ออกผนวช นับได้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์

^{๖๙} สำนักศาสนศึกษาวัดเทพศิลา, *คู่มือเปิดตำราเรียนบาลี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), อัดสำเนา.

^{๗๐} สมหมาย จันทรเรือง , *พัฒนาการศึกษาไทย อดีต ปัจจุบัน และในสหัสวรรษใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

พระองค์แรกของสยามประเทศที่ทรงออกผนวช และพระองค์ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนจนเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลี จนได้นิพนธ์คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงเป็นภาษาไทย^{๗๑}

ต่อมาพระองค์ทรงอนุญาตให้ใช้สถานที่ในพระราชวัง คือ พระราชมณเฑียร เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร จะเห็นได้จากหลักฐานในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑ ความว่า “ทรงเผด็จ (บอกใหญ่ บอกนิมนต์) สงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม และศึกษาศิลปศาสตร์ต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น” นับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในพระราชสำนัก^{๗๒}

หลักสูตรที่ใช้เรียนในสมัยนั้น ไม่ปรากฏชัด แต่น่าจะเป็นการศึกษาภาษาบาลีจากพระไตรปิฎกเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นก็เป็ศิลปศาสตร์ต่างๆ ครูผู้ทำการสอนก็น่าจะเป็นพระมหาเถระ พระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิตผู้เชี่ยวชาญ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยแยกเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร เกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาสมัยนั้น ยังใช้ภาษาบาลีเป็นหลักสูตรศึกษาเนื้อหาธรรมะจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี โดยแบ่งเป็นตอน คือ พระสูตรตันตปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือพระธรรมเทศนาคำสอนธรรมต่างๆ พระวินัยปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม และการดำเนินกิจการต่างๆ ของพระภิกษุสงฆ์ และพระอภิธรรมปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือหลักธรรม และคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องบุคคลหรือเหตุการณ์ สำหรับครูผู้สอนก็คงเป็นพระมหาเถระ พระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิต ผู้ทรงแก่เรียนนั่นเอง^{๗๓}

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสมัยนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดให้มีการเรียนการสอนขึ้นในสำนักพระราชวัง ปรากฏในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าลิไทในประชุมพงศาวดารภาค ๑ ความว่า ทรงเผด็จ (ขอร้อง) สงฆ์ทั้งหลายให้มาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม โดยมีสถานศึกษาพระปริยัติธรรม คือวัด และวังเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือวัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลาน ขุนนาง และราษฎรทั่วไป โดยมีพระภิกษุเป็นครูสอน และจัดการศึกษา

^{๗๑} พระเฉลิมชาติ ชาติวัโร, ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : นวสาสน, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐.

^{๗๒} เฉลิมพล โสมอินทร, ประวัติศาสตร์ และพระพุทธศาสนา และการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สุตรไพศาล, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๗๓} พระมหาอุดม นุพันธ์, “การศึกษาภาวะเครียดจากการเรียนของพระภิกษุสามเณร สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในสวนกลาง”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาชุมชน, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

และวังเป็นสำนักราชบัณฑิต สอนแต่เฉพาะเจ้านาย และบุตรหลาน ข้าราชการที่เรียนธรรมของ พระสงฆ์เท่านั้น

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคนั้น สื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่า คงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอน หรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคนั้นกิจกรรมการเรียนการสอนคงจะได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การวัดผลการศึกษายังไม่มีระบบ หรือระเบียบ วิธีการวัดผลที่แน่นอน มักจะวัดผลจากความทรงจำ และความสามารถเป็นพื้น^{๗๔}

สรุปการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสมัยสุโขทัยได้ว่า การศึกษาในสมัยนี้ เป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกแยกออกเป็นตอนๆ คือ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมเป็นลำดับไป นอกจากนี้ยังมีศิลปศาสตร์สาขาต่างๆ อีกหลายแขนงโดยมีพระมหาเถระ พระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิต เป็นครูผู้สอน สำหรับสถานที่ศึกษา ได้แก่ วัด และวังบุตรหลานของขุนนาง และราษฎรทั่วไปจะเรียนที่วัด ส่วนวังจะเป็นที่ศึกษาของเจ้านาย บุตรหลาน ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระสงฆ์เท่านั้น ด้านการบริหารจัดการจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ทั้งในด้านการจัดหาสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน และการจัดหาครูผู้สอน ส่วนด้านการวัดผลการศึกษายังไม่มีระบบการวัดผลที่แน่นอน มักจะวัดจากความทรงจำ และความสามารถเป็นพื้น ผู้จบการศึกษาจะได้รับการยกย่องให้เป็นบัณฑิต

ข. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สมัยอยุธยา

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาช่วง พ.ศ.๑๘๘๓ - พ.ศ.๒๓๑๐ ปรากฏว่าไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน เพราะถูกปล่อยปละละเลยไม่มีผู้อุปถัมภ์ในเรื่องการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม และพระสงฆ์ที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมก็มีน้อย และการจัดการศึกษาก็ไม่จัดกันอย่างจริงจัง เพราะไม่มีการวัดผลประเมินผลการเรียนการสอนแต่อย่างใด จัดการเรียนการสอนในลักษณะตามอัธยาศัยทั้งของผู้สอน และผู้เรียน แต่คัมภีร์ที่ใช้เรียนก็ยังเป็นพระไตรปิฎก เช่นกัน แต่ภาษาที่ใช้จารึกในพระไตรปิฎก และวรรณกรรมด้านศาสนาต่างๆ จะเป็นภาษาขอม สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนต้องรู้ภาษาขอมมาก่อน จึงจะเรียนไวยากรณ์ภาษาบาลีได้ แต่การศึกษาก็ยังดำเนินการมาเรื่อยๆ จนสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ทรงเอาใจใส่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์ได้ทรงถวายพระราชวังเป็นวัด นอกจากนั้นยังทรงสละราชสมบัติ

^{๗๔} สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ประวัติความเป็นมาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ, (กรุงเทพมหานคร : สดาร์กรุป, ๒๕๔๙), หน้า ๓๔๑-๓๔๔.

ออกผนวชด้วย นอกจากนั้นยังทรงโปรดให้พระโอรสทรงผนวชเป็นสามเณรพร้อมกับพระนัดดาอีกด้วย ต่อมาในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ก็ทรงสนพระทัยในการศึกษาพระปริยัติธรรมเช่นกัน ไตทรงออกผนวช และไตทรงบอกพระธรรมวินัยแก่พระสงฆ์ด้วย^{๗๕}

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมจึงได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่าง พ.ศ.๒๑๙๙ - พ.ศ.๒๒๓๑ เพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างยิ่ง พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้คณะสงฆ์อาคันตุกะในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง ทรงอุปถัมภ์แก่ผู้บวชเป็นภิกษุสามเณรเป็นอเนกประการ จนทำให้ประชาชนที่ต้องการหลบเลี่ยงราชการบ้านเมืองพากันไปบวชเรียนเป็นอันมาก จึงมีคำว่า “บวชเรียน” เกิดขึ้นในสมัยนั้นเป็นต้นมาจวบจนปัจจุบันนี้ พระองค์จึงทรงดำรัสสั่งให้คณะสงฆ์กำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การวัดผล และการประเมินผล กำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้อย่างชัดเจน เพื่อวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อการชำระไวซึ่งพระศาสนา ๒) เพื่อกำจัดผู้เข้ามาอาศัยพระศาสนาโดยวิธีการอันไม่ชอบธรรม ๓) เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรม^{๗๖}

๑. ด้านหลักสูตร หลักสูตรการศึกษานั้นใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เป็นหลักในการกำหนดชั้นเรียน โดยแยกเป็นปฏก ดังนี้

- ๑) พระสุตตันตปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
- ๒) พระวินัยปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
- ๓) พระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

และแบ่งชั้นเรียนออกเป็น ๓ ชั้นเรียน ดังนี้

- ๑) บาเรียนตรี สำหรับผู้ที่แปลจบพระสูตร (จากภาษาบาลี)
- ๒) บาเรียนโท สำหรับผู้ที่แปลจบพระสูตร และพระวินัย
- ๓) บาเรียนเอก สำหรับผู้ที่แปลจบพระสูตร พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบบาเรียนตรี โท เอก เรียกว่า มหาบาเรียนบาลี ใช้อักษรย่อว่า บ.บ.^{๗๗}

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอนนั้นกำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียน และหนังสือขึ้นมูลฐานในการเรียน คือ มูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้เรื่องอักขรวิธีก่อนเรียนพระไตรปิฎก

^{๗๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

^{๗๖} สำนักงานแมกกองบาลีสนามหลวง , การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อารการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒.

^{๗๗} พระเฉลิมชาติ ชาทิวโร, ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๔๗.

ครูผู้สอน ได้แก่ องค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกเองบ้าง ราชบัณฑิตทั้งหลายบ้าง พระเถระผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบ้าง

สถานที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง เป็นหลักส่วนตามวัดต่างๆ ก็มีการเรียนการสอนบ้างเป็นแห่งย่อย

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคนั้นสื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่า คงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคนั้นกิจกรรมการเรียนการสอนคงจะ ได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ ทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้วพระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิตทั้งหลายก็จะจัดตั้ง คณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประธานในการสอบ ในการสอบแปลนั้นใช้การแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย ๓ ท่าน

วิธีการในการดำเนินการสอบ เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ กรรมการทุกท่านจะเข้าประจำที่ โดยมีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธาน การสอบจะเริ่มต้นด้วย การสอบพระสูตรก่อนซึ่งมีจำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ผู้สอบจะจับสลาก ตามที่กรรมการกำหนดให้ ถ้าจับได้ผู้ใดก็ให้แปลผู้นั้น กรรมการจะให้โอกาสแก่ผู้สอบแก้ตัวได้เพียง ๓ ครั้งเมื่อแปลผิดพลาดหรือผิดประโยคซึ่งถ้ากรรมการ ทักเกิน ๓ ครั้งถือว่าตกในประโยคนั้นๆ ถ้านักเรียนรูปใดแปลได้คล่องเป็นที่พอใจของกรรมการ โดยไม่ มีการทักถือว่าผ่าน คือสอบได้ประโยคนั้นๆ เช่นสอบได้พระสูตรก็ให้เกียรติคุณเป็นบาเรียนตรี ถ้านักเรียนยังมีความสามารถที่จะสอบต่อไป ก็ให้เรียนพระวินัยซึ่งมีจำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ต่อไปอีก ๓ ปี ถ้าสอบได้ก็ได้รับเกียรติคุณเป็นบาเรียนโท และถ้าคิดจะสอบต่อไปก็เรียนพระอภิธรรมปิฎกซึ่งมีจำนวน ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ต่อไปอีกสามปี ถ้าสอบได้ก็ให้ได้รับเกียรติคุณเป็นบาเรียนเอก การสอบแต่ละครั้งจะใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปี และมีการวัดผล ๑ ครั้ง และการเรียนการสอนตลอดจน การวัดผลในสมัยอยุธยาได้ดำเนินการมาด้วยวิธีการดังกล่าวจนสิ้นสมัย^{๗๘}

สรุปการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสมัยอยุธยาได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติแผนกบาลีในยุคต้นๆ ไม่มีอะไรแตกต่างจากสมัยสุโขทัย จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้คณะสงฆ์รับภาระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบได้ ไว้เป็นการแน่นอน และกำหนดเอาพระบรมมหาราชวังเป็นสถานที่เรียนหลัก ส่วนวัดต่างๆ เป็นแหล่งเรียนย่อยโดยมีพระองค์เองบ้าง ราชบัณฑิตบ้าง พระมหาเถระบ้าง เป็นครูผู้สอน ขบวนการเรียนการสอน กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่

^{๗๘} สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ประวัติความเป็นมาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ, หน้า ๓๔๔ - ๓๔๘.

จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียน การวัดผล และประเมินผลการเรียน ใช้การแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย ๓ ท่านโดยการสอบวัดผลแต่ละระดับชั้นกำหนด ๓ ปีต่อครั้ง ผู้สอบได้จะเรียกว่า “มหาบาเรียน” โดยแบ่งชั้นเป็น ๓ คือ ชั้นบาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก

ค. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สมัยธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรี ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าแล้วนั้น ขาศึกศตรูได้เผาวัดวาอารามบานเรือนเป็นอันมาก รวมถึงพระไตรปิฎกก็เสียหายเป็นจำนวนมาก สมัยกรุงธนบุรี จึงเป็นสมัยที่จะต้องกอบกู้เอกราช และเป็นช่วงของการบูรณะปฏิสังขรณ์ ต่อมาสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ.๒๓๑๑ พระองค์ได้ทรงเลือกเอาเมืองธนบุรีเป็นราชธานี ทำให้พระองค์ทรงพระกรุณาธิคุณอย่างหนักทุกด้าน ทั้งทางด้านราชการบ้านเมือง ด้านการสงคราม ด้านการกอบกู้แผ่นดิน รวมถึงด้านการพระศาสนา พระองค์ก็ทรงวางแนวทางการจัดการศึกษาพระไตรปิฎก ให้เป็นไปตามที่จัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก พระองค์ได้ทรงเสาะแสวงหาพระมหาเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกเพื่อแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ต่อมาพระองค์ได้ทรงดำริว่า “พระพุทธานุสาจะเจริญ รุ่งเรืองจิรัฐติกาลนั้น ก็อาศัยกุลบุตรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม” แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้สังฆการีธรรมการทาสารบัญชียุคพระสงฆรูปใดที่บอกที่เรียนพระไตรปิฎกได้มาก ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าเทศเนื้อละเอียด พร้อมกับพระราชทานจตุปัจจัยด้วย^{๗๙}

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงธนบุรีมี ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนี้ คงยึดหลักสูตรตามแบบฉบับของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ พระไตรปิฎกเป็นอักษรขอมจารึกลงในใบลาน

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ในสมัยกรุงธนบุรี ก็มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมตามแบบอย่างของสมัยอยุธยา เพราะปรากฏว่ามีพระสงฆ์ที่สอบได้เปรียญสูงๆ ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดังความตอนหนึ่งว่าในครั้งกรุงธนบุรีก็คงได้สอบพระปริยัติธรรม เพราะมีชื่อเปรียญต่างๆ ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารหลายองค์ คือ พระมโหมี เปรียญเอกวัดเลียบ ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชในรัชการที่ ๒ พระมหานาค เปรียญเอกวัดบางหว้าใหญ่ พระมหาศร เปรียญโท วัดโพธาราม เป็นต้น

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้สื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่า คงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียนซึ่งได้แก่พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

^{๗๙} บุรทิน ขำภีรัฐ, “สภาพ และปัญหาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในสำนักเรียนสวนกลาง”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชาสารัตถศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕-๘๐.

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนคงจะได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การวัดผลประเมินผลการเรียนการสอน พระปรียัติธรรมในสมัยนี้สันนิษฐานว่าคงจะยึดตามแบบฉบับของกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก คือ การสอบด้วยปากเปล่า ต่อหน้าคณะกรรมการทั้งนี้ เพราะมีการเรียกผู้สอบได้เป็นชั้นเปรียญโท และเปรียญเอก เป็นต้นเหมือนอย่างในสมัยอยุธยา^{๘๐}

สรุปการจัดการศึกษาพระปรียัติธรรมแผนกบาลีในสมัยธนบุรีได้ว่า ในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งมีระยะเวลาอันสั้น เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชแล้ว ก็ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนในสมัยอยุธยาได้ทรงโปรดเกล้าให้พระสงฆ์ไปปกครองในอารามต่างๆ สอนพระปรียัติธรรม และเทศนาอบรมประชาชน เนื่องจากระยะเวลาของกรุงธนบุรีมีระยะเวลาอันสั้นเราจึงไม่ทราบว่า พระสงฆ์ท่านจัดการศึกษากันอย่างไร สันนิษฐานว่าท่านคงจะดำรงไว้ตามแบบฉบับของกรุงศรีอยุธยา เรื่องที่เราทราบในด้านเดียวกับการศึกษาส่วนมากก็จะเป็นเรื่องเดียวกับการทำนุบำรุงไว้ ซึ่งพระไตรปิฎกการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยนั้นจึงไม่ได้ปรากฏว่ามีการสอบไล่พระปรียัติธรรม เพราะบ้านเมืองยังอยู่ระหว่างศึกสงครามตลอดเวลา พระเจ้าแผ่นดิน ในสมัยกรุงธนบุรีจึงมิได้มีปรากฏในพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์แต่ก็เป็นที่น่าเชื่อว่า พระสงฆ์สามเณรยังต้องศึกษาพระปรียัติธรรมแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาตามหน้าที่ จนหมดเวลาของแผ่นดินนี้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นได้

ฆ. การจัดการศึกษาพระปรียัติธรรม แผนกบาลี สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๒)

พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในการศึกษาด้านพระพุทธศาสนามาก โดยเฉพาะการศึกษาเล่าเรียนพระปรียัติธรรมของพระภิกษุสามเณร ซึ่งการจัดการศึกษาพระปรียัติธรรมในสมัยนี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร การจัดหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน และการวัดผล คงดำเนินตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื้อหาที่ใช้เรียนยังคงเป็นพระไตรปิฎกเป็นหลักโดยมีการแบ่งชั้นเรียนออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑) บาเรียนตรี ใช้พระสูตรกับพระวินัยเป็นหลักสูตรในการใช้เรียน และการสอบ ซึ่งในการสอบนั้นคณะกรรมการจะกำหนดให้แปลตามความเหมาะสม เมื่อแปลได้แล้วจะได้เป็นบาเรียนตรี

^{๘๐} สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ประวัติความเป็นมาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ, หน้า ๓๔๘ - ๓๕๐.

๒) บาเรียนโท ใช้พระสูตรกับพระวินัยเป็นหลักสูตรเมื่อสอบได้แล้วจะได้เป็น บาเรียนโท

๓) บาเรียนเอก ใช้พระสูตรพระวินัย และพระปรมาัตถ์เป็นหลักสูตรตามแต่ คณะกรรมการจะเลือกให้แปล เมื่อแปลได้หมดก็จะได้เป็นบาเรียนเอก

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอน มีการเรียนการสอนเพื่ออบรมประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ ก็มีการเรียนการสอนกัน เพื่อนำไปปฏิบัติ และจรรโลงพระพุทธศาสนา สถานที่สอนในรัชกาลที่ ๑ ยังใช้พระราชวัง และวัดวาอาราม เป็นสถานศึกษา ผู้สอนจะเป็นพระเถระผู้ใหญ่ และราชบัณฑิต และพระมหากษัตริย์ ทรงสอนด้วยวิธีสอนที่คล้ายในสมัยอยุธยา คือ เริ่มแรกจะต้องสอนหนังสือมูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้จักวิธีก่อน แล้วจึงให้เรียนแปลพระไตรปิฎกด้วยการคัดลอกเป็นตอนๆ ไป

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคนั้นมีสื่อการเรียนการสอน ไม่ปรากฏเป็นชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอน หรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ได้แก่พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคนั้น กิจกรรมการเรียนการสอนคงจะได้แก่การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การวัดผลประเมินผลในสมัยรัชกาลที่ ๑ คงดำเนินการตามแบบอยุธยาตอนปลาย คือ ผู้เรียนเรียนพระไตรปิฎกเฉพาะพระสูตรต้นตปิฎกครบ ๓ ปี แล้วจึงมีการสอบ เรียกว่า ๓ ปีต่อการสอบ ๑ ครั้ง การสอบไล่ครั้งหนึ่งนั้น จะต้องมีการประชุมพระสงฆ์ผู้ทรงคันถธุระ และโปรดให้สอบในวัดที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช ดังนั้น ในสมัยนี้ที่ประชุมสอบไล่ คือ วัดระฆังโฆสิตาราม เพราะสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ประทับอยู่ที่นั่น และวิธีการสอบนั้นเป็นการสอบแบบปากเปล่า^{๘๑}

สมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ.๒๓๕๒-๒๓๖๗) พระองค์ได้มีการปฏิรูปการเรียนการสอนไล่พระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ โดยพระดำรัสของสมเด็จพระสังฆราช (มี) ถวายพระพร ให้ทรงแก้ไขวิธีการสอบไล่ใหม่ด้วยความมุ่งหมายที่จะกวัดข้นให้บรรดาพระภิกษุสามเณร ได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมมากขึ้น และมีความรู้ยิ่งกว่าบาเรียนแต่ก่อน

๑. ด้านหลักสูตร หลักสูตรที่ใช้ในรัชกาลที่ ๒ เน้น “การใช้รรถถกเถาแทนพระไตรปิฎก” และหนังสือเรียนตามแบบฉบับ ที่คณะสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมา คือ

^{๘๑} กรมการศาสนา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๓๙),

๑) ประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ๓ ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นแบบเรียน และการสอบนั้นต้องแปลคราวเดียวให้ผ่านทั้ง ๓ ประโยค จึงได้เป็น บาเรียน

๒) ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มั่งคัลลททีปนีเป็นต้น ต่อมาใช้ทั้งหมด

๓) ประโยค ๕ เดิมใช้บาลีมุตตะกะ และเปลี่ยนเป็นคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็นปกรณวิเสส ภายหลังเปลี่ยนมาใช้อัมภีร์บาลีมุตตะกะอีก

๔) ประโยค ๖ ใช้มั่งคัลลททีปนีขึ้นปลาย

๕) ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถวินย

๖) ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณวิเสส

๗) ประโยค ๙ ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถทีปนี ต่อมาเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิธรรมมัตถกาวินี

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน สถานที่เรียนคือตามวัดต่างๆ โดยมีพระเถระผู้ทรง ภูมิรู้ภูมิธรรมเป็นครูสอน เหมือนแบบอย่างในสมัยก่อน

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้สื่อการเรียนการสอน ไม่ปรากฏเป็นที่ ชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้กิจกรรมการเรียนการสอนคงจะ ได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตรซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลัก ในการจัดการ การเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การสอบจะใช้วิธีการแปลด้วยปากเปล่าทีละรูป ต่อหน้ากรรมการ ๓-๔ รูป มีครูเข้าฟังเป็นพยาน ๒๐-๓๐ รูป แปลครั้งเดียวให้ผ่าน ๓ ประโยค จึงนับเป็นบาเรียน ถ้าผ่านเพียง ๒ ประโยคถือว่าตกสอบ โดยใช้เทียนไขจุดตั้งไว้ เมื่อนักเรียนแปลจบ เทียนไขยังไม่หมดถือว่าสอบได้ แต่ถ้าเทียนไขหมดถือว่าสอบตก

สถานที่สอบนั้น เป็นวัดมหาธาตุบ้าง ในพระอุโบสถวัดพระแก้วบ้าง ส่วนวันเวลาของ การสอบไม่แน่นอนแล้วแต่กรรมการจะกำหนด บางปีก็ไม่มีการสอบ เวลาสอบจะเริ่ม ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันโกน และวันพระ โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานในการสอบทุกครั้ง ยกเว้นกรณีมี เหตุสุดวิสัย^{๘๒}

สมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)

๑. ด้านหลักสูตร ในยุคสมัยนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับหลักสูตรที่ใช้ใน การเรียนการสอน แต่เข้าใจว่าคงจะยึดตามแบบฉบับที่ปรากฏใช้ในรัชกาลที่ ๒ คือนั้น “การใช้อรรถกถา แทนพระไตรปิฎก” และหนังสือเรียนตามแบบฉบับที่คณะสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมา

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๒ - ๓๕๕.

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ในรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้มีการจ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือ พระขึ้นหลายอาราม ในส่วนพระบรมมหาราชวังนั้น ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งที่ริมหอพระปริตร ในบริเวณพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย โปรดถวายภัตตาหารเพล และให้รางวัลด้วย ครึ่งถึง พ.ศ.๒๔๘๓ แก่งไม่พอจำนวนพระจึงโปรดเกล้าฯ ให้บอกหนังสือในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้สื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียนซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้กิจกรรมการเรียนการสอนคงจะได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การสอบในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ครั้งยังทรงกรมหมื่นให้ทรงรับภาระในการสอบไล่ โดยจัดแบ่งออกเป็น ๓ หลักสูตร คือ พระธรรมบท, มงคลสูตร, สารัตถสังคหะ ซึ่งถือเป็นหลักสูตรขั้นต้น ก่อนแปลธรรมบทต้องเรียนสนธิ และนามก่อน เรียกกันเป็นพื้นว่า มูลกัจจายน์

ข้อสอบสมเด็จพระสังฆราชจะกำหนดประโยคเอง หรือให้พระราชอาคันตุกะช่วยออกข้อสอบ แล้วใส่ช่องไว้ในซอง เมื่อนักเรียนรูปใดจะสอบก็ไปจับสลากเอง เมื่อจับสลากได้หนังสือในหลักสูตรของประโยคใด ก็นำหนังสือที่จับสลากได้ เข้าแปลโดยผ่านกรรมการทั้ง ๓ กอง

การแปลต้องแปลครั้งเดียวให้ผ่านถึง ๓ ประโยค จึงจะเป็นบาเรียน ถ้าผ่าน ๒ ประโยค ก็ยังไม่ได้เป็นบาเรียน ถือว่าตกหมด แต่ต่อมาถ้าสอบได้ ๒ ประโยคก็จะได้เป็นบาเรียนล่วงหน้า

การสอบแต่ละคราว สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เว้นแต่เหตุสุดวิสัยจึงทรงมอบให้พระเถรานุเถระอาวุโสแทน กรรมการจะมีประมาณ ๒๕-๓๐ รูป วิธีตัดสินของกรรมการ คือ ทั้งการแปลโดยทอดระยะให้แก่ผู้เข้าสอบแก้ตัว ๓ ครั้ง หากทักท้วงครบ ๓ ครั้ง ยังยักย้ายแก้ไขแปลให้ถูกต้องไม่ได้นับว่าเป็นตก^{๘๓}

สมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑)

๑. ด้านหลักสูตร ในยุคสมัยนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน แต่เข้าใจว่าคงจะยึดตามแบบฉบับที่ปรากฏใช้ในรัชกาลที่ ๒ คือเน้น “การใช้ อรรถกถาแทนพระไตรปิฎก” และหนังสือเรียนตามแบบฉบับที่คณะสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมา

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ในยุคสมัยของรัชกาลที่ ๔ นี้พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่ง ๔ หลังที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามสำหรับราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๘.

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคนั้นสื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคนั้นกิจกรรมการเรียนการสอนคงจะ ได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล ตำแหน่งผู้อำนวยความสะดวกเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์ เป็นผู้กะประโยคสอบพระปริยัติธรรมในคัมภีร์หนึ่งจะเอาความตอนไหน เป็นประโยคสอบบ้าง ท่านเลือกแล้วให้เขียนในสลากบอกว่า คัมภีร์นั้น วัตถุนั้น ขึ้นตรงนั้น จบประโยคตรงนั้น แล้วพับใส่ซองผนึกไว้ จัดสลากเหล่านี้ไว้เป็นประโยคๆ เช่น สลากคัมภีร์พระธรรมบทจัดเป็นประโยคหนึ่ง ประโยคสองส่วนหนึ่ง ประโยคสามส่วนหนึ่ง

ในสถานที่สอบนั้นมีเจ้าคณะสงฆ์ผู้เป็นนายด้านกับพนักงานกรมสังฆการี สำหรับกำกับและราชบัณฑิตอยู่ พร้อมสังฆการีกับราชบัณฑิตพร้อมกันเปิดฉีกสลากดูประโยคที่จะแปล จดลงบัญชีเสร็จแล้ว ก็เอาหนังสือฉบับหลวงในหอพระมณเฑียรธรรม มามอบให้นักเรียนสำหรับที่จะแปล แล้ว เจ้าคณะนายด้านกับสังฆการีก็จะควบคุมนักเรียนตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป จนกว่าจะสอบเสร็จ โดยมีให้ผู้ใดผู้หนึ่งลอบเข้ามาบอกให้ หรือให้เลศนัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้นักเรียนดูหนังสือเตรียมแปลแต่โดยลำพัง ครั้นถึงเวลาเพลมีสำรับของหลวงเลี้ยงทั้งนายด้าน และผู้แปลด้วยกัน

เวลาซึ่งกำหนดให้นักเรียนแปลหนังสือนั้น ใช้เทียนเป็นสัญญาณกำหนด กล่าวคือ ลงมือแปลประมาณ ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันพระ และวันโกน ไม่มีกำหนดเวลาให้ ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แปลจะแปลได้เร็วหรือช้า โดยปกติแล้วให้เลิกสอบเวลา ๑๙.๐๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. (การสอบพระปริยัติธรรม ในแต่ละครั้ง จะใช้เวลาประมาณ ๒ เดือนเศษไป) แต่ถ้าค่าจะจุดเทียนสัญญาณตั้งไว้ในสนาม พอเทียนหมดเป็นอันเลิกสอบในวันนั้น ถ้ายังมีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่ก็รูปเป็นอันตกหมด^{๘๔}

สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)

๑. ด้านหลักสูตร พระองค์ทรงคำนึงถึงความจำเป็นที่พระสงฆ์ไทยจะต้องมีตำราศึกษาอย่างพอเพียง ดังนั้นจึงโปรดเกล้าให้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก โดยได้ตีพิมพ์ทั้งหมด ๓๙ เล่มๆ ละ ๑,๐๐๐ จบ

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ในยุคนั้นสถานที่สำหรับศึกษา พระปริยัติธรรม พระองค์ทรงใช้วิหารครอบพระอุโบสถศาลาวัด เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน และ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทย และสอนเลขทุกๆ อาราม

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘ - ๓๖๒.

๓. **ด้านสื่อการเรียนการสอน** ในยุคสมัยนี้สื่อการเรียนการสอนไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนหรือผู้บอกหนังสือ และตำราเรียน ซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหลัก

๔. **ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน** ในยุคสมัยนี้กิจกรรมการเรียนการสอนคงจะได้แก่ การบอกหนังสือแบบปากต่อปาก และการรับส่งสูตร ซึ่งมีครูผู้สอนเป็นหลักในการจัดการการเรียนการสอน

๕. **ด้านการวัดผล และประเมินผล** สถานที่สอบ และวิธีการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี หรือเรียกตามชื่อเดิมว่า สถานที่แปล และวิธีการแปลพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น ดังนี้

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ แปลที่มหาปราสาท ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมดา กำหนดให้แปลหนังสือ ๓ ลาน คือ ๓๐ บรรทัด ชั้นนักเรียนที่แปลประโยคสูง แปล ๒ ลานคือ ๒๐ บรรทัด ส่วนประโยค ๙ คงแปล ๑๐ บรรทัดตามเดิม

นักเรียนที่เข้าแปลกำหนดวันละ ๕ รูป โดยเริ่มแปลตั้งแต่เวลา ๑๕.๐๐ น. ไปจนเวลามืด ก็จุดเทียนสัญญาณ ตั้งไว้ในสนามสอบ พอเทียนหมดก็เลิกสอบในวันนั้น ถ้ายังมีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่ ก็ให้ตกหมด

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ แปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ การแปลครั้งนี้ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมดาบทหนังสือลง ๑๐ บรรทัด เหลือเพียง ๒๐ บรรทัด เพื่อให้นักเรียนแปลได้จบประโยค และทันกำหนดเวลา

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ แปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ การกำหนดเวลาในการแปลตอนต้นๆ ยังใช้เทียนสัญญาณตามเดิม แต่ในตอนปลายได้เปลี่ยนเป็นใช้นาฬิกาแทน เพราะการใช้เทียนมักเกิดความลำบากแก่ผู้แปล และผู้ควบสอบไถ่อยู่เนืองๆ

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ แปลที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การแปลครั้งนี้ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมดาบทแยกเป็น ๒ กอง คือกองขวา และกองซ้าย ผู้แปลต้องจับสลากเอง แต่สลับสลากเมื่อประโยค ๑ คราวเดียว ประโยค ๒-๓ ก็เวียนไปไม่ต้องจับ ครั้นถึงตอนแปลประโยคสูง จึงรวมเป็นกองเดียวตามเดิม

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ แปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้งนี้เพิ่มนักเรียนชั้นแปลธรรมดาขึ้นอีกวันละ ๓ รูป แบ่งแปลในกองขวา และกองซ้าย กองละ ๔ รูป คงจับสลากเหมือนการแปลครั้งที่ ๔ ครั้ง ถึงการแปลประโยค ๔ จึงให้รวมเป็นกองเดียวแปลวันละ ๕ รูปตามเดิม

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๖ (ครั้งที่ ๑ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นครั้งที่กำลังเริ่มเปิดสนามมหามกุฏราชวิทยาลัยใหม่ๆ มีนักเรียนเข้าสอบไล่ได้เป็นนักเรียนเอก เทียบเท่า ๓ ประโยคได้เพียงรูปเดียว

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๗ (ครั้งที่ ๒ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ การแปลพระปริยัติธรรมครั้งนี้มีการแปลตามแบบเดิม ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย และคราวนี้ได้แปลตามแบบครั้งที่ ๕ รวมเปรียญทั้ง ๒ สนามเปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๒๙ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญอีก ๓๗ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๘ (ครั้งที่ ๓ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๕ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๔ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๙ (ครั้งที่ ๔ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๕ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๒๗ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๐ (ครั้งที่ ๕ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๒๒ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๐ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๑ (ครั้งที่ ๖ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ คราวนี้มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม พร้อมด้วยวิธีแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิม คราวนี้นักเรียนที่แปลธรรมบทกำหนดให้แปลเพียง ๑๐ บรรทัด กำหนดเวลาให้ ๕๐ นาที ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ยอมให้นักเรียนที่แปลธรรมบทได้ประโยค ๑ ตกประโยค ๓ ได้ประโยค ๒ ตกประโยค ๓ ไม่ต้องกลับมาแปลประโยค ๑ ต่อไปใหม่ ให้แปลต่อประโยคที่ได้แล้วเลย รวมเปรียญทั้ง ๒ สนามเปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๓๕ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๗๘ รูป

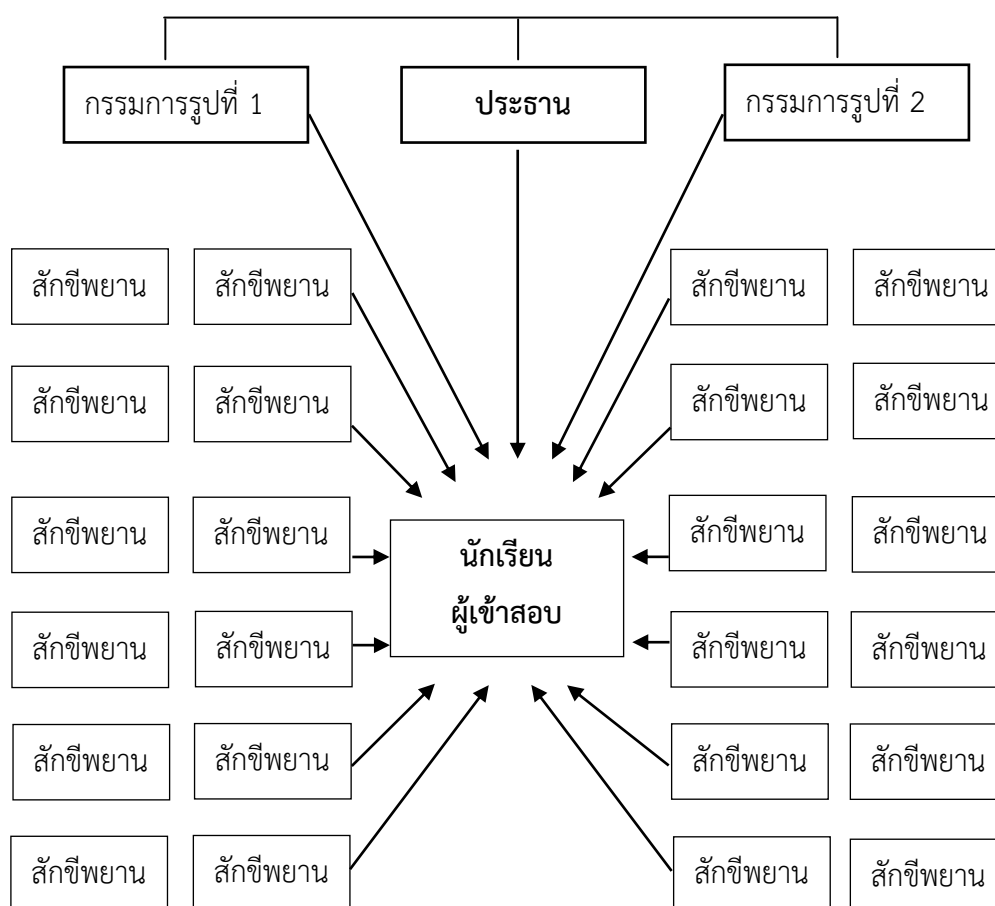
การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๒ (ครั้งที่ ๗ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ คราวนี้มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามพร้อมด้วย แต่สนามวัดสุทัศนเทพวรารามแปลได้เพียง ๓ วันยังไม่มีนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญถึงการแปล เพราะสมเด็จพระวันรัตผู้เป็นกรรมการชี้ขาดเกิดอาพาธขึ้น จึงมีแต่เปรียญในมหามกุฏราชวิทยาลัยเปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๖ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๒ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๓ (ครั้งที่ ๘ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ คราวนี้มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมด้วยวิธีแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิม คราวนี้นักเรียนชั้นแปลธรรมบทเฉพาะประโยค ๓ เพิ่มหนังสือเป็น ๒๐ บรรทัด กำหนดเวลาแปล ๙๐ นาที รวมเปรียญทั้ง ๒ สนามอย่างเดิม เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยค ได้ ๒๗ รูป และนักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๔๐ รูป

การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี คงใช้วิธีการสอบโดยการแปลปากเปล่าเรื่อยมาจนถึง ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นการสอบด้วยวิธีเขียนในบางประโยค คือ ชั้นประโยค ๑-๒ สอบ

ความรู้ด้วยวิธีเขียน ส่วนตั้งแต่ชั้นประโยค ๓ ขึ้นไปคงสอบแปลด้วยปากตามเดิม จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงให้ยกเลิกการสอบความรู้ด้วยวิธีแปลด้วยปากเปล้ามาใช้ในการสอบด้วยวิธีเขียนแทนทุกประโยค ซึ่งการสอบความรู้บาลีที่กำหนดให้จะสอบทุกๆ ปี ละ ๑ ครั้งนั้นได้เริ่มสอบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมา^{๘๕}

รูปแบบการสอบแบบปากเปล้า

แผนภาพที่ ๒.๑ รูปแบบแผนผังการสอบแบบปากเปล้า

ในการสอบการกำหนดเวลาจะใช้เทียนเป็นสัญญาณ คือ เริ่มแปลประมาณ ๑๕.๐๐ น. ทุกวันเว้นวันพระ และวันโกน ไม่มีกำหนดเวลาให้ ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แปลจะแปลได้เร็ว หรือช้าโดยปกติแล้วให้เลิกสอบเวลา ๑๙.๐๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. แต่ถ้าค่าจะจุดเทียนสัญญาณตั้ง ไว้ในสนามพอเทียนหมดต้องเลิกสอบในวันนั้น ถ้ายังมีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่ก็รูปเป็นตกหมด

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘) ในรัชสมัยนี้เป็นระยะที่พระพุทธศาสนากำลังเจริญ เพราะเป็นผลมาจากสมัยรัชกาลที่ ๕ และเป็นสมัยที่

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๒ - ๓๖๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประมุขสงฆ์ ซึ่งเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้ปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น

๑. ด้านหลักสูตร ในสมัยนี้ได้นำเอานักธรรมชั้นต่างๆ มาเป็นบูรพประโยคของเปรียญประโยคด้วย ดังนี้

- ๑) นักธรรมชั้นตรี เป็นบูรพภาคของเปรียญตรี คือ ประโยค ๑ - ๒ - ๓
- ๒) นักธรรมชั้นโท เป็นบูรพภาคของเปรียญโท คือ ประโยค ๔ - ๕ - ๖
- ๓) นักธรรมชั้นเอก เป็นบูรพภาคของเปรียญเอก คือ ประโยค ๗ - ๘ - ๙

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ในสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของสงฆ์โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สำคัญได้แก่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เพิ่มองค์ความรู้นักธรรมเข้าในเปรียญ ๓ ประโยค ที่จะเข้าแปลประโยค ๔ ได้นั้นต้องสอบความรู้ของนักธรรม ๔ อย่างให้ได้ก่อน จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จึงให้มีการยกเลิกการสอบความรู้ด้วยวิธีแปลปากเปล่า มาใช้เป็นการสอบด้วยข้อเขียนแทนทุกประโยค

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้ สื่อการเรียนการสอนสัณนิษฐานว่า นอกจากครูผู้สอน และตำราเรียน คือ พระไตรปิฎกเป็นหลัก คงเป็นอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องเขียนต่างๆ ทั้งนี้ เพราะยุคสมัยเวลานี้ การสอบได้เปลี่ยนจากการแปลแบบปากเปล่ามาเป็นการสอบแบบข้อเขียนแทน

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ในยุคสมัยนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนหลัก เข้าใจว่าคงจะเป็นการรับส่งสูตร หรือการบอกหนังสือแบบมุขปาฐะยังรวมไปถึงการจดบันทึกต่างๆ ลงในสมุด ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ และมีทักษะด้านการเขียน เพราะการประเมินผลในยุคนี้ เป็นการสอบแบบข้อเขียนแทนการสอบแบบเดิม คือการแปลด้วยปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการ

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การสอบใช้วิธีแปลด้วยปากให้กรรมการฟังสอบได้ หรือสอบตกรรณการตัดสินกันในขณะนั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๕๕ จึงเปลี่ยนมาเป็นสอบด้วยข้อเขียนเป็นบางประโยค จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จึงให้สอบด้วยวิธีเขียนทุกประโยค นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

การสอบบาลีนั้นเมื่อก่อนไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน กรรมการจะประกาศให้ทราบเป็นคราวๆ ไป เมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงกำหนดให้สอบเป็นปีละครั้งตลอดมา เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นสอบ ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ คือ ครั้งแรก ป.ธ. ๖ - ๙ สอบวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ ทุกปี ครั้งที่ ๒ ป.ธ. ๓ - ๕ สอบวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ทุกปี

สถานที่สอบมักจะสอบวัดสมเด็จพระสังฆราช หรือ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วแต่ความสะดวก เมื่อถึงรัชสมัยนี้ได้กำหนดไว้แน่นอน เช่น พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๘ สนามสอบ คือ วัดเบญจมบพิตร และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาได้ขยายสนามสอบออกไป เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ วัดพระเชตุพน ฯ เป็นต้น

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การศึกษาของพระภิกษุสามเณรมีอยู่อย่างเดียว คือการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งมีวิธีการสอน และการสอบตามประเพณีดั้งเดิม คือการแปลด้วยปาก สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุสามเณรผู้สอบพระปริยัติธรรมได้ทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเปรียญ แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า “บาเรียน” จัดเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้น ๑ เรียกว่าบาเรียนเอก ชั้น ๒ เรียกว่าบาเรียนโท ชั้น ๓ เรียกว่าบาเรียนตรี หลักสูตรที่ใช้สำหรับเล่าเรียน และสอบความรู้ใช้พระไตรปิฎกเป็นอักษรขอมจารึกลงในใบลาน ผู้แปลได้พระสูตรที่คณะกรรมการกำหนดให้ได้เป็นบาเรียนตรี แปลได้พระสูตรพระวินัยเป็นบาเรียนโท แปลได้ทั้งพระสูตรพระวินัย และพระปรมาัตถ์เป็นบาเรียนเอก ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขหลักสูตรที่ใช้สอน และสอบพระปริยัติธรรมเสียใหม่ความประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรผู้รับการศึกษามีความรู้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยจัดชั้นบาเรียนเป็นประโยคๆ ผู้สอบได้ตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไปจึงนับว่าเป็นบาเรียน เรียกตามลำดับชั้นว่าบาเรียน ๓ ประโยค ๔ ประโยค ตามลำดับ ถึง ๙ ประโยค^{๘๖}

สมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)
ในรัชสมัยนี้เป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง การเศรษฐกิจ และการศาสนา การศึกษาพระบาลีอยู่ในขั้นเจริญ และเข้ารูปแล้ว ด้วยปลายรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระมหาเถระทั้งหลายได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขมาตามลำดับ เมื่อถึงรัชสมัยนี้จึงไม่มีอะไรการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมากนัก

๑. ด้านหลักสูตร สมัยรัชกาลที่ ๗ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นอกจากใช้หลักสูตรการเรียนการสอนเดิมแล้ว ยังมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรของมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย

๑) ฝ่ายไทย แบ่งประโยคเป็น ๙ ชั้น คือ

- ชั้น ๑-๒-๓เรียน ฉัมมปทัฏฐกถา
- ชั้น ๔ เรียน มงคลัตถทีปนีบันตัน
- ชั้น ๕ เรียน สารัตถสังคหะ
- ชั้น ๖ เรียน มงคลัตถทีปนีบันปลาย
- ชั้น ๗ เรียน ปฐมสมันตปาสาทิกา
- ชั้น ๘ เรียน วิสุทธีมรรค
- ชั้น ๙ เรียน สารัตถทีปนี (ฎีกาวินัย)

๒) ฝ่ายรามัญ แบ่งเป็น ๔ ชั้น คือ

- ชั้น ๑ เรียน อาทิกัมม หรือ ปาจิตตียอย่างใดอย่างหนึ่ง

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๗ - ๓๙๐.

ชั้น ๒ เรียน มหาวัคค์ หรือ จุลวัคค์

ชั้น ๓ เรียน บาลีมุตตกวินัยวินิจฉัย

ชั้น ๔ เรียน ปฐมสมันตปาสาทิกา

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน การเรียนการสอนในยุคนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่เข้าใจว่าคงจะยึดตามแบบการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามประเพณีแบบดั้งเดิม คือ ผู้เริ่มต้นการศึกษาต้องเรียนมูลกัจจายน์เสียก่อน จึงเรียนอรรถกถาธรรมบท มังคลัตถทีปนี สารัตถทีปนี เป็นต้น เมื่อศึกษาครบ ๓ ปี แล้วจึงมีการสอบครั้ง ๑

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนในยุคสมัยนี้ไม่มีปรากฏเป็นหลักฐานที่ชัดเจน เข้าใจว่าคงจะเป็นครูผู้สอน และตำราเรียนคือพระไตรปิฎกเป็นหลัก และอุปกรณ์เครื่องเขียนต่างๆ เพราะยุคสมัยนี้ การสอบพระบาลีได้เปลี่ยนแปลงจากการสอบแบบปากเปล่ามาเป็นการสอบด้วยการเขียนแทน

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนในยุคสมัยนี้เข้าใจว่าคงจะเป็นสอนหนังสือโดยยึดตำราเรียนเป็นหลัก รวมถึงการรับส่งสูตร เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับผู้เรียน

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การสอบใช้วิธีแปลด้วยปากให้กรรมการฟัง สอบได้หรือสอบตกกรรมการตัดสินกันในขณะนั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงเปลี่ยนมาเป็นสอบด้วยข้อเขียนเป็นบางประโยค จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงให้สอบด้วยวิธีเขียนทุกประโยคนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ^{๘๗}

สมัยรัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๙)
ในรัชสมัยนี้มีช่วงเวลาสั้นมาก เรืองราวในด้านการศึกษามีน้อยมาก แต่ก็มีความสำคัญไม่แพ้ยุคสมัยอื่นๆ เรื่องสำคัญเรื่องแรก คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สอบธรรมศึกษาเอก สืบต่อจากธรรมศึกษาโทได้ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อประกาศใช้ พ.ร.บ. ๒๔๘๔ แล้ว ทางคณะสงฆ์ได้ออกระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วย การจัดการศึกษาขึ้น แต่เดิมนั้นการศึกษาด้านพระบาลีและนักธรรมไม่ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนเลย เพียงแต่จัดสอนกันตามวัด หรือในพระบรมมหาราชวัง ทั้งนี้เพราะหน้าที่ของพระภิกษุ และสามเณรเมื่อบวชเข้ามาแล้ว ก็ต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ และสั่งสอนประชาชนทั่ว ดังนั้นทุกวัดจึงเป็นโรงเรียนไปโดยตรง เพิ่งจะมีประกาศจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ นี้เอง^{๘๘}

สรุปการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ว่า ระบบการจัดการศึกษายังคงมีรูปแบบคล้ายสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งด้านสถานที่เรียน ครูผู้สอน แต่ได้มีการแก้ไขหลักสูตรการเรียนการสอน และการสอบใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ โดยจัดแบ่งหลักสูตรให้กว้างออกไปเป็น ๙ ชั้น คือ

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๐ - ๓๙๒.

^{๘๘} กรมการศาสนา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์, หน้า ๒๙.

ชั้นประโยค ๑ ถึงชั้นประโยค ๙ พร้อมทั้งจัดให้มีผู้รับผิดชอบเป็นสัดส่วน และเปลี่ยนระบบการสอบจากปากเปล่าเป็นสอบด้วยข้อเขียนในสมัยปลายรัชกาลที่ ๖ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ โดยใช้คัมภีร์ประเภทรรถกถา และฎีกา มาเป็นแบบเรียน และแบบสอบแทนพระไตรปิฎกจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ง. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สมัยปัจจุบัน

สมัยรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา)

การศึกษาพระปริยัติธรรมยุคนั้นนับได้ว่าเป็นยุคที่ทันสมัยแล้ว สำนักเรียนบาลีมีขึ้นทั่วราชอาณาจักร ความนิยมต่อการเรียนพระบาลีมีมากขึ้น ทั้งนี้ มาจากการเทียบหรือรับรองวิทยฐานะของผู้เรียน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้มีระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วยการจัดการศึกษาพุทธศักราช ๒๔๙๔ ขึ้นมาแทนฉบับเดิม ที่เคยใช้มาตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๙๑^{๘๙}

สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบันได้ดำเนินการจัดการตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยมีหลักสูตร และวิธีปฏิบัติพร้อมทั้งคุณภาพรวมถึงการสอบวัดผล และการอื่นๆ และมีเจ้าหน้าที่สายปกครองทุกระดับชั้นเป็นผู้ควบคุมดูแลในระดับสำนักเรียน และสำนักศาสนศึกษา รูปแบบการบริหารการศึกษาก็ยังคงเป็นรูปแบบที่สืบเนื่องมาจากสมัยโบราณ คือกระบวนการศึกษา จะเน้นการสอบวัดผลความรู้โดยมีกองบาลีสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการสอบวัดผล ส่วนกระบวนการเรียนการสอนเป็นหน้าที่ของแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมได้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการสอบ คือ นักเรียนสามารถเก็บวิชาที่สอบได้แล้วเป็นเวลา ๒ ปี แต่นำร่องเฉพาะประโยค ๑-๒ ก่อน ยังคงเค้าโครง รูปแบบ หลักสูตร และวิชาการเช่นเดิม เมื่อสอบผ่านวิชาใดแล้ว สนามหลวงแผนกบาลีจะเก็บวิชานั้นไว้ในต่อไป ไม่ต้องสอบวิชานั้นอีก คงสอบเฉพาะวิชาที่ยังสอบไม่ผ่านเท่านั้น โดยมีข้อกำหนด ดังนี้

๑. ในเบื้องต้น ผู้สอบต้องสอบในครบทั้ง ๒ วิชาทำปัญหาข้อสอบครบถ้วนตั้งแต่ต้นจนจบในทุกวิชา

๒. ต้องสอบได้ผ่านเกณฑ์ที่กองบาลีสนามหลวงกำหนดไว้จึงจะเก็บวิชานั้นได้

๓. ในวิชาที่สอบได้นั้นจะเก็บไว้ ๒ ปี เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้วให้เป็นอันยกเลิกทั้งหมด

๔. เมื่อสอบได้ผ่านเกณฑ์ที่กองบาลีสนามหลวงกำหนดครบทั้ง ๒ วิชา ภายในเวลาที่กำหนดเท่านั้น จึงจะถือว่าสอบผ่านชั้นประโยค ๑-๒

ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กองบาลีสนามหลวงได้ยกเลิกการเก็บวิชาที่สอบผ่านแล้ว เป็นเวลา ๒ ปี และให้มีการสอบครั้งที่ ๒ โดยที่กองบาลีสนามหลวงได้อำศัยมติของ

^{๘๙} สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ประวัติความเป็นมาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ, หน้า ๓๙๕.

มหาเถรสมาคมที่ ๔๖๔/๒๕๔๗ ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๖ เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๔๗ มีมติเห็นชอบ ๒ เรื่อง คือ

๑. การยกเลิกการเก็บวิชาที่สอบผ่านแล้วเป็นเวลา ๒ ปี ชั้นประโยค ๑-๒

๒. การสอบครั้งที่ ๒ สำหรับผู้สอบผ่านแล้ว ๑ วิชา (ยกเว้นวิชาบูรพภาค ป.ธ.๓) ในปี นั้น ตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ป.ธ.๕ โดยกำหนดให้มีการสอบตามปกติ ๑ ครั้ง และมีการสอบครั้งที่ ๒ (สอบซ่อม) ในวิชาที่ไม่ผ่านในปีเดียวกันนั้น เมื่อสอบครั้งที่ ๒ แล้ว ผลปรากฏว่าสอบ ไม่ผ่าน ในวิชาที่เหลือให้ถือว่าสอบไม่ผ่านทั้งหมดในปีนั้น ในปีต่อไปต้องสอบใหม่ทุกวิชา หรือนักเรียนที่สอบครั้งที่ ๑ ผ่านแล้ว อีก ๑ วิชา ไม่เข้าสอบในการสอบครั้งที่ ๒ ในปี นั้น ก็ให้ถือว่าสอบไม่ผ่านทั้งหมด การดำเนินการในเรื่องการสอบบาลีสนามหลวงดังกล่าว ยังดำเนินการตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน^{๙๐}

ปัจจุบันหลักสูตรกองบาลีสนามหลวง ได้กำหนดหลักสูตรแต่ละชั้น ดังนี้

๑. **หลักสูตร** การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้รับการปรับปรุง และพัฒนา โดยกองบาลีสนามหลวง กำหนดหนังสือตำราเรียนรวมเป็นวิชาหลักได้ ๔ วิชา และแยกเป็นรายวิชา ย่อยได้ ๗ วิชา ในแต่ละชั้นประโยคมีไม่เกิน ๔ วิชา ดังนี้

๑) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ๑ -๒

(๑) วิชาแปลมคธเปนไทย โดยพญฺญชนะ และโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค ๑-๔

(๒) วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถาม ความจำ จำนวน ๔ เล่ม คือ นาม-อภัยคัพพ, อาชยาต-กิตก, สมาส-ตัทธิต, สมัญญาภิธาน-สนธิ,

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรจะมี เช่น

หลักการแปลมคธเปนไทย, หนังสือธรรมบทวิจารณ์, คู่มือคัพพยาก

หนังสือแปลโดยพญฺญชนะ ธรรมปัทมฎกกา ภาคที่ ๑-๔

หนังสือแปลยกคัพพทธรรมปัทมฎกกา ภาคที่ ๑-๔

เทปเสียงแปลโดยพญฺญชนะ ธรรมปัทมฎกกา ภาคที่ ๑-๔

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาบาลีไวยากรณ์

๒) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ.๓

(๑) วิชาแปลมคธเปนไทย โดยพญฺญชนะ และโดยอรรถหลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค ๕-๘

(๒) วิชาสัมพันธไทย หลักสูตรใช้หนังสือธรรมปัทมฎกกา ภาค ๕-๘

^{๙๐} สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี พ.ศ.๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๐.

(๓) วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรไขหนังสือบาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถาม ความจำ และความเข้าใจประกอบกัน จำนวน ๔ เล่ม คือ นาม-อภัยยศัพท, อาชยาต-กิตก, สมาส- ตัทธิต, สมัญญาภิธาน-สนธิ,

(๔) วิชาบุรพภาค ข้อเขียนภาษาไทยโดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบลักษณะวรรค ตอนตัวอักษร ตามสมัยนิยม หลักสูตรไขหนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ ประกาศ เปนตน
คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรจะมี เช่น
หนังสือแปลโดยพยัญชนะ อัมมปัทฐกถา ภาคที่ ๕-๘
หนังสือแปลยกศัพท์อัมมปัทฐกถาภาคที่ ๕-๘
เทปเสียงแปลโดยพยัญชนะ อัมมปัทฐกถา ภาคที่ ๕-๘
หนังสือธรรมบทวิจารณ์, คู่มือศัพทยาก, อัมมปัทฐกถาคาถาโยชนา
หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย
หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาสัมพันธ์ไทย
หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาบาลีไวยากรณ์
คู่มือบาลีไวยากรณ์, คู่มือหลักสัมพันธ์, คู่มือวิชาบุรพภาค
ปทานุกรมกิริยาอาชยาต, พจนานุกรมกิริยาภิธาน, คัมภีร์

๓) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ. ๔

(๑) วิชาแปลไทยเปนมคธ หลักสูตรไขหนังสืออัมมปัทฐกถา ภาค ๑

(๒) วิชาแปลมคธเปนไทย หลักสูตรไขหนังสือมั่งคัลลตถปิณี ภาค ๑

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรจะมี เช่น

หลักการแปลไทยเปนมคธ, คู่มือศัพท์ และสำนวน หรือคู่มือประโยค ป.ธ. ๔

คู่มือคาถาธรรมบท ภาคที่ ๑ , คู่มือแนะแนวการแปลมั่งคัลลตถปิณี ภาคที่ ๑

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย ประโยค ป.ธ. ๔

เทปเสียงวิชาแปลมคธเปนไทย มั่งคัลลตถปิณี ภาคที่ ๑

สถิติข้อสอบบาลีสนามหลวงของทั้ง ๒ วิชา, ประโยคโบราณ

๔) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ. ๕

(๑) วิชาแปลไทยเปนมคธ หลักสูตรไขหนังสืออัมมปัทฐกถา ภาค ๒ - ๔

(๒) วิชาแปลมคธเปนไทย หลักสูตรไขหนังสือมั่งคัลลตถปิณี ภาค ๒

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรจะมี เช่น

หลักการแปลไทยเปนมคธ, คู่มือคาถาธรรมบท ภาคที่ ๒-๔

คู่มือศัพท์สำนวน หรือคู่มือประโยค ป.ธ. ๕

คู่มือการเรียนการสอนวิชาแปลไทยเปนมคธ สำหรับประโยค ป.ธ. ๕

คู่มือแนะแนวการแปลมั่งคั่งที่ป็นิ,สถิติข้อสอบบาลีสนามหลวงทั้ง ๒ วิชา
หนังสือปัญหาเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย ประโยค ป.ธ. ๕
เทพเสียงวิชาแปลมคธเปนไทย มั่งคั่งที่ป็นิ ภาคที่ ๒

๕) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ.๖

(๑) วิชาแปลไทยเปนมคธ หลักสูตรไขหนังสือธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๕-๘

(๒) วิชาแปลมคธเปนไทย หลักสูตรไขหนังสือสมันตปาสาทิกาภาคที่ ๓

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรมี เช่น
หลักการแปลไทยเปนมคธ

คู่มือศึกษาบาลี,คู่มือคาถาธรรมบท ภาคที่ ๕-๘

คู่มือศัพท์ และสำนวน หรือคู่มือประโยค ป.ธ.๖

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย ป.ธ.๖

เทพเสียงวิชาแปลมคธเปนไทย สมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๓

สถิติปัญหาบาลีสนามหลวงทั้ง ๒ วิชา,โยชนา

๖) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ.๗

(๑) วิชาแปลไทยเปนมคธ หลักสูตรไขหนังสือมั่งคั่งที่ป็นิ ภาค ๑

(๒) วิชาแปลมคธเปนไทย หลักสูตรไขหนังสือสมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๑-๒

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรมี เช่น
หลักการแปลไทยเปนมคธ,คู่มือศึกษาบาลี

คู่มือศัพท์ และสำนวน หรือคู่มือประโยค ป.ธ. ๗

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเปนไทย ป.ธ. ๗

เทพเสียงวิชาแปลมคธเปนไทย สมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๑-๒

สถิติปัญหาบาลีสนามหลวงทั้ง ๒ วิชา,โยชนา

๗) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ. ๘

(๑) วิชาแต่งฉันทมคธ ๓ ฉันท ในจำนวน ๖ ฉันท คือ (๑) ปฐยาวัตร

(๒)อินทรวีเชียร (๓) อุเพนทรวีเชียร (๔) อินทรวงศ (๕) วังสัฏฐะ และ (๖) วสันตติลก

(๒) วิชาแปลไทยเปนมคธ หลักสูตรไขหนังสือสมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๑

(๓) วิชาแปลมคธเปนไทย หลักสูตรไขหนังสือวิสุทธีมรรค

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรมี เช่น

คู่มือศึกษาบาลี,คู่มือแต่งฉันทมคธ

คู่มือศัพท์ และสำนวน ประโยค ป.ธ. ๘

เอกสารตัวอย่างแต่งฉันทมคธ ซึ่งท่านผู้รู้ได้แต่งไวเปนตัวอย่าง

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเป็นไทย และแต่งฉันท

เอกสารตัวอย่างศัพท์ และสำนวนสำหรับแต่งฉันทมคธ

เทพเสียงวิชาแปลมคธเป็นไทย วิสุทธีมรรค

สถิติปัญหาบาลีสนามหลวง วิชาแปลไทยเป็นมคธ และแปลมคธเป็นไทย

ฎีกา, อภิธานปิฎก, ธาตุปิฎก

๘) หลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ประโยค ป.ธ. ๙

(๑) วิชาแต่งไทยเป็นมคธ แต่งมคธจากภาษาไทยล้วนข้อความแล้วแต่
กรรมการจะกำหนดให้

(๒) วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือวิสุทธีมรรค

(๓) วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสืออภิธัมมัตถวิภาวินี

คู่มือ ตำรา และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่นักเรียนควรจะมี เช่น

คู่มือศึกษาบาลี, สถิติปัญหาสนามหลวง ของทั้ง ๓ วิชา, ฎีกา

ตัวอย่างสำนวนแต่งไทยเป็นมคธ ป.ธ. ๙ และสำนวนสนามหลวง

คู่มือศัพท์ และสำนวน วิชาแปลไทยเป็นมคธ ป.ธ. ๙

หนังสือปัญหา และเฉลยบาลีสนามหลวง

เทพเสียงวิชาแปลมคธเป็นไทย อภิธัมมัตถวิภาวินี

เมื่อรวมทุกชั้นประโยคแล้วต้องให้หนังสือหรือตำราเรียน จำนวน ๘๐ เล่ม ซึ่ง
หลักสูตรแผนกบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน สรุปลได้ตามตารางที่ ๒.๕ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน^{๔๑}

หลักสูตร	รายวิชา	แบบเรียน
ประโยค ๑ – ๒	๑. แปลมคธเป็นไทย ๒. บาลีไวยากรณ์	๑. อัมมปัทฏฐกา ภาค ๑ – ๒ ๒. หนังสือบาลีไวยากรณ์
ประโยค ป.ธ.๓	๑. แปลมคธเป็นไทย ๒. สัมพันธไทย ๓. บาลีไวยากรณ์ ๔. บุรพภาค	๑. อัมมปัทฏฐกา ภาค ๕ – ๘ ๒. หนังสือบาลีไวยากรณ์ ๓. ความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย และรูปแบบหนังสือราชการ

^{๔๑} ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, “เอกสารประกอบการประชุมพิจารณาร่างแผนยุทธศาสตร์ และแผนพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และบาลี” (พิมพ์ครั้งที่ ๔), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๗ – ๑๑๘.

หลักสูตร	รายวิชา	แบบเรียน
ประโยค ป.๕.๔	๑. แพลไทยเป็นนคร ๒. แพลนครเป็นไทย	๑. ฉั่มมปัทมฎกเถา ภาค ๑ ๒. มังคลัตถทีปนี ภาค ๑
ประโยค ป.๕.๕	๑. แพลไทยเป็นนคร ๒. แพลนครเป็นไทย	๑. ฉั่มมปัทมฎกเถา ภาค ๒-๔ ๒. มังคลัตถทีปนี ภาค ๒
ประโยค ป.๕.๖	๑. แพลไทยเป็นนคร ๒. แพลนครเป็นไทย	๑. ฉั่มมปัทมฎกเถา ภาค ๕-๘ ๒. สมันตปาสาทิกาภาค ๓
ประโยค ป.๕.๗	๑. แพลไทยเป็นนคร ๒. แพลนครเป็นไทย	๑. มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ ๒. สมันตปาสาทิกาภาค ๑ - ๒
ประโยค ป.๕. ๘	๑. แต่งฉันทภาษามคร ๒. แพลไทยเป็นนคร ๓. แพลนครเป็นไทย	๑. ข้อความตามที่กรรมการออก ข้อสอบกำหนด ๒. สมันตปาสาทิกาภาค ๑ ๓. วิสุทธีมรรค
ประโยค ป.๕. ๙	๑. แต่งไทยเป็นภาษามคร ๒. แพลไทยเป็นนคร ๓. แพลนครเป็นไทย	๑. ข้อความตามที่กรรมการ ออกข้อสอบกำหนด ๒. วิสุทธีมรรค ๓. อภิธัมมัตถวิภาวินี

หลักสูตรของวิชาภาษาบาลี คณะสงฆ์ได้ใช้หลักสูตรนี้มาเป็นเวลานานนับสิบปี มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ผู้บริหารไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน ไม่ว่าผู้เรียนจะมีพื้นฐานทางการศึกษาหรือไม่ก็ตาม หรือมีประสบการณ์ในการเรียนวิชาภาษาบาลีหรือไม่ก็ตาม ก็ใช้หลักสูตรเดียวกัน ผู้เรียนต้องใช้เวลาเรียน และต้องอาศัยความทุ่มเท อาศัยการท่องจำเป็นส่วนใหญ่ ในปัจจุบันนักเรียนที่กำลังเรียนชั้นเปรียญเอก คือ ประโยค ป.๕.๗-๙ นั้น จำนวนนักเรียนมีน้อยเนื่องจากนักเรียนชั้นเปรียญตรี (ประโยค ๑-๒-๓) และโท (ประโยค ป.๕.๔-๕-๖) สอบผ่านน้อย โดยเฉพาะประโยค ป.๕.๙ นักเรียนยิ่งน้อยมาก เพราะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น ย่อมได้รับการยอมรับโดยทั่วกันว่ามีควมยากในระดับหนึ่ง ทำให้นักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีความมั่นใจว่าจะสอบผ่าน บางรูปมีความวิตกกังวล และสับสนไม่แน่ใจว่าการเรียนภาษาบาลีจะทำให้ตนเองบรรลุเป้าหมายในชีวิตได้^{๑๒}

^{๑๒} สนามหลวงแผนกบาลี, ปัญหา - เฉลยประโยคบาลีสนามหลวง ประโยค ป.๕.๔-๕-๖ พ.ศ.๒๕๒๙ - ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : สดาร์กรูฟ, ๒๕๔๙), คำนำ.

สรุปได้ว่า หลักสูตรภาษาบาลีที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นหลักสูตรที่ใช้กันมานาน และได้รับการปรับปรุงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ยังเป็นหลักสูตรที่เน้นเรื่องทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่ ไม่เน้นเรื่องการปฏิบัติเท่าที่ควร เป็นหลักสูตรที่มีเนื้อหายากพอสมควร อีกทั้งยังเป็นภาษาบาลีด้วย จึงค่อนข้างยากต่อการทำความเข้าใจ ต้องอาศัยความขยัน อดทน ความเอาใจใส่ และความจำเป็นส่วนใหญ่ จึงจะสามารถสอบผ่านในแต่ละปได้

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กำหนดระดับการศึกษาไว้ ๘ ชั้นประโยค คือตั้งแต่ชั้นประโยค ๑ - ๒ ถึงเปรียญธรรม ๘ ประโยค โดยชั้นประโยคที่ถือว่าเป็นเปรียญ คือเปรียญธรรม ๓ ประโยค ถึงเปรียญธรรม ๘ ประโยค จัดรวมเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

๑) เริ่มจากชั้นบาลีไวยากรณ์ประโยค ๑ - ๒ ถึง ประโยค ป.ธ. ๓ เป็นชั้นเปรียญตรี (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากชั้นบาลีไวยากรณ์)

๒) ชั้นประโยค ป.ธ. ๔ - ๕ - ๖ เป็นชั้นเปรียญโท (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากเปรียญตรี)

๓) ชั้นประโยค ป.ธ. ๗ - ๘ - ๙ เป็นชั้นเปรียญเอก (ใช้เวลาเรียน ๓ ปี นับจากเปรียญโท)

รวมเวลาเรียนตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ถึงประโยค ป.ธ. ๘ ใช้เวลาเรียนอย่างน้อย ๙ ปี พระภิกษุสาณะที่เข้ารับการศึกษาศรีปริยัติธรรมแผนกบาลี จะต้องสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว และจบนักธรรมชั้นตรีจึงมีสิทธิสอบบาลีสนามหลวงชั้นประโยค ๑ - ๒ และประโยค ป.ธ. ๓ จบนักธรรมชั้นโท จึงมีสิทธิสอบประโยค ป.ธ. ๔ - ๖ และจบนักธรรมชั้นเอกจึงมีสิทธิสอบประโยค ป.ธ. ๗ - ๘^{๙๓}

เวลาเรียน แบ่งเป็น ๓ ภาคเรียน คือ ภาควิสาขะ ภาคพรรษา และภาคปวารณา ในแต่ละวันกำหนดเป็นสองรอบ คือ เริ่มเวลา ๐๘.๓๐ - ๑๐.๓๐ น. และเวลา ๑๓.๐๐ - ๑๖.๓๐ น. โดยเรียนสัปดาห์ละ ๕ วัน หยุดเรียนวันโกนกับวันพระหรือวันพระกับวันอาทิตย์

การเรียนการสอนใช้วิธีท่องจำจากตำรา และจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยหรือแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาบาลี โดยจะต้องมีการเตรียมตัวก่อนเข้าเรียนทุกครั้ง ถ้าไม่เตรียมตัวมาจะแปลไม่ได้ ดังนั้น การเรียนบาลีจึงใช้เวลาในการดูหนังสือที่ห้องพักมากกว่าเวลาเรียนในห้องเรียน ซึ่งวิชาที่ถือว่าเป็นหลักในการเรียนทุกระดับชั้น คือ วิชาแปลมคธเป็นไทย ส่วนวิชาอื่นๆ นั้นแล้วแต่อาจารย์จะกำหนดว่าให้เรียนวันไหน ก่อนการเรียน นักเรียนต้องเตรียมดูหนังสือมาก่อน ถ้าไม่ได้ดูมาก่อนก็จะแปลไม่ได้ หรือฟังรูปอื่นแปลไม่รู้เรื่อง

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของการสอนวิชาแปลมคธเป็นไทย คือ ไม่ใช่ครูแปลแล้วให้นักเรียนนั่งฟัง ตรงกันข้ามนักเรียนจะต้องเป็นผู้แปลเอง แล้วครูคอยฟังการแปลของนักเรียนหาก

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ผิดตรงไหนก็จะให้คำแนะนำบอกความรู้เพิ่มเติมให้นักเรียนจะสอบผ่านหรือไม่ผ่านขึ้นอยู่กับตัวเอง ถึงร้อยละ ๘๐ ส่วนอีกร้อยละ ๒๐ จะได้รับจากครูตั่งนั้นถ้านักเรียนมีความขยันหมั่นเพียรอยู่เสมอๆ ก็จะประสบความสำเร็จได้ไม่ยากนัก^{๙๔}

สถานที่เรียน ถ้าเป็นสำนักเรียนขนาดใหญ่จะมีอาคารเรียนที่เป็นสัดส่วน แต่ถ้าเป็น ขนาดเล็กมักเรียนตามศาลาการเปรียญหรือตามที่อื่นๆ ซึ่งสามารถจัดการเรียนการสอนได้

สำหรับครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั่น ไม่มีการสอบบรรจุอย่างทางคฤหัสถ์ แต่ถือหลักว่า มีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอน และมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูได้ การเข้ามาเป็นครู ก็ไม่สลับซับซ้อน เพียงแต่สำนักเรียนทำเรื่องถึงเจ้าคณะจังหวัด เพื่อเสนอแต่งตั้งเท่านั้น และส่วนมาก ครูบาลีจะมีวุฒิประโยค ป.ธ. ๓ ขึ้นไป โดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านครูก่อน สำนักเรียนใน กรุงเทพมหานคร ครูส่วนมากมีวุฒิเปรียญสูง และมีจำนวนมาก สามารถที่จะเลือกได้ แต่ในต่างจังหวัด หลายสำนักขาดแคลนครู บางสำนักมีครูสอนรูปเดียว ต้องสอน ๓ - ๔ ชั้น และสอนวันละหลายๆ รอบ ดังนั้นหลายสำนักจึงต้องใช้ระบบ “พี่สอนน้อง” คือทำหน้าที่เป็นนักเรียนด้วย เป็นครูด้วย ซึ่งทำให้ประสิทธิภาพของการเรียนการสอนไม่สมบูรณ์ เพราะเวลาเตรียมตัวไม่เพียงพอ ขาดประสบการณ์ ความรู้ไม่แตกฉาน และขาดเทคนิคการถ่ายทอด เป็นต้น^{๙๕}

เกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว กรมการศาสนาได้เข้ามาช่วยเหลือ โดยการจัดทำโครงการอบรมครูสอนแผนกบาลีขึ้น ซึ่งก็ได้รับการแก้ไขในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ปัจจุบันสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ต้องการจะพัฒนาครูสอนบาลีให้มี ศักยภาพด้านวิชาการบาลีมากยิ่งขึ้น จึงได้ให้มีโครงการ “การประชุมอบรมครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี” โดยได้รับงบประมาณอุดหนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และโดยใช้เวลาครั้งละ ๑๕ วัน ซึ่งก็เป็นวิธีการพัฒนาครูอีกทางหนึ่ง เพราะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการ พัฒนาการเรียนการสอนอย่างยิ่ง^{๙๖}

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน สื่อ - อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนนับเป็น สิ่งจำเป็นที่จะช่วยสร้างความสนใจในการเรียนการสอน และช่วยให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จ มากยิ่งขึ้น แต่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีอุปกรณ์การเรียนการสอนที่น้อยมากที่ใช้เป็น

^{๙๔} พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธมมรตโน) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕.

^{๙๕} พระมหาแผน พูนพัต, “รูปแบบเชิงระบบการบริหารงานทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑.

^{๙๖} พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธมมรตโน) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

หลัก คือ ตำราเรียน สมุดจดบันทึก กระดานดำ ชอล์ค หรือไวท์บอร์ด เทปบันทึกการแปล กระดาษเขียนตอบปัญหา สื่อการสอนเป็นแบบเดิม ไม่มีสื่อใหม่ๆ นอกจากหนังสือเรียน แม้ในปัจจุบันนี้ตามสำนักเรียนใหม่ๆ ที่มีทุนทรัพย์พอเพียงที่จะซื้อหาสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการเรียนการสอน เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายโปรเจกเตอร์ สื่อวีดีโอ หรือซีดี สื่อการเรียนการสอน แต่ถ้าในภาพรวมแล้วยังถือว่า มีไม่เพียงพอ และไม่ทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ทำให้การเรียนการสอนขาดประสิทธิภาพ และในแต่ละปีจะมีนักเรียนที่สอบตกเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ เพราะการเรียนการสอนในรูปแบบเดิมๆ ทำให้เกิดความน่าเบื่อหน่าย ไม่สร้างความสนใจให้กับผู้เรียนเท่าที่ควร^{๙๗}

องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอนอีกอย่างหนึ่ง คือ สื่อการเรียนการสอน การเรียนการสอนจะบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรจำเป็นจะต้องอาศัยสื่อการเรียนการสอน หรือวัสดุอุปกรณ์การสอน สื่อการเรียนจึงมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จากการได้เห็นสื่อวัสดุที่ผู้สอนนำมาเปรียบเทียบ ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม การใช้สื่อการเรียนการสอนในห้องเรียนให้มีประสิทธิภาพนั้น ครูผู้สอนต้องมีความรู้ความสามารถ และทักษะพื้นฐานประกอบกันหลายด้านเกี่ยวกับการใช้สื่อ เช่น การเลือกสื่อการสอนที่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องเลือกสื่อที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย และเรื่องที่จะสอน สื่อต้องเหมาะสมกับความรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียน เหมาะสมกับวัย และระดับชั้นของผู้เรียน ที่สำคัญ สื่อนั้นต้องน่าสนใจทันสมัย และไม่ซับซ้อน หรือจะเป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการผลิตก็ได้ ครูผู้สอนจะต้องเข้าใจลักษณะของสื่อการสอนชนิดต่างๆ ว่าสามารถสร้างความสนใจของผู้เรียน

ในปัจจุบันการเรียนการสอนภาษาบาลี โดยส่วนใหญ่สื่อการสอนจะเป็นตำราเรียนเป็นหลัก และเทปบันทึกเสียงแปลหนังสือ ส่วนที่เป็นสื่อเทคโนโลยีก็มีบ้างบางสำนักเรียน โดยเฉพาะสำนักเรียนที่ใหญ่ๆ มีจำนวนนักเรียนมาก และสำนักเรียนที่มีงบประมาณเพียงพอ

ครูผู้สอนในปัจจุบันต้องรู้จักการเลือกสื่อการสอน รู้จักหลักการเตรียมสื่อให้พร้อม รู้จักหลักการนำเสนอสื่อกับผู้เรียนให้ประสบผลสำเร็จ รู้จักการประเมินสื่อ และรู้จักการนำสื่อมาปรับปรุงแก้ไขต่อไปจุดมุ่งหมายของการนำสื่อมาใช้ มีดังนี้ ๑) นำมาใช้ในบทเรียน ๒) นำมาใช้ประกอบการอธิบาย ๓) นำมาเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน และ ๔. นำมาสรุปบทเรียน^{๙๘}

สื่อการเรียนการสอน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างความหมายของสื่อการสอนที่ผู้รู้ได้กล่าวได้ให้ความหมายเอาไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙ - ๑๗๐.

^{๙๘} สติพิล เวียงธรรม, “ปัญหาการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมจังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๙๘.

อำนาจ เดชชัยศรี ให้ความหมายไว้ว่า สื่อการศึกษา หมายถึง อุปกรณ์ วัสดุ และวิธีการที่ใช้เป็นตัวกลางในกระบวนการเรียนการสอน ใช้สื่อสารเพื่อช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุ จุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ^{๙๙}

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึงตัวกลางที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทาง สำหรับทำให้การสอนของผู้สอนส่งไปถึงผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์หรือจุด มุ่งหมายที่ผู้สอนวางไว้ได้เป็นอย่างดี^{๑๐๐}

สื่อการเรียนการสอนวิชาภาษาบาลีนั้น ส่วนใหญ่ครูผู้สอนไม่ได้นำสื่อการสอนมาประกอบ การเรียนการสอนมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือเรียนในวิชานั้นๆ เช่น หนังสือบาลีไวยากรณ์ หนังสือธรรมบท เป็นต้น นอกนั้นก็จะเป็นเทปเสียงวิชาแปลมคธเป็นไทย คือ ส่วนที่บูรพาจารย์ได้ จัดทำออกจำหน่ายเป็นวิทยาทานบ้าง จัดทำไว้ใช้ภายในสำนักเรียนของตนเองบ้าง นักเรียน ต้อง ฟังเทป และแปลในใจตามไปด้วย สื่อเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ แผ่นซีดี ประกอบการสอนเปิด ฟังเทป และแปลในใจตามไปด้วย สื่อเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ แผ่นซีดี ประกอบการสอน เปิดแผนโปรเจคเตอร์ อธิบายถึงวิธีแปล วิธีเดินประโยค อธิบายถึงศัพท์ที่แปลยาก แต่ก็มีน้อยมาก บางสำนักเรียนที่มีทุนมาก หรือมีหน่วยงานสนับสนุนก็หาจัดซื้อมาเพื่อเป็นสื่อในการเรียนการสอนแต่ส่วนใหญ่ยังอาศัยการเรียน ตามหนังสือเช่นเดิม

สรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการต่างๆ ที่ใช้ถ่ายทอด เรื่องราวที่เป็นความรู้ และประสบการณ์ไปสู่ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในความหมายของ บทเรียนได้โดยตรงตามที่ครูผู้สอนต้องการ

๔. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในแต่ละสำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด จำเป็นที่ต้องมี กิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ

กิจกรรมการเรียนการสอนภาษาบาลีในปัจจุบัน สำนักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการแปล หนังสือรวมกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน การท่องตำรารวมกัน การให้นักเรียนแปลหนังสือเป็นราย บุคคล การเขียนปัญหาทดสอบขณะเรียน และกิจกรรมการอบรมบาลีก่อนสอบ ดังนั้น กิจกรรมการ จัดการเรียนการสอน จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะส่งผลให้การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นไปตามจุดมุ่งหมาย และบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้คือ ผู้เรียนได้รับความรู้ มีคุณสมบัติ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตามที่ตั้งไว้ในหลักสูตร หรือการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดกิจกรรมโดยวิธีต่างๆ อย่างหลากหลายที่มุ่งให้

^{๙๙}อำนาจ เดชชัยศรี, **สื่อการศึกษาพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : พลิกสเซนเตอร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๑๐๐}กิดานันท์ มลิทอง, **เทคโนโลยีการศึกษา และนวัตกรรม**, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๙.

ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เกิดการพัฒนาตน และสั่งสมคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมของประเทศไทย^{๑๐๑}

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา มาตรา ๒๔ ได้กำหนดไว้ว่า ในการจัดการเรียนการสอน หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) จัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึง ความแตกต่าง ระหว่างบุคคล

๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกัน และ แก้ไขปัญหา

๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น และ ทำเป็น รักการอ่าน และ เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสาน สาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และ คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอน และผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือ กับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน ตามศักยภาพ^{๑๐๒}

กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาบาลีนั้น ผู้เรียนต้องอาศัยความอดทน และต้องทุ่มเทเวลาในการแปลหนังสือให้มาก ต้องอาศัยความขยันเรียนด้วยตนเองให้มากที่สุด ก่อนเข้าเรียน นักเรียนต้องดูหนังสือ หรือต้องแปลหนังสือมาก่อนเข้าห้องเรียน เพราะกิจกรรมในการเรียนนั้น ถือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง คือให้นักเรียนแปลหนังสือให้ครูฟังก่อน หลังจากนั้นครูอธิบายถึงเนื้อหาในหลักสูตร และแปลให้นักเรียนฟังอีกรอบหนึ่ง รวมถึงการตอบปัญหา อาจจะตอบปัญหาทุกวัน เพื่อเป็นการฝึกเขียนทั้งภาษาไทย ทั้งเป็นการให้ชินกับเนื้อหาหรือสำนวนการแปล เช่น คำนี้

^{๑๐๑} พระมหาชนแดน สมบุตร, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และบาลี สำนักเรียนในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๙), หน้า ๕๕.

^{๑๐๒} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕, หน้า ๑๓-๑๔.

สำนวนสนามหลวงแปลว่าอย่างไร เมื่อเจอศัพท์นี้อีกครั้ง นักเรียนก็สามารถเขียนได้เลย เพราะเคยเขียนมาแล้วหลายครั้ง จึงทำให้เกิดความชำนาญในความหมายของศัพท์

ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนอาจมีดังต่อไปนี้

- ๑) การจัดทดสอบเพื่อวัดผลความรู้ความเข้าใจของนักเรียนเป็นการภายใน
- ๒) การมอบรางวัลให้แก่นักเรียนที่มีผลการเรียนดี และเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน
- ๓) การจัดอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง เพื่อสร้างทักษะ และเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ และความมั่นใจให้กับผู้เรียน
- ๔) การผลิตตำรา คู่มือ และเอกสารประกอบการเรียนการสอน
- ๕) การจัดครูพี่เลี้ยงสำหรับนักเรียนบาลีไวยากรณ์เพื่อรับทอ้งสูตร

นอกจากนี้กิจกรรมการเรียนการสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนการสอนบาลีในยุคปัจจุบันคือ การจัดอบรมพิเศษ (ติวเข้ม) ก่อนสอบสนามหลวงโดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อให้นักเรียนเตรียมความพร้อม และเกิดความมั่นใจก่อนเข้าสอบสนามหลวง เพื่อปลูกฝังความนิยมในการศึกษาภาษาบาลี ให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

สำนักเรียนที่เปิดอบรมก่อนสอบบาลีสนามหลวง ที่มีชื่อเสียง และมีพระภิกษุสามเณรนิยมสมัครเข้าอบรมเป็นประจำทุกปี เช่น สำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ สำนักเรียนวัดอรุณราชวราราม สำนักเรียนวัดสร้อยทอง กรุงเทพมหานคร สำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพฯ สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร สำนักเรียนวัดเทพศิลา กรุงเทพฯ สำนักเรียนวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เป็นต้น ซึ่งการอบรมจะใช้ระยะเวลาประมาณ ๑๕-๓๐ วัน รูปแบบจะเป็นการแนะนำ เทคนิค และวิธีการสอบ การเปิดเทปแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และการให้ผู้เข้าอบรมฝึกทำข้อสอบ เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาที่อบรมก็จะอาศัยประโยคเก็ง หรือข้อความที่คาดว่าจะออกสอบสนามหลวง เป็นหลัก^{๑๐๓}

สรุปได้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอนเพนบทบาทหน้าที่หลักของสถานศึกษาสถานศึกษาต้องผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพ และมีคุณภาพให้แกสังคม รวมทั้งการให้บริการทางวิชาการเพื่อช่วยเหลือให้ประชาชนในสังคมมีชีวิต และความเปนอยู่ที่ดีขึ้น สถานศึกษาต้องเตรียมสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น การวิเคราะห์ และกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน การรวบรวมรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สถานศึกษาต้องประสานงานกับผู้ปกครอง และชุมชน การอบรมการจัดการเรียนการสอนแก่ครู การจัดแผนการเรียนการสอน การจัดชั้นเรียน และตารางสอน การจัดครูเข้าสอน

^{๑๐๓} สำนักงานเจ้าคณะภาค ๒, อบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๘.

ตามศักยภาพ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนการสอน ที่สถานศึกษาจะต้องจัดให้ กับผู้เรียน เพื่อให้สถานศึกษา และผู้เรียนดำเนินไปสู่เป้าหมายที่คาดหวัง

๕. ด้านการวัดผล และประเมินผล การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีการวัดผลในระดับชั้นเรียนโดยสำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำ จังหวัดดำเนินการจัดวัดผลการเรียนรู้ชั่วโมงที่มีการเรียนการสอน แต่การวัดผลในลักษณะนี้เป็นเพียงการ ทดสอบความรู้ของผู้เรียนเท่านั้น ไม่ได้ใช้ในการตัดสินผลการเรียนหรือเลื่อนระดับชั้นประโยคแต่อย่างใด

๑) การวัดผลประเมินผลระดับประเทศที่เรียกว่า “การสอบบาลีสนามหลวง” โดยกองบาลีสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการประเมินผลการเรียน ซึ่งปัจจุบันกำหนดการสอบบาลีสนามหลวงมี ดังนี้

(๑) ประโยค ๑ - ๒ ถึงประโยค ป.ธ. ๕ กำหนดสอบสนามหลวงปี ละ ๒ ครั้ง และในกรณีที่นักเรียนรูปใดสอบไม่ผ่านในครั้งที่ ๑ สามารถสอบซ่อมในครั้งที่ ๒ ภายในปีการศึกษา เดียวกันได้ แต่ต้องสอบผ่านวิชาใดวิชาหนึ่งในการสอบครั้งที่ ๑ จึงจะมีสิทธิสอบครั้งที่ ๒

(๒) ประโยค ป.ธ. ๖ ถึงประโยค ป.ธ. ๙ กำหนดสอบสนามหลวงปีละ ๑ ครั้ง ถ้านักเรียนรูปใดสอบไม่ผ่านก็ต้องเข้าสอบใหม่ในปีการศึกษาถัดไป^{๑๐๔}

การตัดสินผลการเรียนจะใช้ผลการสอบบาลีสนามหลวงเท่านั้น กล่าวคือ ผู้ที่สอบ ผ่านประโยคบาลีสนามหลวงจึงจะได้เลื่อนชั้นประโยคในระดับสูงขึ้น

การวัดผล และประเมินผลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นับว่ามีความสำคัญอย่าง ยิ่ง เพราะเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการเรียนการสอน เป็นการประเมินผลการจัดการศึกษาว่าได้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เป็นต้น โดยการสอบวัดผลจะมี ๒ ระดับ คือ ในระดับสถานศึกษา และ ในระดับประเทศ ส่วนในระดับสถานศึกษาหรือโรงเรียน เป็นการทดสอบวัดผลเพื่อเตรียมความพร้อม ในการเข้าสอบในระดับประเทศของผู้เรียน โดยครูผู้สอนเป็นผู้จัดสอบวัดผลลักษณะข้อสอบจะอาศัยแนว ข้อสอบของบาลีสนามหลวง แต่จะไม่มีผลในการเก็บคะแนนของผู้เรียนเป็นแต่เพียงต้องการหา ข้อบกพร่องของผู้เรียน แล้วปรับให้สมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น จะไม่มีผลต่อการสอบได้หรือสอบตกของผู้เรียน แต่อย่างใด ผู้ที่สอบไม่ผ่านในสนามโรงเรียน เมื่อแก้ไขข้อบกพร่องแล้วอาจสอบผ่านสนามหลวงก็ได้

๒) วิธีดำเนินการจัดสอบบาลีสนามหลวง

ในการดำเนินการจัดสอบบาลีสนามหลวงนั้น มีขั้นตอน และวิธีการปฏิบัติที่เป็น แบบแผน ซึ่งได้จัดทำมาโดยลำดับ ดังต่อไปนี้

(๑) กองบาลีสนามหลวงแต่งตั้งคณะกรรมการออกข้อสอบ

(๒) กองบาลีสนามหลวงจัดพิมพ์ข้อสอบ

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

(๓) เจ้าคณะภาคแต่งตั้งคณะกรรมการนำข้อสอบจากส่วนกลางไปยังสนามสอบบาลีสนามหลวงทุกแห่ง เฉพาะประโยค ๑ - ๒ - ๓ - ๔ เปิดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ สำหรับประโยค ป.ธ.๕ - ประโยค ป.ธ.๙ กำหนดให้มีสนามสอบบาลีสนามหลวงเฉพาะในกรุงเทพมหานครเท่านั้น

(๔) เจ้าคณะภาคจัดส่งใบคำตอบของนักเรียนไปยังกองบาลีสนามหลวงทุกชั้นประโยค

(๕) กองบาลีสนามหลวงแต่งตั้งพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ซึ่งมีวุฒิเปรียญธรรม ๖ ประโยคขึ้นไป เป็นกรรมการตรวจข้อสอบโดยนิมนต์คณะกรรมการไปประชุมตรวจข้อสอบพร้อมกัน ณ สถานที่ ซึ่งแม่กองบาลีสนามหลวงกำหนด การตรวจข้อสอบในปัจจุบันใช้เวลาอย่างน้อย ๓ วัน^{๑๐๕}

นอกจากนี้กระบวนการวัด และประเมินผลการเรียนนั้นทางกองบาลีสนามหลวงได้กำหนดวันสอบ วันตรวจ และวันประกาศผลการสอบเป็นประจำปี ทุกปี ดังนี้

๓) การสอบประโยคบาลีสนามหลวง

สอบครั้งที่ ๑

ครั้งแรก ๑) สอบประโยค ป.ธ. ๖ - ๗ วันขึ้น ๒ - ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี ๒) สอบประโยค ป.ธ. ๘ - ๙ วันขึ้น ๔ - ๖ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

ครั้งหลัง ๑) สอบประโยค ๑ - ๒ และ ป.ธ. ๓ - ๔ วันแรม ๑๐ - ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี การตรวจบาลีในการสอบครั้งที่ ๑ ตรวจพร้อมกันทุกประโยค วันแรม ๒ - ๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี

การประกาศผลการสอบครั้งที่ ๑ วันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี

การสอบบาลีครั้งที่ ๒

สอบประโยค ๑ - ๒ และประโยค ป.ธ. ๓ - ๔ วันแรม ๑๐ - ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ การตรวจบาลีในการสอบครั้งที่ ๒ ตรวจพร้อมกันทุกประโยค วันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี การประกาศผลการสอบครั้งที่ ๒ วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี

๔) สถานที่สอบประโยคบาลีสนามหลวง

สำหรับสถานที่สอบนั้น ประโยค ๑ - ๒ และ ประโยค ป.ธ.๓ - ๔ จะมีสนามสอบกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ส่วนประโยค ป.ธ. ๕ - ๙ สนามสอบจะอยู่ที่ส่วนกลาง แต่ผู้เรียนที่จะเข้าสอบประโยค ป.ธ. ๕ - ๙ ต้องเดินทางมาสอบที่กรุงเทพฯ เท่านั้น โดยสอบ ณ วัดที่กองบาลีสนามหลวงกำหนดเป็นสนามสอบ เช่น วัดสามพระยา จะเป็นสนามสอบของชั้นประโยค ป.ธ. ๗ - ๙ เป็นต้น

สำหรับผู้เรียนที่จะสมัครสอบความรู้บาลีนั้น นอกจากจะสอบได้วุฒิบาลีประโยคที่ผ่านมาแล้ว ยังต้องมีวุฒินักธรรมกำกับด้วย คือ

ประโยค ๑ - ๒ - ๓ (เปรียญตรี) ต้องมีวุฒินักธรรมชั้นตรี จึงจะมีสิทธิสอบ

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

ประโยค ป.ธ.๔ - ๕ - ๖ (เปรียญโท) ต้องมีวุฒินักธรรมชั้นโท จึงมีสิทธิสอบ

ประโยค ป.ธ.๗ - ๘ - ๙ (เปรียญเอก) จะต้อง มีวุฒินักธรรมชั้นเอก จึงจะมีสิทธิ

สอบ^{๑๐๖}

อนึ่ง ถ้ากำลังสอบนักธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งอยู่ ก็ให้ลงไว้ในช่องหมายเหตุว่า “กำลังสอบ น.ธ.ตรี” เป็นต้น และเมื่อทราบผลการสอบนักธรรมแล้ว ต้องรีบแจ้งผลการสอบให้แม่กองบาลีทราบโดยด่วน^{๑๐๗}

๕) การตรวจประโยคบาลีสนามหลวง

การตรวจบาลีสนามหลวง จะมีขึ้นในวันแรม ๒ - ๖ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี โดยข้อสอบบาลีทุกระดับชั้นทั่วประเทศ จะนำมารวมกันตรวจที่ศาลาอบรมสงฆ์วัดสามพระยา บางขุนพรหม กรุงเทพฯ โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะเป็นผู้นิมนต์กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่เปรียญธรรม ๖ ประโยคขึ้นไป ถ้ามีวุฒิปเปียญธรรม ๕ ประโยค ต้องเป็นพระราชาคณะหรือเป็นพระครูจากสำนักเรียนต่างๆ ทั่วประเทศมาตรวจ ซึ่งคณะกรรมการเหล่านี้จะผ่านการอบรมเกี่ยวกับหลักการตรวจจากกองบาลีสนามหลวงแล้ว ทั้งได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ โดยที่การตรวจจะเริ่มเวลา ๑๓.๐๐-๑๗.๐๐ น. ทุกวัน ในการตรวจข้อสอบ จะแบ่งกรรมการออกเป็น “กอง” กองละ ๓ รูป ร่วมกันตรวจ การที่จะสอบผ่านหรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับกรรมการทั้ง ๓ ท่าน โดยใช้วิธี “ให้” หรือ “ให้ผ่าน” เป็นหลัก หากกรรมการ ๒ ใน ๓ ท่าน ให้ผ่าน ก็ถือว่าสอบได้ ซึ่งการตรวจบาลีสนามหลวงนี้ จะใช้เกณฑ์ในการตรวจตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงได้ตั้งไว้ ดังนี้ คือ

(๑) การตรวจวิชาบาลีไวยากรณ์ โดยทั่วไปข้อสอบจะมีอยู่ทั้งหมด ๗ ข้อ หากนับคะแนนข้อที่ถูกก็เท่ากับว่าข้อละ ๑๐ คะแนนแต่การตรวจวิชาบาลีไวยากรณ์ในการสอบบาลีสนามหลวง จะใช้วิธีการนับคะแนนผิด คือ ผิด ๑ - ๑๕ คะแนน ให้ ๓ ให้, ผิด ๑๖ - ๒๐ คะแนน ให้ ๒ ให้, ผิด ๒๑ - ๒๕ คะแนน ให้ ๑ ให้, ผิดเกิน ๒๕ คะแนน ลง ๐ คือตก และนักเรียนที่จะสอบผ่านวิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นประโยค ๑ - ๒ ต้องผิดไม่เกิน ๒๐ คะแนน ส่วนประโยค ป.ธ.๓ ต้องผิดไม่เกิน ๒๕ คะแนน

(๒) การตรวจวิชาแปลมคธเป็นไทย แปลไทยเป็นมคธ และสัมพันธไทย โดยทั่วไปข้อสอบบาลีที่ออกจะมีประมาณ ๑ - ๑.๕ หน้า ให้นักเรียน แปล แต่ง หรือสัมพันธตามลักษณะของวิชานั้นๆ ซึ่งทั้ง ๓ วิชา มีเกณฑ์ในการนับคะแนนผิด ดังนี้ ๑) แปลผิดศัพท์ หรือเรียกชื่อสัมพันธผิดในวิภัติเดียวกัน เก็บ ๑ คะแนน ๒) แปลเสียสัมพันธ หรือเรียกชื่อสัมพันธผิดต่างวิภัติ เก็บ ๒ คะแนน ๓) แปลสลับประโยค หรือสัมพันธสลับประโยค เก็บ ๖ คะแนน แต่ในกรณีแปลหรือสัมพันธผิดจนไม่เป็นรูปจะมีวิธีในการเก็บคะแนนผิดเพิ่มเติม ดังนี้

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖ - ๙๗.

ถ้าประโยคยาวไม่เกิน ๑ บรรทัด นับเป็นผิด ๖ คะแนน, ไม่เกิน ๒ บรรทัด ผิด ๑๒ คะแนน, ไม่เกิน ๓ บรรทัด ผิด ๑๘ คะแนน, ถ้ายาวเกินกว่า ๓ บรรทัด ผิดเกิน ๑๘ คะแนน และเมื่อนับคะแนนที่เก็บแล้วรวมกันเข้า มีวิธีในการให้ ดังนี้ ผิด ๑ - ๖ ให้ ๓ ให้, ผิด ๗ - ๑๒ ให้ ๒ ให้, ผิด ๑๓ - ๑๘ ให้ ๑ ให้, ถ้าผิดเกิน ๑๘ ลง ๐ ทั้งหมด และนักเรียนผู้สอบได้ ๒ ให้เท่านั้น จึงจะสอบผ่าน

(๓) การตรวจวิชาบูรพภาค ซึ่งเป็นวิชาเกี่ยวกับการวางรูปหนังสือราชการ หรือหนังสืออื่นๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น การปรับ และการเก็บคะแนนผิดมี ดังนี้ ผิดอักษร ๑ ตัว เก็บ ๑ คะแนน, ผิดย่อหน้า ๑ แห่ง เก็บ ๒ คะแนน, ผิดวรรคตอนถึงเสียรูปหรือเสียความ ๑ แห่ง เก็บ ๑ คะแนน, แต่ถ้าวางรูปจดหมายราชการผิดลักษณะทั้งหมด ถือว่าสอบตก เมื่อรวมคะแนนได้เกิน ๑๒ คะแนนถือว่า ตก

นอกจากจะใช้เกณฑ์ในการตรวจตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงได้ประกาศไว้แล้ว ยังต้องใช้ดุลยพินิจของกรรมการอีกด้วย คือ จะเปิดโอกาสให้กรรมการตรวจ เพื่อพิจารณาข้อสอบของนักเรียน ๓ ลักษณะ คือ บริบท ภูมิ และเนื้อหา ซึ่งนับเป็นการยืดหยุ่นในการตรวจได้อย่างมาก

อนึ่ง เกณฑ์การตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวงนี้ ได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๗ จนถึงปัจจุบันยังไม่มีเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

การสอบบาลีสนามหลวงนั้น สำหรับชั้นประโยค ๑ - ๒ ถึงประโยค ป.๕ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๖/๒๕๔๗ เรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์มีความเห็นว่า หากไม่ผ่านวิชาใดวิชาหนึ่ง จะต้องสอบแก้ตัวในวิชานั้น และถ้ายังไม่ผ่านอีก ก็จะต้องเข้าสอบใหม่ทุกวิชาในปีต่อไป ส่วนชั้นประโยค ป.๕.๖ - ๙ ต้องสอบให้ผ่านตามเกณฑ์ จึงจะถือว่าสอบได้ ไม่มีการสอบแก้ตัวในปีนั้น

การตรวจบาลีสนามหลวงนั้น มีเกณฑ์การตรวจที่ค่อนข้างจะแตกต่างจากการตรวจข้อสอบในวงการศึกษากันทั่วไป คือ ในขณะที่การตรวจข้อสอบในการศึกษาทั่วไปจะตรวจข้อถูกและให้คะแนน หากทำข้อสอบถูกต้องได้คะแนนอยู่ในเกณฑ์ที่จะสอบผ่าน ก็ถือว่าสอบผ่าน เช่น คะแนนร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป เป็นต้น ซึ่งจำนวนคะแนนที่ถือว่าเป็นเกณฑ์การสอบได้นั้น สามารถคิดเป็นร้อยละจากข้อสอบทั้งหมดในวิชานั้นๆ ได้ แต่การตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวงจะต่างกัน คือ จะตรวจข้อผิด และนับคะแนนผิดเป็นเกณฑ์ในการสอบผ่าน เช่น วิชาแปลมคธเป็นไทย ที่มีเกณฑ์ในการตรวจว่า ผิด ๑ - ๑๒ คะแนน ถือว่าสอบได้ ผิดตั้งแต่ ๑๓ คะแนนขึ้นไป ถือว่าสอบตก เป็นต้น ซึ่งคะแนนที่ถือว่าเป็นเกณฑ์ในการสอบได้นี้ ไม่สามารถนำมาคิดเป็นร้อยละจากคะแนนจำนวนข้อสอบทั้งหมดได้ ดังนั้น ผู้เข้าสอบบาลีสนามหลวงต้องรอบคอบเป็นพิเศษ เพราะหากผิดแค่เพียง ๓ คำ ก็อาจตกได้^{๑๐๘}

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗ - ๑๒๒.

๖) หลักฐานแสดงวุฒิการศึกษา

กองบาลีสนามหลวง กำหนดหนังสือสำคัญ อันเป็นหลักฐานแสดงวุฒิการศึกษาปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณรผู้สอบได้ประโยคบาลีสนามหลวงชั้นประโยคต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ประกาศนียบัตร เป็นเอกสารแสดงวุฒิการศึกษาที่มอบให้แก่ผู้สอบได้ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ. ๘ มีความแตกต่างกัน ดังนี้

- ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบไล่ได้ประโยค ๑-๒ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)

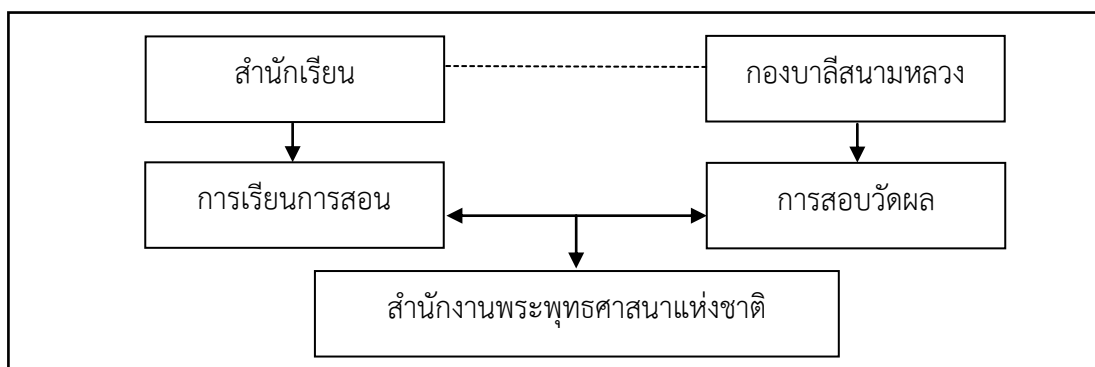
- ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบไล่ได้ประโยค ป.ธ.๓ ถึงประโยค ป.ธ. ๘ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี ที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)

(๒) ปริญญาบัตร เป็นเอกสารแสดงวุฒิการศึกษาที่มอบให้แก่ผู้สอบได้ชั้นประโยค ป.ธ.๙ ออกให้โดยแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีลายมือชื่อแม่กองบาลีสนามหลวง และนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประทับไว้เป็นสำคัญ)^{๑๐๙}

ในการจัดการเรียนการสอนจนถึงการวัดผลประเมินของการศึกษาฝ่ายพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนี้มีทั้งความสัมพันธ์กัน และการแยกส่วนกัน ระหว่างสำนักเรียน และกองบาลีสนามหลวง ดังปรากฏตามภาพนี้

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียน และการสอบบาลีสนามหลวง

แผนภาพที่ ๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียน และการสอบบาลีสนามหลวง^{๑๑๐}

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแต่ละแห่ง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารสูงสุด เรียกว่า “เจ้าสำนักเรียน” หรือ “เจ้าสำนักศาสนศึกษา” และมีอาจารย์ใหญ่ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรง การบริหาร และการจัดการเรียนการสอนในแต่สำนักเรียนจะมีความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นตรงต่อกองบาลีสนามหลวง แต่จะมีความสัมพันธ์กันโดยผ่านการสอบโดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ประสานงาน และช่วยอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการเรียนการสอน และการสอบ

จากลักษณะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง จะเห็นได้ว่า สำนักเรียนแต่ละแห่งไม่ได้ดำเนินการในการจัดการศึกษาแบบครบวงจร ทั้งการเรียนการสอน และการสอบวัดผลของการศึกษา แต่มีหน้าที่เพียงเตรียมความรู้แก่พระภิกษุสามเณร สำหรับเตรียมตัวเข้าสอบบาลีสนามหลวงเท่านั้น ระบบการจัดการศึกษาเช่นนี้คล้ายกับการจัดสอบเทียบความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน

สรุปการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสมัยปัจจุบันได้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีองค์กรของคณะสงฆ์ไทย คือ กองบาลีสนามหลวง ทำหน้าที่หลักในการบริหารการศึกษายอย่างเป็นระบบ และมีกฎเกณฑ์ และระเบียบในการปฏิบัติมากกว่าในยุคสมัยที่ผ่านมา แต่ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ ที่ต้องปรับปรุง เพราะในแต่ละปี มีจำนวนผู้สอบได้น้อย มีนักเรียนสอบตกจำนวนมากเช่นในปี พ.ศ.๒๕๕๗ มีนักเรียนส่งสอบทั้งหมด ๓๔,๐๔๔ ขาดสอบ ๑๐,๔๙๗ คงสอบ ๒๒,๘๖๑ สอบได้ ๔,๖๑๐ สอบตก ๑๘,๒๕๑ มีผู้เรียนสอบได้เฉลี่ยทุกระดับชั้นเพียงร้อยละ ๒๐.๑๗^{๑๑๑} และพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาในแผนกนี้ มีจำนวนที่ลดลงไปเรื่อยๆทั้งนี้

^{๑๑๐} สมชาย ไมตรี, การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑ – ๓๒.

^{๑๑๑} สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง, เรื่องสอบบาลี ครั้งที่ ๒ ของ สนามหลวงแผนกบาลีพ.ศ. ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร : อาทร, ๒๕๕๗), หน้า ๑๙๕.

เพราะขาดความเชื่อมั่นในการศึกษาแผนกนี้ว่าจะศึกษาไปเพื่ออะไร ทั้งยังต้องใช้ความเพียรพยายามในการเรียนสูง และใช้เวลานานกว่าที่จะจบการศึกษาชั้นสูงสุด

มีหลายปัจจัยที่ทำให้การศึกษาในแผนกนี้ไม่ค่อยจะก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาตามที่ต้องการได้ แต่กลับอยู่ในสภาพที่ทรงตัว และรอวันทรุดลงเรื่อยๆ ปัจจัยที่ว่า เช่น หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนในปัจจุบัน ก็เป็นหลักสูตรเก่า ไม่ได้ได้รับการปรับปรุง ให้เข้ากับยุคสมัย และผู้เรียน วิธีการเรียนการสอนก็เน้นการจำเนื้อหาเป็นหลัก มากกว่าวิธีการอื่นๆ ซึ่งทำให้ผู้เรียนที่มีความสามารถทางความจำน้อย หมดความอดทน และเบื่อหน่ายต่อการศึกษา ที่สุดท้ายก็จะหันไปหาการศึกษาแผนกอื่น หรือเลิกเรียนออกไป

ครูผู้สอนในแผนกนี้ยังมีจำนวนไม่เพียงพอ บางรูปต้องทำหน้าที่สอน และเรียนควบคู่กันไปด้วย ใช้ระบบแบบพี่สอนน้อง ขาดสมรรถนะประสบการณ์ในการสอน ความทุ่มเทเอาใจใส่แบบกัลยาณมิตรที่ดีของศิษย์ยังไม่เพียงพอ จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาแผนกนี้อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ

สื่อการเรียนการสอน คือตำรา และครูสอนเป็นหลัก สื่อสมัยใหม่ที่จะช่วยสนับสนุนการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอกับความต้องการของครูผู้สอน และนักเรียน ทำให้การเรียนการสอนขาดความน่าสนใจ และสิ้นเปลืองเวลามากกว่าจะอธิบายเนื้อหาให้นักเรียนเข้าใจได้

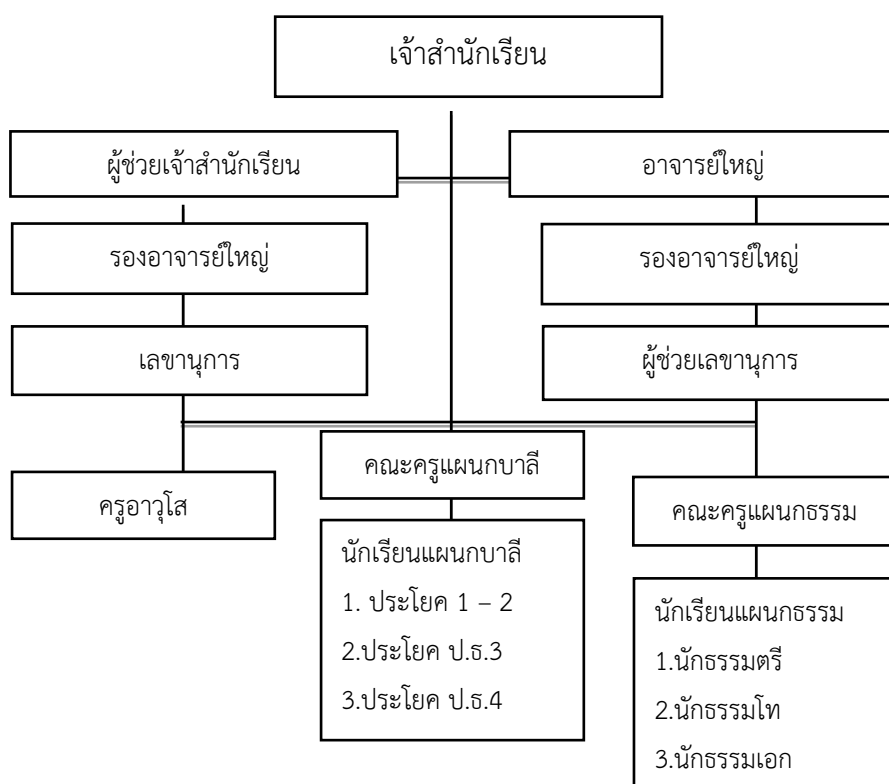
การวัด และประเมินผล จะวัดความจำเป็นหลักมากกว่าการคิดวิเคราะห์ และการนำไปประยุกต์ใช้ และการออกข้อสอบก็เป็นชุดเดียวกันทั้งหมดในแต่ละระดับชั้น ไม่ได้มีการคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน ด้วยปัจจัยหลักๆ เหล่านี้ จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาแผนกบาลี อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ และในอนาคตบุคลากรที่เข้ามาเรียนในแผนกนี้ อาจจะลดลงไปเรื่อยๆ หากยังไม่มีมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาให้เข้ากับยุคสมัย และเป็นประโยชน์กับตัวผู้เรียนให้ได้มากที่สุด

จ. สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในจังหวัดกระบี่

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ เป็นการบริหารงานของพระสังฆาธิการตามขอบข่ายภาระงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ที่เป็นเรื่องของบุคคลทุกฝ่ายที่มีส่วนในการรับผิดชอบร่วมกันจากหลายๆ ฝ่ายเพื่อช่วยสืบงานด้านบาลีที่เป็นภาษาของพระพุทธองค์ใช้สื่อสารเมื่อครั้งพุทธกาลนั่นเอง อีกทั้ง ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัด ก็ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย และให้สอดคล้องกับกฎหมายอาณัติที่บัญญัติขึ้นในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับด้านการศึกษา

สรุปได้ว่า การการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานด้านการศึกษา ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสังฆาธิการตามกฎหมายอาณัติ

ตัวอย่าง การบริหารจัดการสำนักเรียน แผนกบาลี ในจังหวัดกระบี่

แผนภาพที่ ๒.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาของสำนักเรียน ในจังหวัดกระบี่^{๑๑๒}

^{๑๑๒} สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม, วันฉลองเปรียญธรรม, ๒๕๕๗, หน้า ๔๐ - ๔๑.

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น จากการค้นคว้าผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าความเกี่ยวข้องสามารถนำมาสังเคราะห์เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

นภมณฑล ลิขมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒” ผลการวิจัยพบว่าการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะดังมีข้อสรุปสาระสำคัญๆ ต่อไปนี้^{๑๑๓}

๑. ด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระเก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษา ที่เข้าใจยาก โดยเฉพาะเนื้อหาสาระในแผนกบาลี เน้นการจำ และการแปล มากกว่าความเข้าใจ ขาดการประยุกต์นำมาใช้ ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนยังไม่เป็นระบบไม่แน่นอน มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง ถ่องแท้ วิธีการเรียนการสอนเน้นการท่องจำ และการแปล ไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้ และขาดการวิเคราะห์

๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูสอนมีไม่เพียงพอ มักใช้ระบบการศึกษาแบบพี่ สอนน้อง ครูสอนขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริงได้ ขาดการศึกษาอบรม และขาดขวัญกำลังใจ หนังสือตำราประกอบการเรียนเป็นตำราเก่าเกินไป ขาดการปรับปรุง และภาษาที่ใช้ยาก จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนมีการใช้น้อย หรือแทบไม่มีควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อให้น่าสนใจ และใช้อย่างแพร่หลาย อาคารสถานที่มักนิยมใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่งมักมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้

๓. ด้านการวัดและประเมินผล เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจ และการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานและกฎเกณฑ์แน่นอน ความยากง่ายของข้อสอบยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบ ความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนให้ครอบคลุมทุกด้าน

พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา จังหวัดนครสวรรค์ ”พบว่า สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ใน

^{๑๑๓} นภมณฑล ลิขมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์ , “แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒”, (กลุ่มงานศาสนากับการเรียนรู้ สกศ, ๒๕๔๕), บทสรุป.

ระดับมาก ส่วนปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับปานกลาง สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์จำแนกตามสภาพการปฏิบัติงาน ไม่แตกต่างกัน จำแนกตามวุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี ในภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านกิจกรรมการเรียนการสอนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จำแนกตามจำนวนปี/พรรษาที่บรรพชา/อุปสมบทแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในภาพรวม และด้านกิจกรรมการเรียนการสอนด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน จำแนกตามสังกัดศาสนศึกษาแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในภาพรวม และทุกรายด้านจำแนกตามระยะเวลาที่ศึกษาในแต่ละชั้นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ.๐๕ ในภาพรวม และด้านหลักสูตร ด้านผู้สอนด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านปัจจัยที่สนับสนุนการเรียนการสอน และจำแนกตามการสนับสนุนของเจ้าสำนักศาสนศึกษา เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในภาพรวม และทุกรายด้าน^{๑๑๔}

พระมหาบัณฑิต ปณิตเมธี ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กรุงเทพมหานคร” พบว่า สภาพปัญหาของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การจัดหลักสูตรที่ไม่ยืดหยุ่น การสอบและการประเมินผล รวมทั้งปัญหาการขาดการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ ครูผู้สอนขาดเทคนิควิธีการสอน และการขาดนักเรียนที่สนใจศึกษาอย่างจริงจัง เป็นต้น การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ใน ๕ ด้าน คือ ด้านสภาพทั่วไปของนักเรียน ด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการสอบและประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ที่ระดับปานกลาง กล่าวคือ มีสภาพการบริหารจัดการที่พอใช้ค่อนข้างดี โดยมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๗ จากระบบ ๕ คะแนน การเปรียบเทียบความคิดเห็นจำแนกตามตำแหน่ง พบว่า ตำแหน่งหน้าที่ที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ผู้บริหารอาจารย์ใหญ่ และครูผู้สอนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ในด้านสภาพทั่วไปของสำนักเรียน และด้านการสอบและประเมินผล ส่วนด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านสื่อการเรียนการสอน พบว่าไม่แตกต่างกัน^{๑๑๕}

^{๑๑๔} พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว, “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

^{๑๑๕} พระมหาบัณฑิต ปณิตเมธี, “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

พระมหาสรพงษ์ การุญ ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัย พบว่า ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์มาจาก

๑. ด้านปัจจัยนำเข้า ๑) ผู้บริหารซึ่งมีลักษณะเป็นพระนักบริหาร นักพัฒนา นักการศึกษา มีความสามารถในการวางแผนงาน มีความเสียสละ ตัดสินใจด้วยความยุติธรรม ๒) ครูมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง มีความรับผิดชอบ เข้าใจหลักสูตร และเป็นแบบอย่างที่ดี ๓) หลักสูตร ครูเตรียมหลักสูตรก่อนใช้ และการประเมินผล ๔) อาคารสถานที่ที่มีการจัดอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อมอย่างดี ๕) งบประมาณ มีการใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ ๖) สื่อการเรียน การสอนมีการนำสื่อมาใช้งานได้ อย่างเหมาะสม

๒. ด้านกระบวนการ ๑) ผู้บริหารโรงเรียน มอบงานตามถนัด ตรวจสอบงาน ประชุม แนะนำครู จัดหางบประมาณ อาคารสถานที่ อุปกรณ์เพียงพอ และแก้ปัญหารวดเร็ว ๒) ครูเตรียมเนื้อหาเหมาะใช้สื่อในการเรียนการสอนดี มีรายงานผลและให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ๓) มีการนิเทศครูเป็น การภายใน ประเมินผลโดยเยี่ยมชั้นเรียนและแนะนำรายบุคคล ๔) ชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา คือ บริจาคทรัพย์สิ่งของ มาช่วยงาน และเป็นลูกจ้างรายเดือน กลุ่มคนที่มีส่วนร่วม คือ กลุ่มบุคคลในชุมชน ได้แก่ ประชาชนทุกหน่วยงานในอำเภอตากฟ้า กลุ่มบุคคลนอกชุมชน ได้แก่ ประชาชนนอกอำเภอตากฟ้า และวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจ และถูกชักชวน^{๑๑๖}

นาวพล สายทอง ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอนของสำนักเรียนบาลีวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า โดยรวมทุก ๆ ด้านนักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ ๔.๑๓ เมื่อแยกตามด้านแล้ว พบว่า ด้านครูผู้สอนนักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอนนักเรียนมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ด้านอาคารสถานที่ นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง และด้านหลักสูตรนักเรียนมีความพึงพอใจ อยู่ในระดับมาก^{๑๑๗}

^{๑๑๖} พระมหาสรพงษ์ การุญ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีกรณีศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”, **ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๑๑๗} นาวพล สายทอง, “ความพึงพอใจของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอนของสำนักเรียนบาลีวัดดาวดึงษาราม”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), ๑๔๐ หน้า.

พระมหาธีรสุข ธมฺมสาโร (อุปัชฌาย) ทำการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษาสำนักเรียน วัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผู้บริหารและครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดการศึกษา ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และ ด้านการวัดผลและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนมีความคิดเห็นว่าอยู่ในระดับมาก

๒. ผู้บริหารครูผู้สอนและนักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการจัดการศึกษา ดังนี้ ๑) ปัญหาอุปสรรคด้านหลักสูตร คือ เนื้อหาของหลักสูตร มีมากเกินไป ขาดการแก้ไขปรับปรุง และไม่เหมาะสมกับผู้เรียนในปัจจุบัน ๒) ปัญหาอุปสรรค ด้านการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดครูเข้าสอนยังไม่เป็นระบบและได้มาตรฐาน ขาดแผนการเรียนการสอนที่ชัดเจน และการสอนขาดความยืดหยุ่น ๓) ปัญหาอุปสรรคด้าน สื่อการเรียนการสอนคือสื่อที่ทันสมัยมีไม่เพียงพอ สื่อที่มีอยู่ขาดคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน ๔) ปัญหาอุปสรรคด้าน กิจกรรมการเรียนการสอน คือ กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน มีน้อยเกินไป ขาดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เรียนมา ๕) ปัญหาอุปสรรค ด้านการวัดผลและประเมินผล คือ เวลาในการเตรียมตัวเพื่อวัดผลประจำเดือนน้อยเกินไป การวัดผลเน้นความจำเป็นหลัก และขาดการบันทึกข้อมูลที่เป็นระบบ^{๑๑๘}

พระมหาอุดร อุตฺตโร (มากติ) ได้ทำวิจัยเรื่อง แรงจูงใจของพระภิกษุสามเณรที่มีต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร พบว่า ๑) พระภิกษุสามเณรมีแรงจูงใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านครูผู้สอน และด้านหลักสูตร อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอาคารสถานที่และด้านสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน อยู่ในระดับปานกลาง ๒) พระภิกษุสามเณรมีแรงจูงใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ที่อายุ พรรษา/ปี วิทยฐานะทางโลก และวิทยฐานะทางธรรม ต่างกัน มีแรงจูงใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โดยรวมทั้ง ๔ ด้าน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๓) พระภิกษุสามเณรที่มีแรงจูงใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ได้เสนอแนะเกี่ยวกับแรงจูงใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามารถแยกเป็นรายด้านมีรายละเอียดดังนี้ คือ (๑) ด้านหลักสูตร ควรจัดระบบเนื้อหาปรับปรุงภาษาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน (๒) ด้านครูผู้สอน ควรเป็นผู้ที่มี

^{๑๑๘} พระมหาธีรสุข ธมฺมสาโร (อุปัชฌาย), “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ความรู้ความสามารถและมีความรู้ประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน (๓) ด้านสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน ควรสนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อที่น่าสนใจและมีอุปกรณ์ให้ทันสมัย และ (๔) ด้านอาคารสถานที่ ควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะเป็นสัดส่วน^{๑๑๙}

พระมหาบุญชัย ปกสุสรเมธี (จูแวน) ได้วิจัยเรื่อง “การดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวม พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับ ด้านการวัดผล และประเมินผล มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการจัดการเรียนการสอน และลำดับสุดท้ายคือ ด้านการบริหารหลักสูตร ผลการเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จำแนกตามสถานภาพของอาจารย์แตกต่างกัน ได้แก่ อายุ วิทยฐานะทางโลก วิทยฐานะทางธรรม ประสบการณ์ในการสอน และการจัดชั้นที่สอน มีความคิดเห็นต่อการปฏิบัติการดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไม่แตกต่างกัน ทั้งโดยรวมและรายด้าน^{๑๒๐}

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นี้มีขอบเขตเนื้อหาที่สำคัญครอบคลุมในเรื่องต่อไปนี้ คือ ๑) หลักสูตร ๒) การจัดการเรียนการสอน ๓) สื่อการเรียนการสอน ๔) กิจกรรมการเรียนการสอน ๕) การวัดและประเมินผล

^{๑๑๙} พระมหาอุดร อุตตโร (มากติ), “แรงจูงใจของพระภิกษุสามเณรที่มีต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

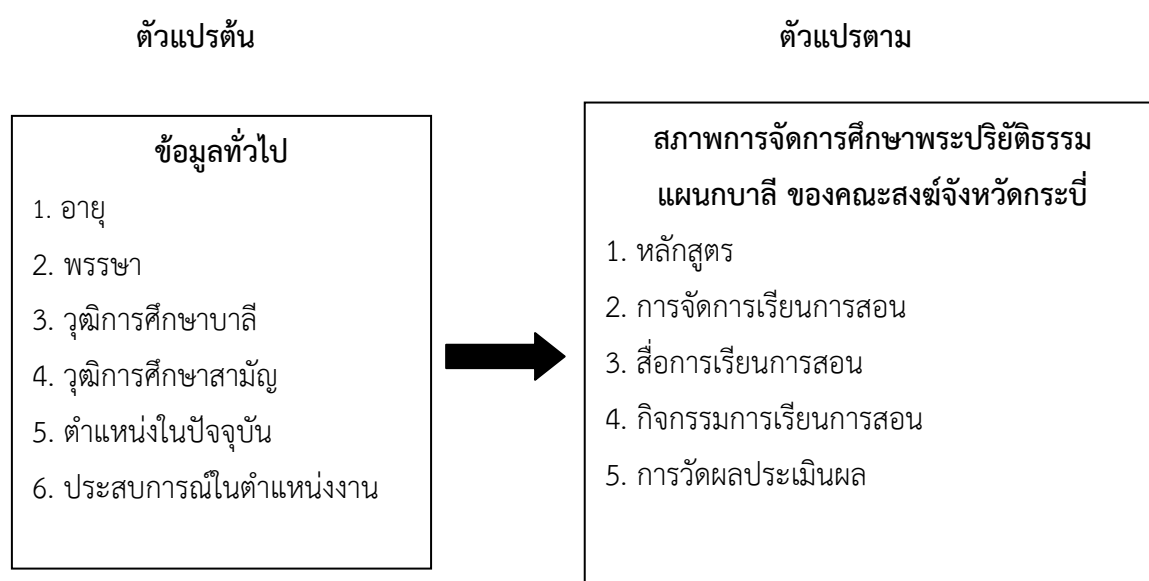
^{๑๒๐} พระมหาบุญชัย ปกสุสรเมธี (จูแวน), “ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ กศ.ม., (การบริหารการศึกษา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๔.

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยเรื่อง ปัจจัยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของ คณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จึงได้กำหนดกรอบแนวคิด ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรต้น และตัวแปรตาม สามารถสรุปได้ดังแสดงในแผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ในตำแหน่งงาน

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ สภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จำแนกออกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่ หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

แผนภาพที่ ๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย